

Varmuusvankeuden käyttöönotto ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittäminen

Arviomuistio

Varmuusvankeuden käyttöönotto ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittäminen

Arviomuistio

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Oikeusministeriö

CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-073-4

ISSN pdf: 2490-1172

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2024

Varmuusvankeuden käyttöönotto ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittäminen

Arviomuistio

Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2024:42		Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Yhteisötekijä	Oikeusministeriö		
Kieli	suomi	Sivumäärä	112

Tiivistelmä

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelmaan on kirjattu, että varmuusvankeus otetaan käyttöön, minkä lisäksi väkivaltariskin arviointia kehitetään ja sen merkitystä osana vangin vapauttamisharkintaa vahvistetaan olennaisesti. Arviomuistiossa tarkastellaan vaihtoehtoisia ratkaisuja hallitusohjelman kirjausten toteuttamiseksi ja tehdään alustavia ehdotuksia säädösmuutoksiksi.

Arviomuistiossa käsitellään pituudeltaan määräämättömiä seuraamuksia koskevaa kotimaista lainsäädäntöhistoriaa sekä perus- ja ihmisoikeuksien mainituille seuraamuksille asettamia reunaehtoja. Lisäksi selvitetään eräiden muiden maiden lainsäädännössä käytössä olevien vastaavien seuraamusten sisältöä ja soveltamiskäytäntöä.

Arviomuistiossa esitetään kaksi erilaista sääntelyvaihtoehtoa vaarallisimpia rikoksentekejiä varten tarkoitetun uuden seuraamuksen eli varmuusvankeuden toteuttamiseksi. Lisäksi arviomuistiossa käsitellään vakavien rikosten uusimisriskiä koskevien asiantuntija-arvioiden aseman kehittämistä elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa ja esitetään muutoksia vapauttamismenettelyä koskevaan sääntelyyn.

Asiasanat yhdistelmärangeistus, varmuusvankeus, rikoksentekeijät, rikollisuus, seuraamukset, elinkautinen vankeus

ISBN PDF 978-952-400-073-4 **ISSN PDF** 2490-1172

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-073-4>

Införandet av förvaringsstraff och utvecklingen av förfarandet för frigivning av livstidsfångar

Bedömningspromemoria

Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2024:42		Tema	Betänkanden och utlåtanden
Utgivare	Justitieministeriet		
Utarbetad av	Justitieministeriet		
Språk	finska	Sidantal	112

Referat

I regeringsprogrammet för statsminister Petteri Orpos regering står det att ett förvaringsstraff införs och att bedömningen av risken för våld utvecklas och dess roll i fångars frigivningsprövning stärks betydligt. I bedömningspromemorian granskas möjliga lösningar för att genomföra regeringsprogrammets föresatser och presenteras preliminära förslag till lagstiftningsändringar.

I bedömningspromemorian redogörs det för hur den inhemska lagstiftningen i fråga om påföljder av obestämd längd har sett ut under historiens gång. Dessutom behandlas de specialvillkor som de grundläggande och mänskliga rättigheterna ställer på dessa påföljder. Dessutom utreds innehållet i och tillämpningspraxisen för motsvarande påföljder som det föreskrivs om i vissa andra länders lagstiftning.

I bedömningspromemorian presenteras två olika regleringsalternativ för att införa en ny påföljd, förvaringsstraff, för de farligaste gärningsmännen. I bedömningspromemorian behandlas också möjligheterna att utveckla ställningen för de expertbedömningar av risken för återfall i allvarliga brott som görs i samband med prövningen av frigivning av livstidsfångar. Dessutom föreslås det ändringar i bestämmelserna om frigivningsförfarandet.

Nyckelord kombinationsstraff, förvaringsstraff, gärningsmän, brottslighet, påföljder, livstidsfängelse

ISBN PDF 978-952-400-073-4 **ISSN PDF** 2490-1172

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-073-4>

Introduction of Preventive Detention and Development of the Procedure for Releasing Life Prisoners Assessment Report

Publications of the Ministry of Justice, Memorandums and statements 2024:42	Subject	Memorandums and statements
Publisher	Ministry of Justice, Finland	

Group author	Ministry of Justice, Finland	Pages	112
Language	Finnish		

Abstract

The Government Programme of Prime Minister Petteri Orpo's Government states that preventive detention will be introduced. It also states that the assessment of the risk of violence will be developed and its significance as part of the consideration of the release of prisoners will be substantially increased. This assessment report examines different options for implementing these objectives set out in the Government Programme and presents preliminary proposals for legislative amendments.

The report discusses the history of Finnish legislation governing criminal sanctions imposed for an indefinite term and the framework conditions set by fundamental and human rights for these sanctions. Furthermore, the report examines the contents and application practices of similar sanctions provided in the legislation of certain other countries.

The assessment report presents two different regulatory options for the introduction of preventive detention, a new criminal sanction intended for the most dangerous offenders. In addition, the report discusses the possibilities to develop the role and status of expert assessments of the risk of serious recidivism as part of the consideration of the release of life prisoners. The report also proposes amendments to the provisions governing the release procedure.

Keywords combination sentence, preventive detention, offenders, crime, sanctions, life imprisonment

ISBN PDF	978-952-400-073-4	ISSN PDF	2490-1172
-----------------	-------------------	-----------------	-----------

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-073-4>

Sisältö

1	Johdanto	8
1.1	Arviomuistion tausta ja tavoitteet	8
1.2	Nykylain säädännön historiallista taustaa	9
1.2.1	Vaarallisten rikoksentekijöiden eristäminen	9
1.2.2	Elinkautinen vankeusrangaistus	14
2	Nykytila	16
2.1	Lainsäädäntö ja käytäntö	16
2.1.1	Yhdistelmärangaistus	16
2.1.1.1	Yhdistelmärangaistuksen määräämisen edellytykset	16
2.1.1.2	Tuomioistuinkäytäntö	17
2.1.1.3	Yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpano	19
2.1.2	Elinkautisvankien vapauttaminen	20
2.1.3	Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointi ja määrittely	24
2.1.4	Viranomaisten välinen tietojenvaihto	27
2.2	Kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden ja perusoikeuksien asettamat reunaehdot vapaudenmenetykselle ja vapauttamiselle	28
2.2.1	Vapautta ja vapaudenmenetystä koskevat oikeudet	29
2.2.2	Ehdonalainen vapauttaminen määräaikaisesta vankeusrangaistuksesta ja valvonta	31
2.2.3	Elinkautinen vankeusrangaistus	32
2.2.4	Pituudeltaan määrittelemättömät seuraamukset ja toimenpiteet	34
2.3	Eräiden muiden maiden lainsäädäntö	41
2.3.1	Vangin vapautuminen elinkautisesta vankeusrangaistuksesta muissa Pohjoismaissa	41
2.3.2	Pituudeltaan määrittelemättömät seuraamukset (varmuusvankeus)	44
2.3.2.1	Norja	44
2.3.2.2	Tanska	49
2.3.2.3	Saksa	53
2.3.2.4	Muut maat	57
2.3.2.5	Ruotsissa laadittu selvitys	61
2.3.3	Yhteenveto	65

3	Nykytilan arviointi	68
3.1	Yleiset lähtökohdat arvioitavana oleville lainmuutosehdotuksille.....	68
3.2	Vaarallisuus- ja väkivaltariskiarvioiden käyttö oikeudellisen harkinnan perusteena	69
3.3	Yhdistelmärangaistus ja varmuusvankeuden käyttöönotto.....	73
3.3.1	Perusteet varmuusvankeuden käyttöönotolle	73
3.3.2	Säätelyvaihtoehdot	76
3.3.3	Varmuusvankeuden täytäntöönpano ja vapautuminen.....	79
3.4	Elinkautisvankien vapauttaminen	81
3.5	Viranomaisten välinen tietojenvaihto.....	84
4	Ehdotukset ja vaihtoehtoiset säätelymallit	86
4.1	Varmuusvankeus ja yhdistelmärangaistus	86
4.1.1	Säätelymalli A.....	86
4.1.2	Säätelymalli B.....	96
4.2	Vapauttaminen elinkautisesta vankeusrangaistuksesta.....	100
5	Vaikutusten arviointi	104
	Liitteet	108

1 Johdanto

1.1 Arviomuistion tausta ja tavoitteet

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelman mukaan hallitus etsii välittömästi ratkaisuja, joilla varmistetaan, että yhteiskunnalle ja muiden turvallisuudelle vaarallisimmat vangit eivät vapaudu. Hallitusohjelman mukaan Suomessa otetaan käyttöön varmuusvankeus. Tarkoituksena on, että kaikkein vaarallisimpien vankien kohdalla vankeutta voidaan jatkaa niin pitkään kuin heidän arvioidaan olevan edelleen vaarallisia. Tällainen mahdollisuus sisältyy muun muassa Norjan ja Tanskan oikeusjärjestelmiin.

Lisäksi hallitusohjelman mukaan väkivaltariskin arviointia kehitetään ja sen merkitystä osana vangin vapauttamisharkintaa vahvistetaan olennaisesti. Kirjauksen tavoitteena on lisätä väkivaltariskiarvion painoarvoa elinkautisvankien vapauttamismenettelyssä.

Hallitusohjelman kirjausten yleisenä tavoitteena on suojata yhteiskuntaa vakaviin rikoksiin syyllistyneiltä henkilöiltä, joiden arvioidaan olevan vaarallisia myös tulevaisuudessa, ja näin parantaa yleistä turvallisuutta.

Arviomuistion tavoitteena on kartoittaa vaihtoehtoisia ratkaisuja hallitusohjelman kirjausten toteuttamiseksi ja tehdä alustavia ehdotuksia säädösmuutoksiksi. Arviomuistiossa tuodaan esille myös muita aiheeseen liittyviä kehitystarpeita, joita olisi syytä huomioida lainsäädäntöä uudistettaessa.

Arviomuistion laatimisessa on hyödynnetty vuonna 2023 julkaistuun oikeusministeriön työryhmän mietintöön¹ kerättyä tietoa sekä muun muassa vuonna 2021 valmistunutta VN TEAS -selvitystä vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioimisesta.² Lisäksi oikeusministeriö on yhdessä Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin kanssa käynnistänyt tutkimushankkeen vaarallisille

1 Vaarallisimpien väkivaltarikollisten vapauttamisen edellytykset, Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:11.

2 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70

rikoksenuusijoille tarkoitetun yhdistelmärangaistuksen soveltamiskäytännöstä tuomioistuimissa. Rikosseuraamuslaitos on puolestaan selvittänyt oikeusministeriön pyynnöstä vastaavan kohderyhmän uusintarikollisuutta.

Arviomuistiossa on käytetty selkeyden vuoksi yleisesti termiä varmuusvankeus vaarallisille rikoksentekijöille tarkoitetuista määrittelemättömän pituisista vapaudenmenetyksen sisältävistä seuraamuksista, vaikka eri maiden lainsäädännössä ja kansainvälisissä yhteyksissä on käytetty tällaisista seuraamuksista toisistaan poikkeavia termejä.

1.2 Nykylainsäädännön historiallista taustaa

1.2.1 Vaarallisten rikoksentekijöiden eristäminen

Suomen vuodelta 1889 oleva rikoslaki (39/1889) perustuu ajatuksille rangaistuksesta rikoksen oikeudenmukaisena hyvityksenä ja sovituksena. Rikoslaki heijastaa sen valmistelun aikana vallinneita eurooppalaisia kriminaalipoliittisia ajatusvirtauksia. Rikoslain voimaantulon aikoihin Euroopassa voimistui näkemys, jonka mukaan rikosoikeuden tehtäviin kuului yksittäisten rikosten oikeudenmukaisen hyvityksen ohella tai sen sijasta myös yhteiskunnan suojelu vaarallisten rikoksentekijöiden edustamalta uhalta. Rikosoikeuden tuli turvata yksilön vapautta muun muassa noudattaen syyllisyys- ja laillisuusperiaatteita. Samanaikaisesti kuitenkin esitettiin, että rikosoikeudellinen puuttuminen tuli porrastaa sen mukaan, millaista uhkaa rikos ja sen tekijä edustivat yhteiskunnassa. Satunnaisiin rikoksiin ja nuorten rikoksiin voitiin suhtautua lievemmin, mutta taparikollisten ja vaarallisten rikoksenuusijoiden edustaman uhan torjumiseksi heidän rikoksiinsa oli aiheellista puuttua ankarammin seuraamuksin: heidät tuli tehdä vaarattomiksi. Saksassa puhuttiin kahdesta raiteesta (Zweispurigkeit): rikosoikeudellisen rangaistusjärjestelmän rinnalle luotiin menettelyitä vaarallisten rikoksentekijöiden, mukaan lukien syyntakeettomien, eristämiseksi.

Norjan vuoden 1902 rikoslaki oli koko Euroopassa ensimmäinen, jossa jo alun alkaen otettiin huomioon yhteiskunnan suojelun ja tekijävaarallisuuden torjunnan näkökohdat. Rangaistusten tehtävänä oli parantaa, pelottaa ja tehdä vaarattomaksi. Rangaistusten tehtäväksi tuli ehkäistä tulevia rikoksia ottaen huomioon sen, millaisesta rikoksentekijästä oli kyse. Sillä rikoksella, johon rikoksentekijä oli syyllistynyt, oli vain toissijainen merkitys. Rangaistuksen määrääminen jäi tuomioistuimen hyvin vapaaseen harkintaan. Jos rikoksentekijä oli syyllistynyt jo kahteen tai useampaan vakavaan laissa määriteltyyn rikokseen, tuomioistuin saattoi tuomita vastaajan vankeuteen siten, ettei rangaistusaikaa tuomiossa lainkaan määritelty. Tuomittu voitiin

sulkea vankilaan niin pitkäksi aikaa, kun oli tarpeen. Rangaistus ei kuitenkaan saanut ylittää lain määräämän enimmäisrangaistuksen kolminkertaista määrää. Myös syyntakeettomat voitiin eristää määräämättömäksi ajaksi.

Norjassa, Tanskassa ja Ruotsissa toteutettiin 1920-luvulla lainuudistuksia, joilla otettiin käyttöön uudenlaisia eristämisen ja turvaamistoimenpiteiden käytäntöjä. Ruotsissa esitettiin 1950-luvulla rikosoikeudellisia rangaistuksia koskevan sääntelyn korvaamista kokonaan uudenlaisella suojelulla³. Tämän mukaan rikosentekijä olisi vaarallisuutensa perusteella voitu määrätä eristettäväksi ennalta määräämättömäksi ajaksi. Uudistusta ei kuitenkaan toteutettu.

Suomi seurasi muiden Pohjoismaiden esimerkkiä, kun vuonna 1932 säädettiin laki vaarallisista rikoksenuusijoista (180/1932), joka vuonna 1953 korvattiin vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetulla lailla (317/1953). Näin luotiin pakkolaitos, jolla tarkoitettiin erityistä suljettua laitosta, johon vankilaoikeus-niminen erillisviranomaisen saattoi määrätä määräaikaiseen vankeuteen tuomitun henkilön. Käytännössä rikosasiaa käsittelevä tuomioistuin päätti ensin, antaako se niin sanotun pakkolaitoslausuman eli määräyksen siitä, että tuomittu voidaan määrätä eristettäväksi pakkolaitokseen. Vankilaoikeus puolestaan antoi oman määräyksensä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon aikana.

Pakkolaitokseen tuomitsemisen kriteerit vaihtelivat eri aikoina. Lainsäädännön taustalla oli käsitys siitä, että tekijän aikaisempi rikollisuus merkitsi vaaraa sille, että hän tulevaisuudessa saattaisi syyllistyä uuteen vakavaan rikokseen. Pakkolaitokseen eristäminen oli keino tehostaa rangaistusta yhteiskunnan suojelemiseksi silloin, kun pelkkä rangaistus ei riittänyt⁴.

Pakkolaitosrangaistus oli turvaamistoimenpiteen kaltainen ja sillä haluttiin estää tulevia rikoksia. Vankilaoikeus arvioi nimenomaan rikosentekijän vaarallisuutta eikä sen päätökseen eristämisestä saanut hakea muutosta. Pakkolaitoksesta oli mahdollista vapautua vain ehdonalaisesti ja ehdonalaisesta vapauttamisesta päätti niin ikään vankilaoikeus.

Vuoden 1932 laissa pakkolaitoslausuma voitiin antaa, jos tuomittava oli syyllistynyt toistuvasti tietyn vakavuusasteen rikoksiin erikseen määritellyn ajanjakson sisällä ja häntä oli pidettävä yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle vaarallisena. Vankilaoikeus saattoi puolestaan kyseisen lain mukaan antaa pakkolaitosmääräyksen, jos

3 Ks. Skyddslag, SOU 1956/55.

4 HE 91/1931 vp s. 1.

rangaistuksen täytäntöönpanossa havaittiin, ettei rangaistus paranna rikoksen-uusijaa. Vankilaoikeuden käsittelylle ei ollut säädetty erityistä määräaika, vaan se saattoi tapahtua alkuvaihetta lukuun ottamatta missä täytäntöönpanon vaiheessa tahansa.

Pakkolaitokseen määrättyjen ehdonalainen vapauttaminen oli mahdollista aikai-sintaan kolmen vuoden kuluttua siitä, kun rangaistusaika oli loppunut. Jos vankilaoikeus ei tällöin vapauttanut vankia, tuli sen tämän jälkeen ottaa asia tarkas-teltavaksi vuosittain. Ehdonalainen vapautuminen perustui oletukseen vaarallisuus-ten vähenemisestä tai lakkaamisesta sekä siihen, että yhteiskuntaa oli jo riittävästi suojeltu. Vankilaoikeus saattoi myös peruuttaa ehdonalaisen vapauden uuden käytösrikkomuksen vuoksi. Uuden rikoksen vuoksi ehdonalainen vapaus oli aina peruutettava. Jos ehdonalaista vapautta ei peruttu viiden vuoden kuluessa, katsot-tiin vanki lopullisesti vapautetuksi.

Vaarallisia rikoksenuusijoita koskeva lainsäädäntö uudistettiin vuonna 1953 ja pakkolaitoksen käyttö laajennettiin soveltumaan myös lievempiin rikoksiin syy-listyneisiin. Muutoksen seurauksena pakkolaitokseen eristettyjen määrä nousi 1960-luvulla useaan sataan, ja eristettyjen joukossa oli runsaasti omaisuusrikollisia. Pakkolaitokseen eristettiin keskimäärin noin 50 vankia vuodessa ja yhteensä pakko-laitoksessa oli enimmillään lähes 400 vankia kerralla.⁵

Vuonna 1953 annetun lain mukaan pakkolaitokseen eristetty suoritti ensin vankeus-ajan loppuun. Eristyksen jatkuttua tämän jälkeen vielä vuoden ajan, kuitenkin yhteensä vähintään kaksi vuotta, vankilaoikeus saattoi päättää ehdonalaiseen vapauttamisesta, jollei vankia enää katsottu vaaralliseksi yleiselle tai yksityiselle tur-vallisuudelle. Ehdonalaisessa vapaudessa koeajan kesto oli viisi vuotta. Koeaikaa voitiin pidentää yhteensä enintään kahdella vuodella, jos vanki ei noudattanut hänelle annettuja määräyksiä ja ohjeita.

Pakkolaitoksen taustalla olevat ajatukset riitautettiin 1970-luvulle tultaessa. Rikol-lisuutta koskeva tutkimus oli vilkastunut ja kriminaalipoliittinen ajattelu monipuo-listunut, eikä kriminaalipolitiikka enää perustunut rikollisuuden vastustamiseen hintaan mihin hyvänsä. Rikosoikeuden ja rangaistusjärjestelmän arvoina nostettiin uudelleen esille oikeusvaltiolliset arvot, yhdenvertaisuus ja ennakoitavuus, samoin kuin rangaistuksen suhteellisuus. Uuteen kriminaalipoliittiseen ajatteluun kuului myös humanisuus ja vankeuden käytön minimointi, mikä johti aktiiviseen vankeu-den vaihtoehtojen etsintään ja kehittämiseen. Vuonna 1976 rikoslain uudistuksessa

5 HE 176/1970 vp s. 2.

rangaistuksen määräämisen periaatteet muutettiin seuraamaan näitä näkökoh-
tia. Rangaistuksen tuli olla oikeudenmukainen seuraus rikoksesta, ja syyllisyys- ja
suhteellisuusperiaate osoittivat rajan tuomittavalle rangaistukselle. Tekijärikos-
oikeudesta siirryttiin tekorikosoikeuteen, jonka painopiste ei ole tekijän muuttami-
sessa vaan rikollisen teon rankaisemisessa.

Käsitys rangaistusten rikollisuutta vähentävästä vaikutustavasta muuttui myös
1970-luvulla, kun vankeusrangaistuksen suorittamisen osoitettiin pikemmin lisää-
vän kuin vähentävän riskiä rikoksen uusimisesta. Rangaistuksia ei enää perusteltu
niin sanotun erityisprevention tapaan sillä, että rangaistuksella pyritään muut-
tamaan rikosentekijää, vaan rangaistusjärjestelmän nähtiin palvelevan yleisen
lainkuuliaisuuden ylläpitämistä. Siihen ei kuitenkaan tarvittu erityisen kovia rangai-
stuksia, vaan olennaista oli, että rangaistukset koettiin oikeudenmukaisiksi. Suomen
vankiluku oli noussut vertailumaita, erityisesti muita Pohjoismaita selvästi korkeam-
maksi, ja vankeuden käyttöä pyrittiin vähentämään. Nämä rikosoikeuden kehitys-
suunnat heijastuivat myös suhtautumiseen pakkolaitosrangaistukseen.

Pakkolaitokseen tuomittujen oikeusasema oli erityisen heikko, eikä vankilaoikeu-
den tehtävää tulevan vaarallisuuden arvioijana enää pidetty ongelmattomana.
Oikeudenmukaisuuden näkökulmasta pidettiin perustellumpana määrätä rangai-
stus jo tehdystä rikoksesta kuin tuomita eristykseen rikoksesta, jota ei ollut vielä
tehty. Lakia muutettiin vuonna 1971, jolloin pakkolaitokseen määräämisen ehtoja
kiristettiin tuntuvasti⁶. Päämääränä oli rajata eristäminen toisen hengelle ja tervey-
delle erittäin vaarallisiin rikosentekijöihin. Vastaavasti lainmuutoksessa vankila-
oikeuden käsittelylle säädettiin tiukemmat määrääjat ja pakkolaitosmääräyksen
harkitseminen säädettiin tehtäväksi rangaistuksen täytäntöönpanon alkuvaiheessa.
Aikaisemmin kysymys eristämisestä oli yleensä tullut harkittavaksi vasta rangaistus-
ajan loppupuolella.⁷ Myös pakkolaitosmääräyksen antamisen lakisääteiset edelly-
tykset yhtenäistettiin tuomioistuimen pakkolaitoslausuman edellytysten kanssa.
Pakkolaitokseen eristetty oli päästettävä ehdonalaiseen vapauteen rangaistuk-
sen suorittamisen jälkeen, ellei häntä ollut pidettävä edelleen vaarallisena. Eristyk-
sen jatkuessa oli asia otettava uudelleen esille enintään kuuden kuukauden välein.
Vapautetun vangin koeaika oli kaksi vuotta ja sitä voitiin lyhentää tai pidentää enin-
tään vuodella.

6 Laki 491/1971.

7 HE 262/2004 vp s. 49–50.

Vuoden 1971 lainmuutosten jälkeen pakkolaitokseen määrättävien lukumäärä väheni nopeasti. Vuosina 1971–2000 vankilaoikeus käsitteli yhteensä 164 eristämisasiaa, ja eristämismääräys annettiin 84 asiassa.⁸ Käytännössä eristämismääräyskin tarkoitti kuitenkin sitä, että tuomittu suoritti tuomionsa loppuun pakkolaitoksessa ja vapautettiin sen jälkeen.⁹

Suomen rikosoikeudessa on näin ollen vuodesta 1932 lukien tunnettu rikoksenuusijoihin kohdistettu rangaistusmuoto, jossa rangaistus ei ole määräytynyt yksinomaan tuomittavan rikoksen laadun ja vakavuuden mukaan, vaan jossa seuraamuksen luonteeseen ja sen pituuteen on vaikuttanut käsitys siitä, että rikoksentekijä on vaarallinen ja vaarassa uusia samanlaisen tai muun vakavan rikoksen. Se rangaistuslisä, joka seurasi rikoksentekijän arvioidusta vaarallisuudesta, on ollut turvaamistoimenpide, jolla yhteiskunta puolustautui tekijän ilmentämältä vaaralta.

Pakkolaitoksesta, vankilaoikeudesta ja yhä uudelleen eristämisestä luovuttiin vuonna 2006, kun pakkolaitos vaarallisille rikoksenuusijoille korvattiin koko rangaistuksen suorittamisella vankilassa¹⁰. Jos tekijä oli toistuvasti syyllistynyt laissa erikseen mainittuun vakavaan henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuneeseen rikokseen, syyttäjä saattoi vaatia koko rangaistusajan suorittamista vankilassa, jolloin tuomioistuimen oli pyydettävä syytetyn mielentilan tutkimista ja vaarallisuusarvion tekemistä. Mikäli rikoksentekijää oli arvion ja rikoksesta ilmenevien seikkojen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle, tuomioistuin saattoi määrätä, että koko rangaistus oli suorittava vankilassa. Tällöin vangilla ei ollut mahdollisuutta vapautua ehdonalaisesti muita vankeja koskevien sääntöjen mukaisesti, vaan hän vapautui vasta suoritettuaan koko rangaistuksen vankilassa tai aikaisintaan suoritettuaan viisi kuudesosaa rangaistuksesta, kuitenkin vähintään kolme vuotta. Käytännössä tämä merkitsi, että tuomittu saattoi vapautua yhteiskuntaan pitkän vankilassaoloajan jälkeen ilman ehdonalaista vapautta liittyvää tukea tai valvontaa.

Yhdistelmä-rangaistus, jota koskevat säännökset tulivat voimaan vuonna 2018, korvasi koko rangaistuksen suorittamisen vankilassa¹¹. Yhdistelmä-rangaistus, joka myös soveltuu ainoastaan vakavan rikoksen uusijaan, koostuu pitkästä ehdottomasta vankeusrangaistuksesta ja sitä välittömästi seuraavasta vuoden mittaisesta valvonta-ajasta. Tarkoituksena oli luoda seuraamus, johon sisältyvä pitkä

8 HE 262/2004 vp s. 26.

9 HE 262/2004 vp s. 6.

10 Rikoslain 2 c luvun 11 § laissa 780/2005.

11 Rikoslain 2 c luvun 11 § laissa 801/2017.

valvonta-aika tukee vangin sopeutumista yhteiskuntaan ja joka ehkäisee rikoksen uusimista. Valvonta-ajan päämääränä on estää se, että tuomittu vapautuu suoraan vankilasta ilman tukea ja valvontaa. Tämä vastaa seuraamusjärjestelmän nykyistä asteittaisen ja hallitun vapauttamisen päämäärää.

1.2.2 Elinkautinen vankeusrangaistus

Siinä missä yhdistelmärankaistusta edeltänyt pakkolaitos edusti ajattelua yhteiskunnan suojaamisesta rikollisuuden edustamalta vaaralta, myös elinkautinen vankeusrangaistus palveli osin samankaltaisia päämääriä, sillä se merkitsi käytännössä rikoksentehtäjän hyvin pitkäaikaista eristämistä vankilaan. Kun kuolemanrankaistuksen täytäntöönpanosta luovuttiin 1820-luvulla, muunnettiin ne karkotuksiksi Siperiaan. Kuolemanrankaistus mainitaan vielä vuoden 1889 rikoslaisissa, mutta elinkautisesta kuritushuonerangaistuksesta oli tullut ankarin normaalisti käytetty rangaistus. Myös kansainvälisesti elinkautinen vankeusrangaistus on perinyt ankarimman rangaistuksen aseman monissa Euroopan maissa. On kuitenkin maita, kuten Norja, jossa myös elinkautisesta vankeudesta on luovuttu lainsäädännössä. Käytännössä näin on myös Islannissa.

Elinkautinen vankeus on rangaistuksena Suomessa kokenut selvästi vähemmän sisällöllisiä muutoksia viimeisen runsaan sadan vuoden aikana kuin pakkolaitos. Elinkautinen kuritushuonerangaistus tarkoitti 1900-luvun alussa pakkotyövelvoitetta. Myöhemmin kuritushuonerangaistus muuttui siinä määrin tavanomaiseksi vankeudeksi, että termistä kuritushuone luovuttiin vuonna 1974. Elinkautinen kuritushuonevankeus oli käytännössä vuosien kuluessa muuttunut normaaliksi vankeusrangaistukseksi.

Samanaikaisesti rikoslain kanssa säädettiin käytännössä laintasoinen asetus rangaistusten täytäntöönpanosta. Siinä säädettiin menettelyistä, jolla elinkautisesta kuritushuonerangaistuksesta voitiin päästää ehdonlaiseen vapauteen, kun rangaistusta oli suoritettu vähintään 12 vuotta. Ehdotus tehtiin keisarille ja suuriruhtinaalle, ja senaatin oikeusosasto määräsi asiasta. Ehdonlainen vapaus, eli koeaika, jatkui käytännössä loppuelämän. Vapauttamisen edellytyksenä oli rangaistusajan aikainen hyvä käyttäytyminen, minkä nojalla voitiin toivoa tuomitun vastedes elävän nuhteetonta elämää, ja ansaitsevan rehellisen toimeentulon vapautumisen jälkeen. Vapauttamista käsiteltiin armahduksena. Käytännössä lähes kaikki anomukset,

joita oli asianmukaisesti puollettu, hyväksyttiin¹². Sisällissodan jälkeen vuonna 1921 säädettiin, että valtiorikosoikeuden tuomitsemasta elinkautisesta kuritushuonerangaistuksesta oli mahdollista vapautua vastaavasti jo kahdeksan vuoden rangaistusajan jälkeen.

Säännönmukaisesta vapauttamismenettelystä, jonka mukaan elinkautisesta kuritushuonerangaistuksesta saattoi vapautua ehdonalaiseen vapauteen, oli säädetty vuoteen 1931 asti. Professori Bruno Salmialan johtaman rikollisuuden vastustamiskomitean ehdotusten mukaisesti elinkautisesta kuritushuonerangaistuksesta vapautumisen menettely poistettiin, ja tämän jälkeen vapautuminen oli mahdollista vain armahduksen perusteella¹³. Elinkautisesta vankeusrangaistuksesta saatettiin vuonna 2006 voimaan tulleeseen lainuudistukseen asti vapautua ainoastaan tasavallan presidentin armahduksella¹⁴. Armahduspäätöksen taustaksi tuli aina hankkia korkeimman oikeuden lausunto, vaikka lausunto ei sitonutkaan tasavallan presidentin päätöksentekoa. Vaikka armahdusvallan käyttöä ei voikaan täysin rinnastaa oikeudelliseen harkintaan, muodostui armahduskäytännössä kuitenkin tiettyjä periaatteita, jotka välittyivät tasavallan presidentin päätöksentekoon erityisesti korkeimman oikeuden antaman lausunnon myötä.

Elinkautinen vankeus on edelleen ankarin Suomen rikoslain tuntema rangaistus, mutta vapauttamismenettelystä on säädetty ja vapauttaminen perustuu nykyisin Helsingin hovioikeuden tekemään oikeudelliseen harkintaan. Ehdonalainen vapauttaminen elinkautisesta vankeusrangaistuksesta on alle 21-vuotiaana rikoksen tekneitä lukuun ottamatta mahdollista aikaisintaan, kun vankilassaoloaika on kertynyt kaksitoista vuotta. Tasavallan presidentin armahdusoikeus koskee edelleen myös elinkautisvankeja, vaikkakaan armahdusta ei näissä tapauksissa ole viime aikoina käytetty.

12 Kotkas, Toomas, ”Suosiosta ja armosta”. Tutkimus armahdusoikeuden historiasta autonomian ajan Suomessa. Helsinki 2003.

13 Salervo, Olavi, Eräitä elinkautisen kuritushuonevangin ehdonalaiseen vapauteen päättämistä koskevia kysymyksiä. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia II. Helsinki 1950, s. 101–106, 101.

14 Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä 781/2005.

2 Nykytila

2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö

2.1.1 Yhdistelmärangaistus

2.1.1.1 Yhdistelmärangaistuksen määräämisen edellytykset

Vuonna 2017 rikoslakiin lisättiin uutena rangaistuslajina yhdistelmärangaistus. Yhdistelmärangaistus korvasi aiemman vaarallisille rikoksenuusijoille tarkoitetun vankeusrangaistuksen, joka suoritettiin kokonaan vankilassa. Yhdistelmärangaistus voidaan tuomita teoista, jotka on tehty lain voimaantulon eli 1.1.2018 jälkeen.

Rikoslain 2 c luvun 11 §:n mukaan tuomioistuimien voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta tietyin edellytyksin päättää, että syytetty tuomitaan määräaikaisen rangaistuksen sijaan yhdistelmärangaistukseen. Yhdistelmärangaistus koostuu enintään tapaukseen sovellettavien säännösten mukaan rikoksesta säädetyn enimmäisrangaistuksen pituisesta ehdottomasta vankeudesta ja sitä välittömästi seuraavasta valvonta-ajasta, jonka pituus on vuosi.

Tarkeista edellytyksistä yhdistelmärangaistuksen määräämiselle säädetään pykälän 2 momentissa.

Edellytyksenä yhdistelmärangaistukseen tuomitsemiselle on ensinnäkin momentin 1 kohdan mukaan se, että rikosentekijä tuomitaan määräaikaiseen, vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä raiskauksesta, lapsenraiskauksesta, törkeästä lapsenraiskauksesta, seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, törkeästä seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikoksesta, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, kidutuksesta, törkeästä ihmiskaupasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähderikoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen.

Momentin 2 kohdassa säädetään siitä, millaista aiempaa rikoshistoriaa yhdistelmärangaistukseen tuomittavalta edellytetään. Kohdan mukaan rikosentekijän on tullut rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistyä 1 kohdassa mainittuun

rikokseen tai hänen on tullut tehdä tällainen rikos kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta yhdistelmärangaistuksen vankeusaikaa tai elinkautista vankeutta.

Näiden lisäksi edellytetään momentin 3 kohdan mukaan sitä, että rikoksenteikijä on rikoksista ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisen selvityksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Ennen yhdistelmärangaistuksen tuomitsemista syytetylle on tehtävä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisesti mielentilatutkimus ja arvio hänen vaarallisuudestaan.

Pykälän 3 momentin mukaan, jos kahdesta tai useammasta rikoksesta tuomitaan muu kuin elinkautinen vankeusrangaistus ja ainakin yksi rikoksista on 2 momentin 1 kohdassa mainittu rikos, josta rikoksenteikijä olisi tuomioistuimen harkinnan mukaan tuomittava yhdistelmärangaistukseen, rikoksista tuomitaan yhdistelmärangaistus. Yhdistelmärangaistuksen vankeusajan pituuteen sovelletaan mitä rikoslain 7 luvun 2 §:ssä säädetään yhteisen määräaikaisen vankeusrangaistuksen enimmäis- ja vähimmäispituudesta. Yhdistelmärangaistuksen vankeusajan pituus voi siten olla enimmillään 15 vuotta. Myös tässä momentissa tarkoitetuissa tilanteissa valvonta-ajan pituus on yksi vuosi.

Henkilölle aiemmin tuomittu yhdistelmärangaistus voi toimia myös rangaistuksen koventamisperusteena, mikäli yhdistelmärangaistukseen kuuluvan vankeusajan suorittanut tekee kolmen vuoden kuluessa vankeusajan päättymisestä rikoksen, josta hänet olisi tuomioistuimen harkinnan mukaan tuomittava ehdottomaan vankeuteen tai yhdistelmärangaistukseen (rikoslain 2 c luvun 12 §).

2.1.1.2 Tuomioistuinkäytäntö

Tilastokeskuksen tietojen mukaan yhdistelmärangaistuksia on vuosina 2018–2022 tuomittu vuodessa 4–8 kappaletta. Vaikka rangaistustilastoista on näin pienen otoksen kohdalla vain vähäinen hyöty, on tuomioiden mediaanipituus viime vuosina ollut viidestä vuodesta seitsemään ja puoleen vuoteen.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti on tutkinut laajemmin yhdistelmärangaistusta ja sitä edeltänyttä koko vankeusrangaistuksen suorittamista koskevaa oikeuskäytäntöä. Tuomitsemisen edellytykset ovat molemmissa seuraamuksissa samat. Tutkimus on tarkoitettu julkaistavaksi alkuvuodesta 2025.

Tutkimuksen aineistona olivat kaikki löydetty yhdistelmärangaistusta ja koko vankeusrangaistusta koskevat tuomiot, jotka oli annettu vuosien 2013 ja 2023 välillä. Lopullisessa aineistossa oli yhteensä 180 tuomiota. Koska aineistoon sisältyi sekä käräjä- että hovioikeuden tuomioita, tarkoitti tämä sitä, että sama tapaus saattoi olla aineistossa useaan kertaan. Erillisiä tapauskokonaisuuksia aineistoon sisältyi 113 kappaletta.

Yhdistelmärangaistus tai koko rangaistus tuomittiin 62:ssa tapauskokonaisuudessa, eli noin 55 prosentissa niistä tapauksista, joissa rangaistusta oli vaadittu. Toisaalta syytteen päärikos hyväksyttiin aineistossa lähes aina. Yhdistelmärangaistusta tai koko rangaistusta koskevan vaatimuksen hylkääminen vaikuttaa siis lähes poikkeuksetta perustuneen siihen, että jokin rangaistusten lakisääteisistä edellytyksistä on jäänyt täyttymättä; tyypillisesti kyse on ollut siitä, että rangaistus on jäänyt alle kolmen vuoden pituiseksi. Joukossa on myös tapauksia, joissa yhdistelmärangaistusta tai koko rangaistusta ei ole tuomittu, koska on tuomittu elinkautinen vankeusrangaistus.

Niissä tapauksissa, jossa yhdistelmärangaistus tai koko rangaistus tuomittiin, oli vankeusrangaistuksen keskimääräinen pituus hieman yli 7 vuotta ja mediaani hieman yli 6 vuotta. Noin 68 prosentissa tapauksista syyksi oli luettu samalla kertaa enemmän kuin yksi rikos.¹⁵ Suurimmassa osassa tapauksia tuomion kohteena oli kuitenkin vain yksi yhdistelmärangaistuksen tai koko rangaistuksen tuomitsemisen mahdollistava rikos.

Yli 70 prosentissa yhdistelmärangaistukseen tai koko rangaistukseen johtaneissa tuomioissa päärikos oli tappo tai tapon yritys. Tuomituista vastaajista noin puolet oli syyllistynyt edellisen kymmenen vuoden aikana yhteen laissa määriteltyyn vakavaan rikokseen, ja neljäsosa kahteen vakavaan rikokseen. Valtaosa aikaisemmista vakavista rikoksista koski tappoja, tapon yrityksiä tai törkeitä pahoinpitelyitä.

Tuomioistuimet määräisivät syytetyt mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon 72 eri tapauskokonaisuudessa, eli valtaosassa niistä tapauksista, joissa muut yhdistelmärangaistuksen tai koko rangaistuksen tuomitsemisen edellytykset täyttyivät. Tutkimuksista 94 prosentissa päädyttiin siihen, että tutkittava oli syyntakeinen ja vaarallinen. Tuomioistuin noudatti tutkimusten lopputuloksia noin 92 prosentissa tapauksista.

15 Yhteisen rangaistuksen tuomitsemisesta oli kyse noin 80 prosentissa tapauksista. Prosenttiosuuksien välinen ero selittyy tilanteilla, joissa syyksi oli luettu vain yksi rikos, mutta lisäksi oli pantu täytäntöön jäännösrangaistus, jolloin kyse oli yhteisestä rangaistuksesta.

2.1.1.3 Yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpano

Yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanosta säädetään tarkemmin laissa yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanosta (801/2017), johon sisältyvät säännökset yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajasta. Yhdistelmärangaistukseen kuuluvan ehdottoman vankeuden täytäntöönpanoon sovelletaan, mitä vankeuslaissa (767/2005) säädetään vankeuden täytäntöönpanosta.

Valvonta-ajan keskeisimmät velvollisuudet ovat asunnossa pysyminen määrättyinä aikoina, päihitteettömyys valvonta-aikaan liittyvissä tilaisuuksissa, osallistuminen kuntoutukseen tai muuhun toimintaan sekä sitoutuminen teknisin välinein, kuten esimerkiksi jalkapannalla toteutettavaan valvontaan. Valvottava ei saa olla valvontatapaamisissa tai muissa täytäntöönpanoon liittyvissä tilaisuuksissa alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen.

Valvonnalla pyritään vähentämään vakavien rikosten uusimisen riskiä. Asteittaisen vapauttamisen ja sen yhteydessä annettavan tuen on tarkoitus auttaa tuomittua sijoittumaan yhteiskuntaan rangaistusajan päätyttyä. Valvonta-ajan sisältö määritellään muun muassa vangin yksilöllisen riskiarvion perusteella. Laissa edellytetään, että Rikosseuraamuslaitos laatii valvonta-ajan rangaistusajan suunnitelman hyvissä ajoin ennen vangin sijoittamista valvontaan. Lisäksi edellytetään, että Rikosseuraamuslaitoksen asiakasarvioinnin yksikkö pyytää ennen rangaistusajan suunnitelman määräysten vahvistamista Vankiterveydenhuollon yksiköltä arviota valvontaan sijoitettavan vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen. Päämääränä on arvion avulla saada mahdollisimman paljon tietoa, jotta rangaistusajan suunnitelmaan sisältyvät määräykset voitaisiin mitoittaa kullekin valvonta-ajan täytäntöönpanoon siirtyvälle vangille sopiviksi¹⁶. Arvio vastaa pitkälti elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa tehtävää arviota, vaikka arviota ei tässä tapauksessa suoritetaakaan vapauttamisharkintaa varten.

Laissa säädetään myös noudatettavasta menettelystä, jos valvottava rikkoo hänelle asetettuja velvollisuuksia. Lain 16 ja 17 a §:n mukaan valvonta-ajan muunto vankeudeksi voi seurata joko täytäntöönpanon esteen tai velvollisuuksien törkeän rikkomisen perusteella. Törkeiksi rikkomuksiksi voidaan katsoa joko erikseen mainitut menettelyt niiden toistuessa varoituksesta huolimatta (17 a § 2 mom) tai velvollisuuksien rikkominen tavalla, joka osoittaa ilmeistä piittaamattomuutta valvonta-ajan asianmukaisesta suorittamisesta (17 a § 3 mom).

¹⁶ HE 268/2016 vp s. 30.

Lain 16 ja 19 §:n mukaan, jos Rikosseuraamuslaitos katsoo, että täytäntöönpanolle on este tai valvottavan epäillään rikkoneen velvollisuuksiaan törkeästi, se saattaa asian syyttäjän käsiteltäväksi. Syyttäjän tulee puolestaan mainittujen edellytysten täytyessä saattaa asia tuomioistuimen ratkaistavaksi. Tuomioistuin voi muuntaa valvonnan vankeudeksi siten, että yksi päivä suorittamatta olevaa valvonta-aikaa vastaa yhtä päivää vankeutta. Rikosseuraamuslaitos voi päästää tuomitun uudelleen suorittamaan valvonta-aikaa, jos tuomitun edellytykset suoriutua valvonta-ajasta ovat parantuneet siten, että hänen voidaan perustellusti olettaa suoriutuvan valvonta-ajasta.

Lain 24 §:n 1 momentin mukaan valvottava otetaan rangaistuksen täytäntöönpanon varmistamiseksi turvaamistoimenpiteenä säilöön, jos hänellä on este valvonta-ajan täytäntöönpanolle tai jos hänen todennäköisin syin epäillään törkeästi rikkoneen velvollisuuksiaan ja turvaamistoimenpidettä on pidettävä välttämättömänä esteen vuoksi tai rikkomisen selvittämiseksi. Käräjäoikeuden on 25 §:n mukaan otettava säilöön ottamista koskeva asia käsiteltäväksi viipymättä ja viimeistään neljän vuorokauden kuluttua säilöön ottamisesta. Asian käsittelyssä Rikosseuraamuslaitoksen on esitettävä käräjäoikeudelle selvitys säilöönoton edellytyksistä. Käräjäoikeuden päätös säilöönotosta on voimassa siihen asti, kun käräjäoikeus on tehnyt valvonta-ajan muuntamista koskevan ratkaisunsa.

Yhdistelmärangaistusta suorittavia oli 16.11.2024 yhteensä 33. Yhdistelmärangaistusta edeltävää koko rangaistuksen suorittamista vankilassa suoritti vastaavana aikana edelleen 12 vankia. Yhteensä näihin erittäin vaarallisiksi tuomitsemishetkellä katsottuihin vankiryhmiin kuuluu siten tällä hetkellä reilut 40 vankia.

Yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajalle on ehtinyt toistaiseksi vapautua vain pieni määrä yhdistelmärangaistukseen tuomituista. Eräitä valvonta-ajalle vapautuneista on otettu säilöön, ja osalla valvonta on muunnettu vankeudeksi.

2.1.2 Elinkautisvankien vapauttaminen

Elinkautisesta vankeudesta säädetään rikoslaisissa ja elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetussa laissa (781/2005). Rikoslakiin sisältyy useita rangaistussäännöksiä, joiden perusteella rikoksentehtyjä voidaan tuomita elinkautiseen vankeuteen. Käytännössä lähes kaikki elinkautista vankeusrangaistusta suorittavat on kuitenkin tuomittu yhdestä tai useammasta murhasta.

Koska alle 18-vuotiaana tehtyyn rikokseen sovelletaan lievennettyä rangaistusasteikkoa, kaikki elinkautisvangit ovat täysi-ikäisiä. Asteikon lieventäminen merkitsee sitä, että alaikäisenä rikoksensa tehneelle tuomitaan elinkautisen vankeuden sijasta vähintään kaksi ja enintään 12 vuotta vankeutta (rikoslain 6 luvun 8 §).

Elinkautiseen vankeuteen tuomitun vapauttamisen edellytyksistä säädetään rikoslain 2 c luvun 10 §:ssä. Sen mukaan tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapautteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaika on kertynyt kaksitoista vuotta. 21 vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomittu vanki voidaan päästää ehdonalaiseen vapautteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaika on kertynyt kymmenen vuotta.

Elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista harkittaessa on kiinnitettävä huomiota elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun, muihin rangaistuksiin, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on tehty vankilassaoloaikana, tuomitun muuhun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen sekä siihen, onko vangin mahdollisesti esittämien uhkausten tai hänen käyttöksensä perusteella olemassa ilmeinen törkeän rikoksen uusimisen vaara¹⁷.

Vapauttamisharkinnassa on edellisten lisäksi myös otettava huomioon rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja vankila-aikainen käyttäytyminen muutenkin.

Harkinnassa voidaan myös ottaa huomioon vangin sitoutuminen lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevien ehtojen noudattamiseen (valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §). Kysymyksessä on seksuaalirikoksen uusimisen ehkäisemiseksi annettava hoito, joka edellyttää vangin suostumusta.

Rikoslain säännöksen esitöissä perustellaan vapauttamisharkinnassa huomioon otettavia tekijöitä.¹⁸ Osan elinkautisvangeista todetaan olevan rikosentekijöitä, joiden elämässä henkirikos on ollut poikkeuksellisessa elämäntilanteessa tehty ainutkertainen teko. Koska elinkautiseen vankeusrangaistukseen sisältyvät kaikki tuomitut rangaistukset, on toisaalta mahdollista, että rangaistukseen sisältyy

17 Rikoslain 2 c luvun 10 § sisältää viittauksen saman luvun 9 §:n 2 momenttiin, jossa säädetään mahdollisuudesta lykätä ehdonalaista vapauttamista, jos vangin käyttäytymisen tai hänen esittämiensä uhkausten johdosta on olemassa ilmeinen vaara, että vanki vapauduttuaan syyllistyy henkeä, terveyttä tai vapautta törkeästi loukkaavaan rikokseen ja vapauttamisen lykkääminen on tarpeen rikoksen estämiseksi.

18 HE 262/2004 vp s. 47–48.

runsaasti muita rikoksia, mahdollisesti myös useita henkirikoksia. Tästä syystä vapauttamisharkintaan vaikuttaa se, millaisia rikoksia ja kuinka paljon rikoksia elinkautiseen vankeusrangaistukseen alun perin sisältyy.

Vapauttamisharkinnassa kiinnitetään huomiota myös tuomitun myöhempään rikollisuuteen. Tämä tarkoittaa esimerkiksi tilanteita, joissa rikollinen toiminta jatkuu rangaistusaikana. Nämä rikokset eivät muutoin vaikuttaisi rangaistukseen, koska elinkautiseen vankeuteen sisältyvät kaikki tuomitut rangaistukset.

Vapauttamisharkinnassa esimerkiksi järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistuminen voidaan ottaa huomioon elinkautiseen vankeuteen johtanutta rikosta, myöhempää vankila-aikaista rikollisuutta ja vapauttamisajankohdan tilannetta arvioitaessa. Harkinnassa tulee ottaa huomioon rangaistusajan suunnitelman noudattaminen ja myös muu vankila-aikainen käyttäytyminen. Elinkautisvanki voi hyvällä vankeusajan käyttäytymisellä ja tunnollisella rangaistusajan suunnitelman noudattamisella vaikuttaa ehdonalaiseen vapauttamiseensa. Tällöin alkuperäistä rikosta ja myöhempää rikollisuutta arvioitaessa voidaan esimerkiksi ottaa huomioon vankeusaikana ilmenevät myönteiset kehityspiirteet. Toisaalta piittaamattomuus rangaistusajan suunnitelmasta voi vaikuttaa vapauttamisharkintaan, vaikka alkuperäinen rikos tai myöhempi rikollisuus ei olisi poikkeuksellista.

Elinkautisvanki voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen, kuten muutkin vangit. Valvottu koevapaus tarkoittaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun vangin sijoittamista valvotusti vankilan ulkopuolelle enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaisten vapauden alkua. Koevapauden tarkoituksena on ylläpitää ja edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan, ja sen edellytyksistä säädetään valvotusta koevapaudesta annetussa laissa (629/2013).

Elinkautisvangin vapauttamisasian käsittelystä säädetään tarkemmin elinkautisvangien vapauttamismenettelystä annetussa laissa. Elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaista vapauttamista koskeva asia käsitellään Helsingin hovioikeudessa, jossa se tulee vireille vangin hakemuksella. Erityisistä syistä hakemuksen voi myös tehdä Rikosseuraamuslaitos. Hakemus voidaan tehdä aikaisintaan kaksi vuotta ennen aikaisinta mahdollista vapauttamisajankohtaa, eli kun vankeusaikaa on tullut suoritetuksi kahdeksan tai kymmenen vuotta, riippuen tuomitun iästä rikoksen tekohetkellä. Jos vankia ei päästetä ehdonalaiseen vapauteen, asia voidaan saattaa hovioikeuden uudelleen ratkaistavaksi aikaisintaan vuoden kuluttua hylkäävästä päätöksestä.

Rikosseuraamuslaitoksen on hakemuksen johdosta annettava lausunto hovioikeudelle. Lausunnossaan Rikosseuraamuslaitoksen on todettava, puoltaako vai vastustaako se vapauttamista ja onko vanki määrättävä valvottuun koevapauteen.

Lausuntoon on liitettävä Rikosseuraamuslaitoksen arvio vapauttamisen edellytyksistä ja muu vankia koskeva selvitys. Rikosseuraamuslaitoksen lausuntoon on lain mukaan lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen (jatkossa myös väkivaltariskiarvio). Väkivaltariskiarviota koskeva säännös lisättiin vapauttamismenettelyä koskevaan lakiin vuonna 2011¹⁹. Riskinarvioinnin tarkoituksena on säännöksen esitöiden mukaan ollut lisätä hovioikeudelle annettavan tiedon lisäämistä vapauttamisharkinnan tueksi, ei muuttaa lakiin sisältyviä vapauttamisharkinnan perusteita. Väkivaltariskiarviota koskeva säännös on siis vapauttamismenettelyä koskevassa laissa, ei rikoslaissa, jossa on säädetty vapauttamisharkinnassa huomioon otettavista seikoista.

Jos Rikosseuraamuslaitos hovioikeuden vapauttavan päätöksen jälkeen arvioi, että ennen ehdonalaista vapauttamista ilmi tulleen rikoksen, lääkettä koskevan suostumuksen peruuttamisen tai koevapauden peruuttamisen vuoksi ehdonalaista vapauttamista on harkittava uudelleen, sen on saatettava asia Helsingin hovioikeuden uudelleen käsiteltäväksi (rikoslain 2 c luvun 10 §:n 3 momentti).

Helsingin hovioikeuden vapauttamista koskevaan päätökseen voi hakea valituslupaa korkeimmalta oikeudelta (elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain 8 §). Valitus voi johtaa siihen, että hovioikeuden päätös kumotaan²⁰. Valitusoikeutta on käytetty kuitenkin vain harvoin.

Elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain mukaan vangille voidaan asiaa käsiteltäessä myöntää oikeusapua niin kuin oikeusapulaissa (257/2002) säädetään. Oikeusapulain 10 §:n 1 momentissa tarkoitettua selvitystä taloudellisista olosuhteista ei tarvitse esittää. Oikeusavun myöntämisestä päättää tuomioistuin.

Käytännössä elinkautisvangin vapautuminen riippuu hovioikeuden kokonaisharkinnasta, jossa otetaan huomioon rikoslaissa säädetyt perusteet. Lisäksi huomioon otetaan myös Rikosseuraamuslaitoksen näkemys ja Psykiatrisen vankisairaalan vangista tekemä väkivaltariskiarvio. Elinkautisvankia ei vapauteta, jos tuomioistuin kaikki lain mukaan asiaan vaikuttavat tekijät huomioon otettuaan katsoo, että vapauttamista puoltavia seikkoja ei ole riittävästi. Elinkautisvankia ei myöskään Helsingin hovioikeuden tulkinnan mukaan voida vapauttaa, jos hänestä ei ole tehty lääketieteellistä väkivaltariskiarviota²¹.

19 Laki 737/2011, HE 279/2010 vp.

20 Ks. esim. KKO:2019:89, jossa hovioikeuden päätös elinkautisvangin ehdonalaisesta vapauttamisesta, jota Rikosseuraamuslaitos ei ollut puoltanut, kumottiin.

21 Helsingin hovioikeuden päätökset 9.2.2016 nro 198 ja 7.12.2021 nro 1624.

Henkirikosten lukumäärä on pitkällä aikavälillä laskenut²², mutta elinkautisvankien määrä on viime vuosikymmeninä moninkertaistunut. Vuosien 1970 ja 2014 välillä elinkautista suorittavien vankien määrä nousi yhdeksänkertaiseksi, vaikka vankien kokonaismäärä laski samaan aikaan selvästi. Viime vuosina elinkautista suorittavien määrä on tasaantunut noin 200 vankiin²³. Elinkautisvankien määrän lisääntyminen on merkinnyt samalla myös vuosittain vapautuneiden elinkautisvankien määrän kasvua.

Elinkautisvankien määrän kasvuun on vaikuttanut muun muassa mielentilatutkimuksissa tapahtunut kehitys. Lisäksi kasvua selittää se, että tappoina tuomittujen henkirikosten määrä on vuosien 1987–2021 aikana puolittunut mutta murhina tuomittujen määrä lähes kaksinkertaistunut. Vuosina 1987–1991 tuomittiin vuosittain keskimäärin 92 tappoa ja 12 murhaa. Vuosina 2017–2020 luvut olivat vastaavasti 39 ja 23. Kaikkiaan murhien osuus täytetyistä henkirikoksista on noussut siten 12 prosentista 46 prosenttiin. Yhä useampi henkirikos arvioidaan siten murhaksi.²⁴

Elinkautisvankien määrään on vaikuttanut myös elinkautisen vankeusrangaistuksen tosiasiallinen piteneminen. Elinkautisen vankeuden kesto on nykyään keskimäärin 14,5 vuotta, kun se vielä 1990-luvulla oli noin 10 vuotta²⁵.

2.1.3 Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointi ja määrittely

Arviomuistion taustalla oleviin hallitusohjelmakirjauksiin kytkeytyy tiiviisti rikosentekijän vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen ja määrittely.

Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioinnilla tarkoitetaan asiantuntijan tekemää ennakoivaa arviointia siitä, kuinka altis arvioitava henkilö on tulevaisuudessa käyttäytymään väkivaltaisesti²⁶. Väkivaltatekojen lisäksi voidaan arvioida myös riskiä syyllistyä muunlaisiin vakaviin rikoksiin, kuten seksuaalirikoksiin. Rikosentekijän

22 Koltola, Ilari Anton, Rikollisuustilanne 2020. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, s. 14.

23 Elinkautisvankien määrä 1.11.2024 vankilukutilaston mukaan oli 187.

24 Kuusisto Mäkelä, Frida Emilia ym. (toim.), Seuraamusjärjestelmä 2021. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2023, s. 139.

25 Tyni, Sasu ym. (toim.), Seuraamusjärjestelmä 2022. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2024, s. 163.

26 Ks. tarkemmin Suomessa käytettävistä arviointimenetelmistä Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 29–33.

vaarallisuus ei ole täsmällinen käsite, ja sitä onkin viime vuosina tieteellisissä julkaisuissa arvosteltu liiallisesta epämääräisyydestä²⁷. Vaarallisuuden käsite on edelleen käytössä rikoslainsäädännössä²⁸, vaikka käytännön tasolla väkivaltariskin arviointi on syrjäyttänyt vaarallisuusarvioinnin arviointimenetelmien kehittymisen myötä²⁹.

Vaarallisuuden käsite on kategorinen, toisin sanoen henkilö joko on vaarallinen tai ei ole, ja sisällöllisesti kiinnittynyt yhteiskunnalliseen kontekstiin eli siihen, mitä yleisesti pidetään vaarallisena³⁰. Väkivaltariski taas viittaa väkivaltaisen käyttäytymisen todennäköisyyteen, joka voidaan ilmaista yksilötasoisesti ilmoittamalla henkilöllä olevan matala, kohonnut (tai keskitasoinen) tai korkea riskitaso. Vaarallisuuden käsitteestä on luovuttu lääketieteellisen arvioinnin piirissä 1990-luvulla. Nykyisin käytössä olevat, kansainväliset ja tieteelliseen näyttöön pohjautuvat arviointimenetelmät on tarkoitettu vaarallisuuden arvioimisen sijaan väkivallan riskin arvioimiseen. Arvioinnin tavoite on siis painottunut yksilön ominaisuuden tunnistamisesta tietynlaiseen käyttäytymiseen liittyvän riskin arviointiin.³¹ Riskitekijöiden arvioinnin rinnalle on noussut suojaavien tekijöiden arviointityökaluja. Väkivaltariskiarvioinnissa painotetaan enenevässä määrin ennaltaehkäisyä ja kuntoutuksen merkitystä. Arvioitava henkilö pyritään myös osallistamaan mukaan suunnittelemaan hoitoaan.³²

27 Esim. Ahlgrén-Rimpiläinen, Aulikki ym., Vaarallisuuden arviointi – Sattuman summaako? Edilex 2020/41.

28 Rikoslain 2 c luvun 11 §:n 2 momentti yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisen edellytyksistä ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentti vaarallisuuden arvioimisesta mielentilatutkimuksen yhteydessä.

29 Tolvanen Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 16.

30 Yhdistelmärangaistusta koskevan rikoslain 2 c luvun 11 §:n 2 momentissa vaarallisuus on täsmennetty koskemaan vaaraa toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

31 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 16.

32 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 20.

Väkivaltariskiarvioinnissa käytetään strukturoituja kansainvälisesti käytössä olevia arviointimenetelmiä. Suomessa käytössä on useita erilaisia menetelmiä³³. Usein yksittäisen henkilön arvioinnissa hyödynnetään muutamia erilaisia menetelmiä, joiden avulla riskitasoa pyritään määrittelemään. Käytetyimpänä menetelmänä on Historical Clinical Risk Management (HCR-20v3)³⁴.

Nykytiedon mukaan keskeiset väkivallan uusimista ennustavat tekijät ovat aikaisempi väkivaltarikollisuus, päihteiden väärinkäyttö, rikoksentekijän psykopaattiset piirteet, heikko impulssikontrolli sekä puutteet tunteiden tunnistamisessa ja hallinnassa. Väkivaltaisen käyttäytymisen riskitekijät voidaan jakaa staattisiin eli pysyviin, ja dynaamisiin eli muuttuviin. Staattisiin tekijöihin kuuluvat muiden muassa varhain aloitettu rikosten tekeminen, lapsuuden käytöshäiriöt sekä aiemmat väkivalta- tai seksuaalirikokset. Dynaamisia tekijöitä ovat muun muassa rikollisuutta ihannoiva ajattelutapa, impulsiivinen käyttäytyminen, päihteiden käyttö ja rikollinen seura. Dynaamisiin tekijöihin voidaan pyrkiä vaikuttamaan uusintarikollisuutta vähentävällä ohjelmatoiminnalla ja muilla keinoilla. Yksittäisellä riskitekijällä voi olla pysyväksi katsotun ominaisuutensa lisäksi myös dynaaminen luonteensa; esimerkiksi mielenterveyden häiriöt ovat usein tällaisia.

Suomessa vaarallisuuden tai väkivaltariskin arviointia käytetään tuomioistuimen harkitessa elinkautisvangin ja koko rangaistusta suorittavan vangin ehdonalaista vapauttamista tai harkitessa yhdistelmä-rangaistukseen tuomitsemista sekä vankilassa harkittaessa vakavaan väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistyneen vangin asettamista ehdonalaisten vapauden ajaksi valvontaan. Yhdistelmä-rangaistusvankeille tehdään uusi väkivaltariskiarviointi myös ennen valvonta-ajan alkamista. Terveystuon toiminnassa riskiarviointia tehdään puolestaan osana tahdosta riippumattomassa hoidossa olevan potilaan hoidon suunnittelua.

Suomessa vaarallisuus- ja väkivaltariskiarvioita tehdään edellä todettuihin tarkoituksiin valtion mielisairaaloissa mielentilatutkimusten yhteydessä, Vankiterveydenhuollon yksikön Psykiatrisessa vankisairaalassa sekä Rikosseuraamuslaitoksen asiakasarvioinnin yksikössä. Rikosseuraamuslaitoksen asiakasarvioinnin yksikössä arvioita tekevät psykologit ja muun muassa sosionomit, muualla oikeuspsykiatrit ja psykologit.

33 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 72.

34 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 33.

Vaarallisuuden tai väkivaltariskin arviointien sisällöstä ja laatimisesta ei ole Suomessa säädetty tarkemmin. Terveiden- ja hyvinvoinnin laitos on kuitenkin laatinut ohjeistuksen niitä tilanteita varten, joissa tuomioistuin pyytää vaarallisuusarviota Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta (yhdistelmärangaistuksen määräämistä ja koko rangaistusta vankilassa suorittavan ehdonalaista vapauttamista harkittaessa)³⁵. Näissä tilanteissa Terveiden ja hyvinvoinnin laitos tekee oman arvionsa vaarallisuudesta valtion mielisairaalassa tai Psykiatrisessa vankisairaalassa tehdyn arvioinnin pohjalta.

2.1.4 Viranomaisten välinen tietojenvaihto

Seuraavassa käsitellään viranomaisten välistä tietojenvaihtoa koskevaa sääntelyä nimenomaan yhdistelmärangaistukseen ja elinkautiseen vankeuteen tuomittuja koskevien riskiarvioiden näkökulmasta.

Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetussa laissa (1635/2015) säädetään Vankiterveydenhuollon potilasrekisterissä olevien tietojen luovuttamisesta Rikosseuraamuslaitokselle (6 §) sekä toisaalta Vankiterveydenhuollon yksikön oikeudesta saada tietoja muulta terveydenhuollon toimintayksiköltä ja muulta viranomaiselta (7 §).

Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 6 §:n 1 momentin 5 ja 6 kohdan mukaan elinkautisvankeja ja koko rangaistusta suorittavia vankeja koskeva väkivaltariskiarvio voidaan luovuttaa kokonaisuudessaan Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle, jonka virkatehtäviin kuuluu vapauttamisasian käsitteleminen. Kirjallinen lausunto väkivaltariskiarvion tai vaarallisuusarvion johtopäätöksistä voidaan luovuttaa asiakasarvioinnin yksikön, vankilan tai yhdyskuntaseuraamustoimiston yksikönpäällikölle taikka rikosseuraamuskeskuksen työjärjestyksessä määrätulle toiminnosta vastaavalle virkamiehelle arvion nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi.

Saman lainkohdan 7 kohdan mukaan yhdistelmärangaistukseen tuomittujen osalta vaarallisuusarvio voidaan luovuttaa kokonaisuudessaan virkamiehelle, jonka virkatehtäviin kuuluu valvonta-ajan valmistelu. Erillisestä potilasrekisteriin talletettujen tietojen luovuttamisesta johtopäätösten muodossa ei ole säädetty yhdistelmärangaistuksen osalta.

35 Ahlgrén-Rimpiläinen, Aulikki ym., Mielentilatutkimus- ja vaarallisuusarvio-opas. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018.

Ennen yhdistelmärangaistuksen tuomitsemista laadittava vaarallisuusarvio tehdään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaan mielentilatutkimuksen yhteydessä. Mielentilalausunto on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin 27 kohdan nojalla kokonaisuudessaan salassa pidettävä.

2.2 Kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden ja perusoikeuksien asettamat reunaehdot vapaudenmenetykselle ja vapauttamiselle

Suomen perustuslakiin sisältyvät perusoikeudet sekä kansainvälisiin sopimuksiin sisältyvät ihmisoikeudet ja niitä koskevat sopimukset, suositukset ja kansainvälinen oikeuskäytäntö asettavat reunaehdot vapaudenmenetykselle ja vankilasta vapautumiselle. Kansainväliset ihmisoikeusasiakirjat sisältävät perustuslakia yksityiskohdaisempia rajoituksia. Yleisemmällä tasolla määritellyt perusoikeudet ovat kuitenkin sopusoinnussa Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.

Kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ei yleisesti kielletä mitään tiettyjä rikosoikeudellisia seuraamuksia. Poikkeuksen muodostaa ainoastaan kuolemanrangaistus, joka on kielletty Euroopan neuvoston ja Euroopan unionin (jatkossa EU) jäsenmaissa sekä niissä Yhdistyneiden kansakuntien (jatkossa YK) jäsenmaissa, jotka ovat ratifioineet kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (jatkossa KP-sopimus) kuolemanrangaistuksen poistamista koskevan toisen valinnaisen lisäpöytäkirjan³⁶. Suomen perustuslaki ei myöskään yksiselitteisesti kiellä muita rikosoikeudellisia seuraamuksia kuin kuolemanrangaistuksen.³⁷ Tämä merkitsee, ettei elinkautinen tai pitkäkään määräaikainen vankeusrangaistus taikka pituudeltaan ennalta määrittelemätön vapaudenmenetykselle ole sellaisenaan kielletty.

36 Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista koskevan yleissopimuksen kuudes pöytäkirja kuolemanrangaistuksen poistamisesta ja saman yleissopimuksen kolmas-toista pöytäkirja kuolemanrangaistuksen poistamisesta kaikissa olosuhteissa; Euroopan unionin perusoikeuskirja (2002/C 326/02) 2 artikla; kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, SopS 7–8/1976, kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen kuolemanrangaistuksen poistamista koskeva toinen valinnainen lisäpöytäkirja, SopS 49/1991; Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksen päätöslauselma 44/128, 15.12.1989.

37 Perustuslain 7 §.

2.2.1 Vapautta ja vapaudenmenetystä koskevat oikeudet

Oikeuksia, jotka turvataan kaikissa keskeisissä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa samoin kuin Suomen perustuslaissa, ovat oikeus elämään, vapautteen ja turvallisuuteen. Näistä oikeuksista, niiden turvaamisesta lainsäädännöllä ja mielivaltaisen elämän riiston kiellosta säädetään sanamuodoltaan varsin samansisältöisesti YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa, KP-sopimuksessa, Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista koskevassa yleissopimuksessa (jatkossa Euroopan ihmisoikeussopimus³⁸) sekä EU:n perusoikeuskirjassa.³⁹

Ihminen voidaan laissa säädetyin menettelyin tuomita tai määrätä vapaudenmenetykseen, jolloin hänen oikeuttaan vapauteen rajoitetaan. Vaarallisen rikoksenteelijän vapaus tai vapauttaminen voi puolestaan vaikuttaa toisten ihmisten ja sitä kautta yhteiskunnan turvallisuuteen. Pahimmillaan rikoksenteelijän vapauttaminen voi vaarantaa toisten oikeuden elämään. Kaikkien ihmisten oikeuksien samanaikainen toteutuminen voi siten olla vaativaa ja rajoitukset oikeuksiin, niin lainsäädännössä kuin yksittäisissä ratkaisuissa, edellyttävät huolellista punnintaa.

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvataan oikeus elämään⁴⁰. Sopimuksessa turvataan myös jokaisen oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen⁴¹. Euroopan ihmisoikeussopimuksen sanamuoto ei sellaisenaan oikeuta rajoittamaan kenenkään, esimerkiksi vangin, oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen yhteiskunnallisen turvallisuuden takaamiseksi. Sopimus ei myöskään nimenomaisesti suojele oikeutta yhteiskunnalliseen turvallisuuteen rikoksenteijöiltä, vaikka sopimuksessa mahdollistetaankin kansallisen lainsäätäjän harkintavalta kaventaa esimerkiksi oikeutta yksityiselämään ja perhe-elämään tai uskonnonvapautta yhteiskunnallisen turvallisuuden sitä vaatiessa⁴².

Euroopan ihmisoikeussopimus ei siten nimenomaisesti sääntele laillisesti vapautensa menettäneen oikeutta vapautumiseen suhteessa muiden oikeuteen elämään ja turvallisuuteen. Sopimusta tulkitseva Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

38 Eurooppalainen yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, SopS 19/1990.

39 Perustuslain 7 §; ihmisoikeusjulistuksen (YK:n yleiskokouksen päätöslauselma 217 A, joka hyväksyttiin yleiskokouksen täysistunnossa 10.12.1948) 3 artikla; KP-sopimuksen 6 artiklan 1 kohta ja 9 artiklan 1 kohta; Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 ja 5 artiklat sekä EU:n perusoikeuskirjan (2000/C 364/01) 2, 3 ja 6 artiklat.

40 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 artikla.

41 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla.

42 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 ja 9 artiklat.

on kuitenkin ratkaisukäytännössään arvioinut valtion velvollisuutta turvata ihmisoikeussopimuksen mukainen oikeus elämään ja luonut reunaehdoja sille, miten myös yhteiskunnallinen turvallisuus voidaan ottaa huomioon. Tuomioistuimen ratkaisukäytännön perusteella rikoksentekijöihin ja myös mahdollisiin rikoksentekijöihin voidaan tietyssä määrin kohdistaa vapaudenmenetyksiä, vapauden rajoituksia ja muita toimenpiteitä yhteiskunnallisen turvallisuuden nimissä, jos muiden elämän suojeleminen sitä vaatii.

Kokoavasti voidaan todeta, että Euroopan ihmisoikeussopimus edellyttää lainsäädäntöä, joka suojaa ihmisten oikeutta elämään, ja sopimusta tulkitsevan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan valtiolla on käytännön velvollisuus turvata tämä oikeus. Velvollisuus edellyttää puolestaan valtioilta käytännön toimenpiteitä tämän oikeuden turvaamiseksi. Asianmukaisen lainsäädännön lisäksi viranomaisilla on siten velvollisuus ryhtyä kohtuullisiin, ennakoiviin, toimiviin ja oikeasuhtaisiin toimenpiteisiin elämänriiston estämiseksi silloin, kun viranomainen on tiennyt tai sen olisi pitänyt tietää elämään kohdistuvasta vaarasta. Nämä toimenpiteet voivat kohdistua niin vapaalla jalalla oleviin henkilöihin kuin vapautensa menettäneisiin, jos heidän vapauttamisensa voidaan kohtuudella arvioida aiheuttavan todellisen ja välittömän uhkan toisten elämälle. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaan yhteiskunnan on tarjottava suojaa mahdollisia elämän menetyksiä vastaan ja tämän voidaan tulkita merkitsevän yhteiskunnallisen turvallisuuden suojaamisvelvoitetta, vaikka yhteiskunnallinen turvallisuus ei sinänsä ole ihmisoikeussopimuksen suojaama oikeus. Viranomaisten käytännön velvollisuuksien laajuutta ei Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen muuttuvan ja muotoutuvan ratkaisukäytännön takia voi täysin tyhjentävästi luetella tai ennakoida. Tästä huolimatta valtion käytännön toimintavelvollisuuksia ei voine ulottaa kovin laajalle. Näin on siksi, että velvollisuuksien tarkoituksena tosin on yhtäältä turvata toisten oikeus elämään, mutta toisaalta tämän oikeuden toteuttaminen ei oikeuta pitkälle menevää ihmisten valvontaa tai vapauden rajoittamista yhteiskunnan turvallisuuden ennakoivan suojelun nimissä, jotta valtio jälkikäteen voisi osoittaa täyttäneensä toimintavelvollisuutensa.

2.2.2 Ehdonalainen vapauttaminen määräaikaisesta vankeusrangaistuksesta ja valvonta

Ehdonalaisesta vapauttamisesta ja sen reunaehdoista on sääntöjä Euroopan neuvoston suosituksissa ehdonalaisesta vapauttamisesta ja sähköisestä valvonnasta. Ehdonalaiseen vapauttamiseen soveltuvat myös Euroopan neuvoston yhdyskunta-seuraamustyötä koskevat säännöt⁴³.

Euroopan neuvoston ehdonalaista vapauttamista koskevan suosituksen lähtökohdiana on, että vangin tulee vankeusrangaistuksen suorittamisen alussa tietää milloin ja millä perustein hän voi vapautua ehdonalaisesti, esimerkiksi säännönmukaisesti tai harkinnanvaraisesti tietyn määräajan jälkeen.⁴⁴ Ehdonalaiseen vapauteen kuuluu yleensä valvonta, jonka tulee koostua tukitoimista ja vangin valvonnasta. Valvonnan pituus ja intensiivisyys tulee olla suhteutettu kuhunkin yksittäistapaukseen ja sitä tulee voida muuttaa ehdonalaisen vapauden aikana. Ehdonalaisen vapauden ehtojen ja valvontatoimenpiteiden tulee olla oikeasuhtaisia verrattuna jäljellä olevaan rangaistukseen.⁴⁵

Sähköinen valvonta on valvonnan erityislaji, joka toteutetaan siten, että rikoksentekijään kiinnitetään sähköinen valvontalaite. Euroopan neuvoston sähköistä valvontaa koskevan suosituksen mukaan sähköisellä valvonnalla viitataan erilaisiin seurantamuotoihin, joiden avulla henkilöiden sijaintia, liikkumista ja tiettyä käyttäytymistä valvotaan. Sähköistä valvontaa voidaan käyttää muun muassa vangin ehdonalaisen vapauttamisen yhteydessä esimerkiksi valvontatoimena tiettytyypisille rikoksentekijöille vankilasta vapautumisen jälkeen tai keinona suojella tiettyjä rikosten uhreja tietyiltä rikoksentekijöiltä⁴⁶.

Sähköistä valvontaa voidaan käyttää rikoksentekijöiden vapautumisen valmistelun esimerkiksi lisäämällä lyhytaikaisten poistumislupien määrää tai antamalla rikoksentekijöille mahdollisuus työskennellä vankilan ulkopuolella tai sijoittua avovankilaan sekä ennenaikaisen vankilasta vapautumisen yhteydessä, toisin sanoen

43 Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole); Recommendation Rec (2014)4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring; Recommendation CM Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules.

44 Suosituksen kohta 5.

45 Suosituksen kohdat 9–10.

46 Suosituksen määritelmä sähköisestä valvonnasta.

ennen ehdonalaista vapauttamista.⁴⁷ Kun sähköistä valvontaa käytetään vankeusrangaistuksen suorittamisen jälkeen vapautumisen jälkeisenä toimenpiteenä, on sähköisen valvonnan kesto ja sen puuttumisen taso valvottavan yksityiselämään määriteltävä tarkasti. Lisäksi on otettava huomioon valvontamuodon kokonaisvaikutus vapautuvaan vankiin, hänen perheeseensä ja asianosaisiin.⁴⁸

2.2.3 Elinkautinen vankeusrangaistus

Euroopan neuvosto on antanut suosituksen elinkautisvankien ja pitkäaikaisvankien kohtelusta.⁴⁹ Suosituksen tavoitteena on muun muassa pitkäaikaisvankeuden haittojen vähentäminen ja sen mahdollistaminen, että vanki menestyksekkäästi sopeutuisi yhteiskuntaan ja voisi elää rikoksetonta elämää vankeuden jälkeen.⁵⁰ Vangille on laadittava rangaistusajan suunnitelma, jonka tulisi sisältää vankia koskeva riski- ja tarvearvio, ja suunnitelmaa tulisi käyttää suunnitelmallisena välineenä muun muassa suunniteltaessa vangin töitä, koulutusta, kuntoutusta ja muita toimintoja.⁵¹

Pitkäaikaisvankeja ja elinkautisvankeja koskevien yleisperiaatteiden mukaan vankeja on kohdeltava heidän yksilöllisten tarpeidensa ja normaalisuusperiaatteen mukaisesti ja heille annetaan päivittäin vastuullisuuksia vankilassa. On myös selkeästi tunnistettava ne riskit, joita vanki voi tuottaa yhteiskunnalle, itselleen, toisille vangeille ja vankilassa työskenteleville tai vieraileville, ja huolehdittava siitä, että vankia ei eristetä vain siksi, että hän suorittaa rangaistustaan⁵². Vangin riskit itselleen tai muille tulee arvioida huolellisesti, ja riskiarvioinnissa on pyrittävä tunnistamaan vangin henkilökohtaiset tarpeet.

Euroopan ihmisoikeussopimusta tulkitseva Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on oikeuskäytännössään useita kertoja tarkentanut elinkautisen vankeusrangaistuksen suhdetta kidutuksen vastaiseen kieltoon ja siten asettanut reunaehdot sille, milloin

47 Suosituksen kohdat 22 ja 24.

48 Suosituksen kohta 25.

49 Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners.

50 Suosituksen kohta 2.

51 Suosituksen kohta 9 ja 10.

52 Suosituksen kohta 3–7.

elinkautinen vankeusrangaistus on sopusoinnussa ihmisoikeussopimuksen kanssa. Ihmisoikeustuomioistuin on lisäksi nimenomaisesti todennut, ettei elinkautinen vankeusrangaistus sellaisenaan ole ihmisoikeussopimuksen vastainen⁵³.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on määritellyt, että elinkautiseen vankeusrangaistukseen on sisällyttävä tulevaisuudennäkymä vangin vapautumisesta ja mahdollisuus vapaudenmenetyksen jatkumisen tarkistamiseen⁵⁴, jotta elinkautinen vankeusrangaistus ei loukkaisi ihmisoikeussopimuksen kidutuksen vastaista kieltoa. Näiden ehtojen täytyessä sekä oikeudellisesti että tosiasiallisesti elinkautinen vankeusrangaistus täyttää ihmisoikeussopimuksen vaatimukset.⁵⁵ Tästä seuraa, että elinkautinen vankeusrangaistus on sopusoinnussa ihmisoikeussopimuksen kanssa vain, jos siihen liittyy selkeä menettely, joka voi johtaa elinkautisvangin tuomion uudelleen harkitsemiseen ja ehdonlaiseen vapauttamiseen tai täydelliseen vapauttamiseen elinkautisesta vankeusrangaistuksesta. Ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin selventänyt, ettei tuomion uudelleen harkinnan vaatimuksesta välttämättä ole johdettavissa, että elinkautisvanki kaikissa tapauksissa vapautettaisiin.⁵⁶

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan jäsenvaltioilla on merkittävä harkintamarginaali niiden asettaessa vähimmäisajan, jonka elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitun on suoritettava, ennen kuin hänellä on mahdollisuus hakea vapauttamista⁵⁷. Elinkautinen vankeusrangaistus ei siten merkitse ihmisoikeussopimuksessa kiellettyä kidutusta, epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua, jos siihen sisältyy menettely, jossa vangin mahdollinen vapauttaminen otetaan harkittavaksi.⁵⁸ Jos vapauttaminen kuitenkin on mahdollista vasta erittäin pitkän ajan kuluttua – ihmisoikeustuomioistuimen tulkinnan mukaan 40 vuoden jälkeen – voi rangaistus johtaa kidutuksen vastaisen kiellon loukkaukseen.⁵⁹

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on lukuisissa tapauksissa ottanut kantaa myös siihen, onko armahdus joko yhtenä tai ainoana vapautumismahdollisuutena elinkautisesta vankeusrangaistuksesta sopusoinnussa ihmisoikeussopimuksen kanssa.

53 Hutchinson v. Yhdistynyt kuningaskunta, 57592/08, 17.7.2017.

54 "Prospect of prisoner's release" ja "Possibility to review the sentence".

55 Vinter ja muut v. Yhdistynyt kuningaskunta, 66069/09, 130/10 and 3896/10, 9.7.2003; Hutchinson v. Yhdistynyt kuningaskunta, 57592/08, 17.7.2017.

56 Laszlo Magyar v. Unkari, 73593/10, 20.5.2014.

57 Bodein v. Ranska, 40014/10, 13.11.2014; Harakchiev ja Tolumov v. Bulgaria, 15018/11 ja 61199/12, 8.7.2014.

58 Garagin v. Italia, 33290/07, 29.4.2008.

59 Bancsók and László Magyar (no. 2) v. Unkari, 52374/15 ja 53364/15, 28.10.2021.

Hallitsijan tai muun määrätyn tahon armahdus vapautumismahdollisuutena elinkautisesta vankeusrangaistuksesta voi täyttää ihmisoikeussopimuksen vaatimukset. Edellytyksenä on kuitenkin, että vangilla on sekä oikeudellisesti että tosiasiallisesti tulevaisuudennäkymä vapauttamisesta.⁶⁰ Ainoastaan lailla säädetty mahdollisuus armonaomukseen ei siten riitä, vaan mahdollisuuden käyttämisen on oltava tosiasiallista.

Armahdus ainoana vapautumismahdollisuutena elinkautisesta vankeusrangaistuksesta on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan hyväksyttävä ihmisoikeussopimuksen näkökulmasta vain, jos lainsäädäntöön sisältyy armahdusmenettely, joka oikeudellisesti ja tosiasiallisesti voi johtaa elinkautisvangin vapauttamiseen.⁶¹

2.2.4 Pituudeltaan määrittelemättömät seuraamukset ja toimenpiteet

Eräissä oikeusjärjestelmissä yhteiskuntaa ja ihmisten elämää pyritään suojelemaan vaarallisilta rikoksentekeijöiltä määräämällä heille pitkiä tai pituudeltaan täysin määrittelemättömiä rikosoikeudellisia seuraamuksia. Toisissa oikeusjärjestelmissä säädetään samaa tarkoitusta varten turvaamistoimenpiteistä, joiden sisältönä on vapaudenmenetykset, vaikka kyse ei ole rikosoikeudellisesta seuraamuksesta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään muodostanut reuna-ehdoja pituudeltaan määrittelemättömille seuraamuksille ja toimenpiteille ja Euroopan neuvosto on antanut suosituksen vaarallisista rikoksentekeijöistä.

Euroopan neuvosto on antanut suosituksen vaarallisista rikoksentekeijöistä⁶² muun muassa sen vuoksi, että on löydettävä tasapaino niin vaarallisten rikoksentekeijöiden oikeuksien turvaamiseksi kuin yhteiskunnan turvallisuuden turvaamiseksi. Suositus määrittelee muun muassa pituudeltaan määrittelemättömiksi seuraamuksiksi ja toimenpiteiksi varmuusvankeuden (secure preventive detention) ja ennakoivan valvonnan (preventive supervision), joiden kuitenkin tulee täyttää eräitä vaatimuksia.

60 Harakchiev ja Tolumov v. Bulgaria, 15018/11 ja 61199/12, 8.7.2014; Murray v. Alankomaat, 10511/10, 26.4.2016.

61 Iorgov (No. 2) v. Bulgaria, 36295/02, 2.9.2010.

62 Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders.

Suosituksen mukaan ei ole välttämätöntä, että kansallisiin oikeusjärjestelmiin sisältyy pituudeltaan määrittelemättömiä seuraamuksia tai toimenpiteitä, vaikka sellaiset voivat olla laillisia ja sopusoinnussa perus- ja ihmisoikeuksien kanssa. Jos sellaisista kuitenkin säädetään, on otettava huomioon valtioiden perustuslainmukaiset periaatteet, oikeudelliset perinteet ja oikeuslaitoksen riippumattomuus. Suositusta ei sovelleta alaikäisiin tai henkilöihin, joihin rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää ei sovelleta. Myös vaarallisten rikosentekijöiden ihmisoikeuksia on kunnioitettava ja huomiota on kiinnitettävä heidän erityiseen tilanteeseensa ja henkilökohtaisiin tarpeisiinsa samanaikaisesti kuin yhteiskuntaa suojellaan heiltä.⁶³

Tuomioistuimen tulee aina päättää vapaudenmenetyksestä ja vapauden rajoittamisesta. Päätöksen on noudatettava suhteellisuusperiaatetta suhteessa rikosentekijän arvioituun riskiin, ja käytössä olevista rajoituksista on valittava se keino, joka on vähiten rajoittava, mutta joka ottaa huomioon yhteiskunnan suojelun ja yhteiskunnalle mahdollisesti aiheutuvan riskin minimoinnin.⁶⁴

Jos vaarallisista rikosentekijöistä säädetään kansallisessa lainsäädännössä, on tämä ryhmä määriteltävä tarkasti siten, että se muodostaa pienen vähemmistön vankiväestöstä, mutta kuitenkin niin, ettei se vaaranna yhteiskunnallista turvallisuutta. Kohderyhmän kriteerien tulee sisältää näyttöä aiemmasta vakavasta väkivalta- tai seksuaalirikollisuudesta, rikosentekijän luonteenpiirteistä tai hänen rikollisuudestaan, joka osoittaa hänen todennäköisyytensä huomattavasta tai jatkuvasta riskistä syyllistyä väkivalta- tai seksuaalirikollisuuteen. Kriteerien on myös osoitettava vähäisempien toimenpiteiden riittämättömyys, esimerkiksi se, että rikosentekijä on aiemmin rikkonut sääntöjä tai jatkanut rikollista käyttäytymistään mainituista toimenpiteistä riippumatta. Rangaistuksen pituus tai rikosentekijän yleinen rikoksen uusiminen eivät kuitenkaan yksin voi muodostaa perustetta sille, että rikosentekijä luokitellaan vaaralliseksi.⁶⁵

Vaarallisen rikosentekijän riskienhallinnan tulee pitkällä tähtäimellä tähdätä rikosentekijän turvalliseen sopeuttamiseen yhteiskuntaan, kuitenkin hänen aiheuttamansa vaara huomioon ottaen. Riskienhallintaan tulee sisältyä henkilökohtainen suunnitelma, joka sisältää asteittaisen suunnitelman yhteiskuntaan sopeuttamista varten samoin kuin tätä tukevat toimenpiteet.⁶⁶ Jos vaarallisista rikosentekijöistä

63 Suosituksen kohdat 2 ja 3.

64 Suosituksen kohta 4.

65 Suosituksen kohta 5.

66 Suosituksen kohta 6.

säädetään, on myös ryhdyttävä toimenpiteisiin, jotka ehkäisevät syrjintää ja stigmatisointia, jonka kohteeksi vaaralliseksi luokiteltu rikoksentekijä voi joutua vankilassa tai ennakoivan valvonnan kohteena oleva voi kokea yhteiskunnassa⁶⁷.

Suosituksen mukaan varmuusvankeus merkitsee oikeudellisen toimielimen, käytännössä tuomioistuimen, määräämää vapaudenmenetystä, joka suoritetaan joko määräaikaisen vankeuden aikana tai sen jälkeen, ja josta säädetään kansallisessa lainsäädännössä. Tällainen varmuusvankeus ei perustu ainoastaan jo tehtyyn rikokseen vaan myös siihen, että rikoksentekijän arvioidaan voivan syyllistyä erittäin vakavaan väkivalta- tai seksuaalirikokseen tulevaisuudessa.⁶⁸ Tämän vaaran tulee perustua arviointiin.

Tuomioistuimen päätöksessä vaarallisen rikoksentekijän varmuusvankeuteen määräämiseksi on otettava huomioon asiantuntijalausuntoihin perustuva riskiarvio. Varmuusvankeus on perusteltu vain, jos se on mahdollisista toimenpiteistä vähiten rajoittava toimenpide tarkoitukseensa.⁶⁹

Jos varmuusvankeus jatkuu vapaudenmenetyksenä rangaistuksen suorittamisen jälkeen, on keskeistä, että vapaudenmenetyksestä tai sen pituudesta on muutoksenhakuoikeus, ja että tuomioistuin ainakin joka toinen vuosi rangaistuksen suorittamisen jälkeen ottaa asian uudelleen käsiteltäväksi. Varmuusvankeudessa pidettävälle tulee valmistella kirjallinen suunnitelma, joka mahdollistaa sen, että hän voi ottaa kantaa riskitekijöihinsä ja luonteenpiirteisiinsä, jotka vaikuttavat hänen kategorisointiinsa vaaralliseksi rikoksentekijäksi. Viranomaisten tavoitteena tulee olla rajoittavan toimenpiteen vähentäminen ja vapauttaminen varmuusvankeudesta tavalla, joka huomioi niin yhteiskunnan turvaamisen kuin rikoksentekijän vaarallisuuden.⁷⁰

Varmuusvankeudessa oleva vaarallinen rikoksentekijä tulee rangaistuksen suorittamisen jälkeen pitää sopivissa tiloissa, jotka mahdollistavat sen, että samanaikaisesti otetaan huomioon rikoksentekijään liittyvä riskien hallinta, turvallisuus ja yhteiskunnallinen suojelu. Rikoksentekijän ihmisarvo on kaikissa olosuhteissa turvattava.⁷¹

67 Suosituksen kohta 7.

68 Suosituksen määritelmä 1 g ja kohta 17.

69 Suosituksen kohdat 16 ja 18.

70 Suosituksen kohdat 19–21.

71 Suosituksen kohdat 22.

Ennakoivaa valvontaa voidaan suosituksen mukaan soveltaa henkilöön, joka on tuomittu rikoksesta ja suorittanut vankeusrangaistuksen taikka vaihtoehtona vankeusrangaistuksen sijaan tai ehtona ehdonalaiselle vapauttamiselle. Ennakoiva valvonta ei perustu ainoastaan jo tehtyyn rikokseen vaan myös siihen, että rikoksen-tekijän arvioidaan voivan syyllistyä erittäin vakavaan rikokseen tulevaisuudessa. Valvonnan tarkoituksena on siten vakavien rikosten ennaltaehkäisy.⁷²

Ennakoivaa valvontaa voidaan käyttää vaihtoehtona varmuusvankeudelle, ehdonalaisen vapauttamisen ehtona tai vapauttamisen jälkeisenä toimenpiteenä. Valvonnan välttämättömyys on arvioitava säännöllisin väliajoin.⁷³ Ennakoiva valvonta voi sisältää yhden tai useamman toimenpiteen, esimerkiksi säännöllisen ilmoittautumisvelvollisuuden määrätulle viranomaiselle, velvollisuuden ilmoittaa välittömästi asuinsoitteen, työpaikan tai muun vastaavan tiedon vaihdosta, velvollisuuden osallistua erilaisiin toimintoihin tai koulutusohjelmiin, velvollisuuden suostua käyttämään sähköisiä laitteita jatkuvan valvonnan mahdollistamiseksi, kiellon poistua asunnosta tai määrätyltä alueelta ilman lupaa, kiellon osallistua sellaiseen toimintaan, joka voi tarjota mahdollisuuden rikoksen tekoon, kiellon lähestyä uhria tai ottaa yhteyttä häneen tai hänen läheisiinsä sekä kiellon vierailta tai oleskella määrättyillä alueilla ja velvollisuuden tarpeen mukaan osallistua säännöllisiin uudelleenarviointeihin taikka muita kansallisen lainsäädännön mukaisia toimenpiteitä.⁷⁴

Kokoavasti voidaan todeta, että vaarallisiin väkivaltarikollisiin on kansainvälisten oikeusasiakirjojen mukaan mahdollista kansallisessa lainsäädännössä kohdentaa vapaudenmenetyksiä ja -rajoituksia myös ennalta määrittelemättömäksi ajaksi, jos tämän arvioidaan olevan välttämätöntä yhteiskunnallisen turvallisuuden takaamiseksi. Vaarallisten väkivaltarikollisten määrittelyn on kuitenkin oltava tarkkarajainen ja kohderyhmään kohdistettavien, henkilökohtaiseen vapauteen puuttuvista toimenpiteistä on valittava se, joka on lievin mahdollinen suhteessa tavoitteeseen. Tuomioistuimen on aina päätettävä vapaudenmenetyksestä ja vapauden rajoittamisesta ja päätöksen on oltava oikeassa suhteessa rikosentekijän arvioituun riskiin. Vaarallisten rikosentekijöiden riskienhallinnan tulisi pitkällä tähtäimellä tähdätä rikosentekijän turvalliseen sopeuttamiseen yhteiskuntaan, kuitenkin hänen aiheuttamansa vaara huomioon ottaen. Tämä merkitsee, ettei toimenpide saa olla luonteeltaan vain rankaiseva, vaan sille on annettava sisältö, joka tavoitteena on rikosentekijän sopeutuminen yhteiskuntaan.

72 Suosituksen määritelmä 1 h.

73 Suosituksen kohta 23.

74 Suosituksen kohta 24.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään useampaan kertaan jo ennen vaarallisia rikoksentekejiä koskevan Euroopan neuvoston suosituksen antamista ottanut kantaa pituudeltaan määrittelemättömiin seuraamuksiin ja muihin toimenpiteisiin, jotka kohdistuvat vaarallisiksi arvioituihin rikoksentekejiin. Suurin osa ratkaisuista ovat koskeneet sellaisia Saksan rikoslain mukaisia, pituudeltaan ennalta määräämättömiä turvaamistoimenpiteitä, jotka ovat kohdistuneet vaarallisten rikoksentekejiä määräämiseen varmuusvankeuteen ja erityisesti vaarallisen rikoksentekejän tuomion jälkeiseen varmuusvankeuteen määräämiseen vielä sen jälkeen kun hän on ollut määrättyä oikeuspsykiatriseen sairaalahoitoon. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen perusteella on muotoutunut kansallisia lainsäätäjiä velvoittavia reunaehtoja varmuusvankeutta koskevalle lainsäädännölle.

Yleisinä edellytyksinä varmuusvankeuteen määräämiselle on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan, että määräämisestä vastaa tuomioistuin ja että siihen on oltava muutoksenhakuoikeus. Varmuusvankeuteen määrääminen edellyttää aina, että rikoksentekejiä on riippumattoman arvioinnin tuloksena todettu vaaralliseksi yhteiskunnalle. Tämä merkitsee käytännössä, että pidetään todennäköisenä, että rikoksentekejiä vapaudutetaan uusii rikoksen. Jotta varmuusvankeus olisi sopu-soinnussa ihmisoikeussopimuksen kanssa, on varmuusvankeuteen määräämiselle oltava selkeät perusteet kansallisessa lainsäädännössä. Varmuusvankeudelle ei kuitenkaan tarvitse olla säädettyä vähimmäis- tai enimmäisaikaa. Varmuusvankeuteen määräämistä voidaan myös pidentää alun perin määrätystä ajasta. Edellytyksenä on tällöin, että rikoksentekejiä edelleen arvioidaan vaaralliseksi ja että vapaudenmenetyksen ehdot täyttyvät koko varmuusvankeuden ajan⁷⁵.

Varmuusvankeuteen liittyvällä vapaudenmenetyksellä on aina oltava riittävä kausaalinen yhteys alkuperäiseen rikostuomioon ja varmuusvankeuden pidentämistä koskevan ratkaisun tulee perustua tekijöihin, jotka ovat yhtenäisiä alkuperäisen tuomion perusteiden kanssa.⁷⁶ Ihmisoikeussopimuksen kannalta ongelmallinen on myös tilanne, jossa henkilöä ei vapauteta varmuusvankeudesta mutta toisaalta hänelle ei tarjota mahdollisuuksia vähentää vaarallisuuttaan ja osoittaa, että hän ei ole enää vaarallinen. Sama koskee tilannetta, jossa vaarallisuusarvion tekemiseen ei ole tarjolla riittäviä edellytyksiä.⁷⁷

75 Ilseher v. Saksa, 10211/12 ja 27505/14, 4.12.2018.

76 W.A. v. Sveitsi, 38958/16, 2.11.2021 ja Tim Henrik Bruun Hansen v. Tanska, 50172/15, 9.7.2019.

77 Klinkenbuss v. Saksa, 53157/11, 25.2.2016.

Kansallisessa oikeusjärjestyksessä esimerkiksi turvaamistoimenpiteeksi luokiteltu varmuusvankeus, joka määrätään rikosentekijälle siitä syystä, että hänen arvioidaan olevan vaarallinen yhteiskunnalle ja uusivan rikoksen vankilasta vapauduttuaan, voi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan kuitenkin muodostaa ihmisoikeussopimuksessa tarkoitetun rikosoikeudellisen vapaudenmenetyksen.⁷⁸ Varmuusvankeuden luonne kansallisessa lainsäädännössä ei siten ole ratkaiseva.

Tapauksiin, joissa varmuusvankeuden katsotaan muodostavan rikosoikeudellisen vapaudenmenetyksen, sovelletaan myös rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta, jonka mukaan rangaistavan teon on oltava kriminalisoitu sen tekohetkellä eikä seuraamus saa olla ankarampi kuin mitä tekohetken lainsäädäntö sallii⁷⁹.

Rikosentekijää voidaan edellä mainitun tavallisen varmuusvankeuden ohella myös pitää vapautensa menettäneenä mielenterveyteensä liittyvän ongelman vuoksi, toisin sanoen muullakin perusteella kuin vain arvioidun vaarallisuuden. Vapaudenmenetys perustuu tällöin ihmisoikeussopimuksen mukaisesti sille, että henkilöltä riistetään vapaus lain nojalla esimerkiksi hänen heikon mielenterveytensä vuoksi.⁸⁰

Jos vapaudenmenetys perustuu mielenterveyden häiriöön, on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan kolmen ehdon täytyttävä. Ensiksi asianomaisen viranomaisen on katsottava olevan luotettavasti todistettu, että henkilöllä on todellinen mielenterveyden häiriö, ja tämän on perustuttava objektiiviseen lääketieteelliseen asiantuntija-arvioon. Toiseksi mielenterveyden häiriön on oltava sellainen, että se edellyttää pakollista eristämistä, ja kolmanneksi vapaudenmenetyksen on perustuttava siihen, että mielenterveyden häiriö jatkuu, ja muussa tapauksessa henkilö on välittömästi vapautettava. Lisäksi tällainen vapaudenmenetys on sopusoinnussa ihmisoikeussopimuksen kanssa vain jos vapaudenmenetyksen kohdetta hoidetaan sairaalassa tai muussa hoitolaitoksessa, mutta ei vankilassa.⁸¹

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin edellyttää myös, että kansallisessa lainsäädännössä tehdään selkeä ero turvaamistoimenpiteiden ja rikosoikeudellisten vapaudenmenetysten välillä, sillä muussa tapauksessa turvaamistoimenpidettä

78 Bergmann v. Saksa, 23279/14, 7.1.2016; M. v. Saksa, 19359/04, 17.12.2009; Ilmseher v. Saksa, 10211/12 ja 27505/14, 4.12.2018.

79 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artikla.

80 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan (1) e kohta.

81 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen niin sanotut Winterwerp-kriteerit, jotka perustuvat ratkaisuun Winterwerp v. Alankomaat, 6301/73, 24.10.1979.

on edelleen pidettävä rangaistuksena⁸². Eron on oltava selkeä esimerkiksi siten, että vaarallisuutensa perusteella varmuusvankeuteen määrätylle on järjestettävä toimenpiteitä, jotka tähtäävät uusimisriskin vähentämiseen ja siten vapaudenmenetyksen lyhentämiseen⁸³. Myös rikosentekijän vaarallisuuteen perustuvan varmuusvankeuden ja mielenterveyden häiriön perusteella määrätyn säilön on vapaudenmenetyksen kohteen olojen kannalta poikettava toisistaan. Näin esimerkiksi varmuusvankeuteen määrääminen erilliseen vankilan siipeen ilman, että vapautensa menettäneen mielenterveyden häiriö oli tällaisen määräyksen edellytys, johti siihen, että varmuusvankeus oli luokiteltava rikosoikeudelliseksi seuraamukseksi⁸⁴. Mielenterveyshäiriöisen henkilön sijoittaminen säilöön erilliseen vankilan siipeen ei sijoitustilojen näkökulmasta täyttänyt ihmisoikeustuomioistuimen vaatimusta mielenterveyden häiriöistä kärsivän henkilön sijoittamisesta sairaalaan tai muuhun sopivaan laitokseen.⁸⁵ Vastaava sijoittaminen mielenterveyden häiriön perusteella ei myöskään täyttänyt edellytyksiä, kun sijoittamiseen ei liitetty asianmukaista hoitoa.⁸⁶

Kokoavasti voidaan todeta, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkinta asettaa varsin yksityiskohtaiset edellytykset varmuusvankeuden kaltaisten turvaamistoimenpiteiden kansalliselle sääntelylle. Varmuusvankeuteen tuomittu, vaaralliseksi arvioitu rikosentekijä voidaan sijoittaa vankilaan, mutta vankilaolojen tulee selkeästi erota rikosseuraamusta suorittavien vankien oloista, ja varmuusvankeuden määrittelemisen turvaamistoimenpiteeksi ei estä sitä, että varmuusvankeus on rikosoikeudellinen vapaudenmenetyksensä ihmisoikeussopimuksen tarkoituksessa. Erityistä huolellisuutta on noudatettava, jos vaarallinen rikosentekijä määrätään säilöön mielenterveyden häiriön vuoksi, sillä hänen vapaudenmenetyksensä ei saa olla luonteeltaan rangaistus ja hänet on sijoitettava hoitoon vankilan ulkopuolelle. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut ovatkin johtaneet merkittäviin muutoksiin Saksan varmuusvankeutta koskevassa lainsäädännössä.

82 M. v. Saksa, 19359/04, 17.12.2009; Schmitz v. Saksa, 30493/04, 28.11.2011; Mork v. Saksa, 31047/04 ja 43386/08, 9.9.2011.

83 M v. Saksa, 19359/04, 17.12.2009.

84 M v. Saksa, 19359/04, 17.12.2009.

85 Winterwerp-kriteerit; O.H. v. Saksa, 4646/08, 24.11.2011.

86 Glien v. Saksa, 7345/12, 28.11.2013.

2.3 Eräiden muiden maiden lainsäädäntö

Useimmissa oikeusjärjestelmissä, joihin Suomen järjestelmää voidaan verrata, on käytössä elinkautinen vankeusrangaistus. Eräissä maissa on elinkautisen vankeusrangaistuksen lisäksi tai sen sijaan olemassa pituudeltaan määrittelemättömiä seuraamuksia tai turvaamistoimenpiteitä. Näille toimenpiteille on kuitenkin säädetty menettely, jossa vapaudenmenetyksen jatkuminen arvioidaan uudelleen, mutta äärimmillään vapaudenmenetyks voi jatkua rikoksentekijän loppuelämän.

Tässä jaksossa on kuvattu lyhyesti elinkautisvankeudesta vapauttamista muissa Pohjoismaissa ja laajemmin muita pituudeltaan määrittelemättömiä, henkilön vaarallisuuden perustuvia seuraamuksia ja toimenpiteitä Norjassa, Tanskassa, Saksassa, Sveitsissä, Itävallassa sekä Englannissa ja Walesissa, sekä lyhyesti eräissä Euroopan ulkopuolisissa maissa. Näiden lisäksi on kuvattu Ruotsissa suunnitteilla olevia lainsäädäntömuutoksia tällaisen seuraamuksen käyttöönottamiseksi.

Erilaiset ratkaisut oikeusjärjestelmien sisällä vaikuttavat kokonaisuuden muodostumiseen. Esimerkiksi tahdosta riippumattoman hoidon ja erilaisten hoitomuotojen laaja käyttö voi vähentää tarvetta pitkille vankeusrangaistuksille tai turvaamistoimenpiteille. Jokainen oikeusjärjestelmä ja siihen liittyvä käytäntö muodostaa oman kokonaisuutensa, eivätkä eri maiden yksittäiset seuraamukset tai toimenpiteet ole siten suoraan verrattavissa toisiinsa.

2.3.1 Vangin vapautuminen elinkautisesta vankeusrangaistuksesta muissa Pohjoismaissa

Islannin lainsäädäntöön sisältyy elinkautinen vankeusrangaistus. Elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomittu voi hakea vapauttamista suorittettuaan vankeudesta 16 vuotta. Islannissa ei kuitenkin ainakaan vuosina 2011–2020 ole ollut yhtäkään elinkautisrangaistusta suorittavaa vankia⁸⁷ vaan vangit suorittavat määräaikaista vankeusrangaistuksia. Myös murhasta, josta voi lain mukaan seurata elinkautinen vankeusrangaistus, tuomitaan käytännössä pitkä määräaikainen vankeusrangaistus.

87 Nordisk statistik for kriminalforsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2011–2015 (saatavilla osoitteesta <https://www.kriminalforsorgen.dk/wp-content/uploads/2018/12/nordiskstatistik2011-2015.pdf>); Nordisk statistik for kriminalforsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2016–2020 (saatavilla osoitteesta <https://www.kriminalomsorgen.no/informasjon-paa-engelsk.536003.no.html>).

Norjassa ei muista Pohjoismaista poiketen ole elinkautisvankeutta. Pisin vankeusrangaistus on pääsäännön mukaan 21 vuotta, mutta kansanmurhasta ja törkeästä terrorismirikoksesta rangaistus on 30 vuotta vankeutta. Norjan oikeusjärjestelmän ankarin rikosoikeudellinen seuraamus on varmuusvankeus (ks. seuraava jakso), joka pisimmillään voi kestää rikosentekijän loppuelämän.

Ruotsissa tuli vuoden 2022 alussa voimaan lakimuutos, joka mahdollistaa elinkautisen vankeusrangaistuksen tuomitsemisen myös 18–21-vuotiaille⁸⁸. Aiemmin elinkautiseen vankeusrangaistukseen on voitu tuomita vain 21 vuotta täyttänyt henkilö, ja 18–21-vuotiaalle rikosentekijälle on voitu tuomita enimmillään 14 vuotta vankeutta. Yleensä elinkautinen vankeusrangaistus tuomitaan murhasta. Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien vankien määrä on pysynyt vakaana, ja vuonna 2020 elinkautisvankeja oli 152, mikä merkitsee kolmea prosenttia vankiväestöstä.⁸⁹ Elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitseminen on Ruotsissa edellyttänyt raskauttavia asianhaaroja⁹⁰, joten sen soveltamiselle on ollut korkeat vaatimukset. Lainsäädäntöä muutettiin vuoden 2020 alusta siten, että murhasta voidaan tuomita elinkautiseen vankeusrangaistukseen ilman raskauttavia asianhaaroja⁹¹. Lainmuutoksen päämääränä on, että murhasta tuomitaan entistä useammin elinkautiseen vankeusrangaistukseen.

Elinkautinen vankeusrangaistus on pituudeltaan määrittelemätön, mutta tuomittu voi hakea elinkautisen muuntamista määräaikaiseksi vankeusrangaistukseksi, kun vankeutta on suoritettu 10 vuotta. Määräaikaiseksi muunnettu vankeusrangaistus ei kokonaisuudessaan saa alittaa 18 vuotta, joka on määräaikaisen vankeusrangaistuksen enimmäispituus. Määräaikaiseksi muunnettuun vankeusrangaistukseen sovelletaan normaaleja ehdonalaista koskevia säännöksiä. Muunnosta päättää Örebron käräjäoikeus ja käräjäoikeuden päätös on valituskelpoinen. Harkinnassaan tuomioistuimen on erityisesti otettava huomioon suoritettu rangaistusaika, tuomion perusteena oleva rikos, uusimisriski, tuomitun mahdolliset väärinkäytökset rangaistusaikana ja se, onko hän toiminnallaan edistänyt sopeutumistaan vapauteen.⁹²

88 Ruotsin rikoslain, brottsbalken, 29 luvun 7 §.

89 Nordisk statistik for kriminalforsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2016–2020 (saatavilla osoitteesta <https://www.kriminalomsorgen.no/informasjon-paa-engelsk.536003.no.html>).

90 "Försvårande omständigheter".

91 Ruotsin rikoslain 3 luvun 1 §.

92 Ruotsin elinkautisvankeuden muuntamisesta annetun lain, lag om omvandling av fängelse på livstid, 4 §:n 1 momentti.

Tuomioistuin voi lain mukaan pyytää oikeuslääketieteellisen lausunnon tuomitun uusimisirriskistä. Hakemusta elinkautisen vankeuden muuntamisesta ei voida hyväksyä ilman kyseisen lausunnon hankkimista, ellei lausunnon hankkiminen ole ilmeisen tarpeetonta.⁹³ Lausunnon antaa Rättsmedicinalverket ja se koostuu psykiatrisesta, psykologisesta ja sosiaalisesta selvityksestä. Väkivaltariskiä arvioidaan Suomen tapaan skaalalla matala, keskisuuri ja korkea.⁹⁴

Ruotsin korkein oikeus on linjannut, että uusimisirriskillä on erityisasema muuntamisharkinnan lakisääteisten edellytysten joukossa, sillä konkreettinen ja varteenotettava riski syyllistyä uuteen vakavaan väkivaltarikokseen on ehdoton este elinkautisen vankeuden muuntamiseksi määräaikaiseksi vankeudeksi. Konkreettisen ja varteenotettavan riskin syntymiseen ei kuitenkaan riitä se, että vakavaan rikokseen syyllistymisen mahdollisuutta ei voida poissulkea.⁹⁵

Lisäksi hallitus voi armahtaa elinkautisvangin. Kun elinkautinen vankeusrangaistus on muunnettu määräaikaiseksi, sovelletaan siihen samoja sääntöjä kuin muihin määräaikaisiin vankeusrangaistuksiin. Tämä koskee myös ehdonalaista vapauttamista. Elinkautisen ja sittemmin määräaikaiseksi muunnetun vankeusrangaistuksen keskipituus on 16 vuotta ennen ehdonalaista vapauttamista.

Tanskan lainsäädäntöön sisältyy elinkautinen vankeusrangaistus, mutta siihen tuomitaan vain muutama henkilö vuositasolla. Vankiväestöstä elinkautisvangit muodostavat vain prosentin⁹⁶. Elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomittu voi hakea vapauttamista oikeusministeriöltä suoritettuaan vankeudesta 12 vuotta. Jos hakemukseen suostutaan, on ehdonalaisen vapauden pituus viisi vuotta. Tuomitulla on myös mahdollisuus tehdä armonanomus hallitsijalle suoritettuaan rangaistuksesta 12 vuotta. Elinkautisen vankeusrangaistuksen keskipituus on 17 vuotta ennen ehdonalaista vapauttamista.

93 Ruotsin elinkautisvankeuden muuntamisesta annetun lain, lag om omvandling av fängelse på livstid, 10 §:n 2 momentti.

94 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 143.

95 NJA 2008 s. 579. Sama kannanotto konkreettisesta ja varteenotettavasta väkivaltarikoksen uusimisirriskistä muuntamisen esteenä on todettu jo lain esitöissä, ks. Prop. 2005/06:35 s. 39.

96 Nordisk statistik for kriminalforsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2011–2015 (saatavilla osoitteesta <https://www.kriminalforsorgen.dk/wp-content/uploads/2018/12/nordiskstatistik2011-2015.pdf>); Nordisk statistik for kriminalforsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2016–2020 (saatavilla osoitteesta <https://www.kriminalomsorgen.no/informasjon-paa-engelsk.536003.no.html>).

2.3.2 Pituudeltaan määrittelemättömät seuraamukset (varmuusvankeus)

2.3.2.1 Norja

Varmuusvankeuden luonne ja sen taustaa

Norjassa varmuusvankeus (*forvaring*) on rikoslain ankarin seuraamus ja se on siten vaihtoehto monessa muussa maassa käytössä olevalle elinkautiselle vankeusrangaistukselle, joka on poistettu Norjan lainsäädännöstä. Rikoksentekeijä voidaan tuomita varmuusvankeuteen vain, jollei määräaikaisen vankeusrangaistuksen arvioida olevan riittävä seuraamus yhteiskunnan suojelemiseksi rikoksentekeijältä.

Varmuusvankeudella on Norjassa pitkät perinteet vuodesta 1920 alkaen. Nykyisessä muodossaan se sisällytettiin Norjan oikeusjärjestelmään vuonna 2002, ja se korvasi aiemmin voimassa olleen yhteiskunnan suojaamistoimenpiteen.

Varmuusvankeus on Norjan oikeusjärjestelmässä nimenomaan rikosoikeudellinen seuraamus, jota kuitenkin kutsutaan erityiseksi rikosoikeudelliseksi reaktioksi (*strafferettslige særreaksjoner*). Se on pituudeltaan määrittelemätön rangaistus, joka voidaan tuomita, jos henkilö on tehnyt vakavan rikoksen ja tuomioistuin arvioi rikoksen uusimisen olevan todennäköistä.⁹⁷

Varmuusvankeuden tarkoitus on ensisijaisesti suojella yhteiskuntaa varmuusvankeuteen tuomitun uusilta vakavilta rikoksilta. Tämä edellyttää vangin sosiaalista sopeutumista ja kuntoutumista, johon tähtäävät toimenpiteet tulee sovittaa yhteen yhteiskunnan turvallisuuden kanssa. Varmuusvankeuden sisältö poikkeaa vankeusrangaistuksesta perinteisessä mielessä ja sen sisältö on mukautettava yksilön erityisiin tarpeisiin ja edellytyksiin. Tämä edellyttää laajaa moniammatillista yhteistyötä muun muassa sosiaalipalvelujen sekä työ- ja koulutusviranomaisten kanssa. Varmuusvankeuden sisältöä on pyrittävä helpottamaan niin, että tuomittu etenee asteittain kohti täyttä vapautta.⁹⁸

97 Norjan tuomioistuinlaitoksen verkkosivut, <https://www.domstol.no/no/straffesak/straffereaksjon-i-straffesaker/#strafferettslige-srreaksjoner>, vierailtu 1.10.2024.

98 Norjan varmuusvankeutta koskeva ohje (forvaringsforeskriften), <https://lovdata.no/sta-tic/ROO/ksf-2004-9001.pdf>.

Varmuusvankeuteen tuomitsemisen edellytyksistä

Norjassa varmuusvankeuteen voidaan tuomita nimenomaan vankeusrangaistuksen sijasta⁹⁹. Edellytyksenä on, että määräaikaista vankeusrangaistusta ei pidetä riittävänä muiden ihmisten elämän, terveyden tai vapauden turvaamiseksi ja siten yhteiskunnan suojelemiseksi. Varmuusvankeuteen tuomitseminen edellyttää vakavaa rikosta tai vakavan rikoksen yritystä. Lain mukaan vakavia rikoksia ovat väkivaltarikokset, seksuaalirikokset, vapaudenriisto, tuhopoltto tai muu rikos, joka loukkaa toisen elämää, terveyttä tai vapautta tai joka vaarantaa jonkun mainituista oikeushyvistä¹⁰⁰. Alle 18-vuotias syytetty voidaan tuomita varmuusvankeuteen vain hyvin poikkeuksellisissa tapauksissa. Lisäksi varmuusvankeuden edellytyksenä on, että on todennäköistä (*nærliggende fare*), että tekijä uusii samankaltaisen rikoksen¹⁰¹.

Varmuusvankeuteen tuomitseminen on mahdollista myös, vaikka rikos on vähemmän vakava, jos rikosentekijä on aiemmin tehnyt tai yrittänyt tehdä jonkin edellä mainitun rikoksen, jos tekojen välillä arvioidaan olevan yhteys, ja jos pidetään erittäin todennäköisenä (*særlig nærliggende fare*), että tekijä uusii samankaltaisen rikoksen¹⁰².

Vakavampien rikosten kohdalla varmuusvankeuteen tuomitseminen on siis mahdollista myös ensikertalaisille, kun taas vähemmän vakavien rikosten perusteella tuomittava varmuusvankeus edellyttää aiempaa rikoshistoriaa jostain laissa mainituista rikoksesta tai sen yrityksestä merkittävän uusimisriskin lisäksi.¹⁰³

Rikoksen uusimisen riskiä arvioitaessa on otettava huomioon kysymyksessä oleva rikos suhteessa rikosentekijän käyttäytymiseen sekä sosiaaliseen ja henkilökohtaiseen toimintaan. Vähemmän vakavissa rikoksissa on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, onko rikosentekijä aiemmin tehnyt tai yrittänyt tehdä vastaavanlaisen rikoksen. Tuomioistuin arvioi ennen tuomitsemista, onko säännönmukainen vankeusrangaistus riittävä yhteiskunnan suojelemiseksi vai onko tuomittavan vaarallisuus vapauttamisajankohtana este määräaikaiselle vankeusrangaistukselle.

99 Norjan rikoslain, lov om straff (yleisemmin straffeloven), 40 §.

100 Norjan rikoslain 40 §:n 1 momentti.

101 Norjan rikoslain 40 §:n 2 momentti.

102 Norjan rikoslain 40 §:n 3 momentti.

103 Lappi-Seppälä, Tapio, Preventive detention in Finland and the other Nordic countries. Peking University Law Journal, Volume 11, 2023, Issue 1. <https://doi.org/10.1080/20517483.2023.2223847>. Julkaistu verkossa 17.7.2023.

Norjassa tuomioistuin määrää ennen varmuusvankeuteen tuomitsemista syytetyn henkilöselvitykseen, jossa selvitetään syytetyn henkilön elämäntilanne ja saadaan tietoa siitä, millainen rikosoikeudellinen seuraamus on hänelle suotuisin (*personundersøkelse*). Tuomioistuin voi myös määrätä, että syytetylle on tehtävä oikeuspsykiatrinen tutkimus, joko henkilötutkimuksen sijaan tai sen lisäksi, mutta oikeuspsykiatrinen tutkimus ei lain mukaan ole pakollinen. Lakia säädettäessä tarkoitus oli, että ensisijaisesti suoritettaisiin henkilötarkastus, jonka avulla saataisiin tietoa rikoksentekijän sosiaalisesta tilanteesta ja hänen tulevaisuuden näkymistään. Käytännössä mielentilatutkimusten teettäminen on kuitenkin muodostunut ensisijaiseksi arviointikeinoksi.¹⁰⁴

Seuraamuksen päättymisen ja jatkaminen

Norjassa varmuusvankeus päättyy aikaisintaan, kun sille määrätty vähimmäisaika on suoritettu ja riittävä muutos tuomitun käyttäytymisessä on todennettu. Norjassa varmuusvankeuden käyttöä varten on rikoslaisissa säädetty enimmäis- ja vähimmäisaikoja ja menettelyä koskevat oikeusturvatakeet. Tuomioistuin määrää varmuusvankeudelle vähimmäisajan, joka yleensä ei ole lyhyempi kuin 15 vuotta ja enimmäisajan, joka ei saa ylittää 21 vuotta¹⁰⁵. Jos kysymyksessä kuitenkin on sellainen rikos, josta on säädetty vankeusrangaistus, jonka pituus on enintään 30 vuotta, voi tuomioistuin määrätä varmuusvankeuden pituudeksi enintään 30 vuotta. Tällaisia rikoksia ovat rikokset ihmisyyttä vastaan ja terrorismirikokset. Jos tuomittu ei tekohetkellä ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta, ei varmuusvankeuden pituus yleensä saa ylittää 10 vuotta, ja sen enimmäisaika on 15 vuotta. Määräaikojen tarkoituksena on taata rikoksentekijän oikeusturva siten, että varmuusvankeuden päättymisen tai jatkumisen aina arvioidaan tuomioistuimessa.

Tuomioistuin voi päättää ehdonalaisesta vapauttamisesta varmuusvankeuteen tuomitun tai Norjan rikosseuraamusviranomaisen hakemuksesta. Jos syyttäjä hyväksyy ehdonalaisen vapauttamisen, vapauttamispäätöksen voi tehdä rikosseuraamusviranomainen. Muussa tapauksessa syyttäjä vie asian tuomioistuimen käsiteltäväksi. Ehdonalainen vapauttaminen on mahdollista aikaisintaan varmuusvankeuden vähimmäisajan päättymisen jälkeen. Jos ehdonalainen vapauttaminen evätään, tuomitulla on oikeus tehdä uusi hakemus kerran vuodessa. Jos varmuusvankeuden enimmäisaika päättyy ilman pidennyshakemusta, seuraamus lakkaa, ellei vankeudelle ole muuta laillista perustetta.

104 Johnsen, Berit – Engbo, Hans Jørgen, forvaring i Norge, Danmark og Grønland – noe likheter og ulikheter. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 102 (2) 2015, s. 179.

105 Norjan rikoslain 43 §.

Varmuusvankeuteen tuomittujen ehdonalaiseen vapauttamiseen liitetään tavanomaista ehdonalaista vapauttamista ankarampia ehtoja, joita voidaan purkaa ajan myötä. Varmuusvankeuden ehdonalaisen vapauden aikana käytetään valvontaa, mutta ei sähköistä valvontaa. Varmuusvankeuden ehdonalaisen vapauttamisen koeaika on yhdestä viiteen vuotta. Tämän ajan jälkeistä valvontaa ei ole.

Ennen ehdonalaista vapauttamista tuomittu voidaan siirtää alemman turvallisuustason vankilaan tai siirtymävaiheen asuntoon, jos se katsotaan osaksi suunniteltua etenemistä kohti ehdonalaista vapautta ja siirtyminen on turvallisuusnäkökohdat huomioiden mahdollista.

Tuomioistuimien voi kuitenkin syyttäjän vaatimuksesta pidentää varmuusvankeuden enimmäisaikaa maksimissaan viisi vuotta kerrallaan. Syyttäjän on esitettävä vaatimuksensa vähintään kolme kuukautta ennen varmuusvankeuden päättymistä. Tuomittu voidaan siis tarvittaessa pitää varmuusvankeudessa loppuelämänsä, jos vapauttamisen edellytyksiä ei katsota olevan olemassa.

Varmuusvankeuden käytöstä ja tuomittujen määrä

Varmuusvankeus on Norjassa osa rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää eikä lakiestä soveltamasta sitä kehitykseltään poikkeaviin tai kehitysvammaisiin henkilöihin. Sitä ei kuitenkaan saa määrätä syyntakeettomalle rikosentekijälle.

Rikosentekijälle on varmuusvankeuden suorittamisen aikana annettava mahdollisuus muuttaa käyttäytymistään ja sopeutua vankilan ulkopuoliseen elämään. Siksi varmuusvankeuden sisällön on poikettava vankeusrangaistuksen sisällöstä¹⁰⁶. Varmuusvankeus on sisällöltään yksilöllisemmin mukautettu kuin vankeusrangaistus perinteisessä mielessä. Varmuusvangittujen osastolla on oltava rakenteiden, henkilöstön monialaisen osaamisen, yksiköllisesti mukautettujen ohjelmien ja muiden toimenpiteiden kautta erityiset valmiudet ja ammatillinen pätevyys. Erityistä huomiota on kiinnitettävä varmuusvangitun yksilökohtaiseen seurantaan vakavan rikollisuuden uusimisen ehkäisemiseksi¹⁰⁷.

106 Norjan hallituksen esitys Ot.prp. nr 87 (1993–94), s. 75.

107 Norjan varmuusvankeutta koskeva ohjeen (forvaringsforeskriften) 3 §, <https://lovdata.no/static/ROO/ksf-2004-9001.pdf>.

Kokonaisuutena varmuusvankeuteen tuomittuun kuitenkin sovelletaan samoja säännöksiä kuin vankeusrangaistukseen tuomittuun. Varmuusvankeus suoritetaan vankilassa erityisillä osastoilla.¹⁰⁸ Lähtökohtaisesti varmuusvangit sijoitetaan korkean turvallisuusluokan vankiloihin Trondheimin ja Bredveitin vankilaan, joissa pystytään tarjoamaan myös kattavaa psykiatrista hoitoa.

Varmuusvankeutta käytetään suhteellisen vähän etenkin, kun otetaan huomioon, että Norjassa ei ole elinkautista vankeusrangaistusta. Keskimäärin uusia tuomittuja on ollut vuosittain noin 15–25 vuosilta 2002–2021 saatavien tietojen mukaan.¹⁰⁹ Varmuusvankeuteen tuomittujen kokonaismäärä on viime vuosina ollut nousussa: vuonna 2016 varmuusvankeuteen tuomittuja oli vain 90, kun taas vuonna 2018 tuomittuja oli jo 124. Vuonna 2022 määrä oli noussut jo 158 tuomittuun.¹¹⁰

Vuosilta 2002–2013 tehty erityinen tutkimus osoittaa, että varmuusvankeuteen tuomituista noin puolet on ollut seksuaalirikollisia (49 %), neljäsosa henkirikoksista tuomittuja ja lopuilla tuomituista tuomion taustalla on ollut pahoinpitely (15 %), ryöstö (5 %), tuhopoltto (6 %) tai muu rikos (1 %).

Varmuusvangitut vangit voivat hakea vapaata, lupaa työskennellä vankilan ulkopuolella ja vapautua ehdonalaiseen vapauteen muiden ryhmien tavoin. Määräajat varmuusvankeutta suorittaville ovat kuitenkin erilaiset, ja hakemukset hyväksytään yleensä vasta, kun kaksi kolmasosaa rangaistuksesta on suoritettu. Ehdonalaisen vapauden kesto voi vaihdella yhden ja viiden vuoden välillä ennen kuin henkilö vapautuu lopullisesti varmuusvankeudesta. Kolmelle neljästä vangista on myönnetty vapaata ennen ehdonalaista vapauttamista. Vanki voidaan siirtää alemman

108 Norjan varmuusvankeutta koskeva ohje (forvaringsforeskriften), <https://lovdata.no/static/ROO/ksf-2004-9001.pdf>.

109 Lappi-Seppälä, Tapio, Preventive detention in Finland and the other Nordic countries. Peking University Law Journal, Volume 11, 2023, Issue 1. <https://doi.org/10.1080/20517483.2023.2223847>. Figure 1: Compiled from Statistics Norway, Kristoffersen 2016 and 2022.

110 Nordisk statistik for kriminalforsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2016–2022 (saatavilla osoitteesta <https://www.kriminalomsorgen.no/informasjon-paa-engelsk.536003.no.html>). Crewe Ben, Laursen Julie, Mjåland Kristian, Comparing deep-end confinement in England & Wales and Norway. Institute of Criminology, University of Cambridge, 2022.

turvallisuusluokan vankilaan aikaisintaan, kun kaksi kolmasosaa rangaistuksesta on suoritettu.¹¹¹ Keskimääräinen varmuusvankeuden kesto on ollut vuonna 2015 tehdyn tutkimuksen mukaan 14,6 vuotta.¹¹²

2.3.2.2 Tanska

Varmuusvankeuden luonne ja sen taustaa

Tanskassa on myös käytössä varmuusvankeus (*forvaring*). Se on pituudeltaan määrittelemätön toimenpide, johon tuomioistuin voi tuomita henkilön, joka on tehnyt vakavan rikoksen ja jonka arvioidaan olevan vaaraksi toisten elämälle ja varmuusvankeus arvioidaan välttämättömäksi.

Tanskassa rikosseuraamuksia vähennettiin lainsäädännöstä 1930-luvulla, mutta samalla lisättiin mahdollisuuksia eristää muun muassa psykopaatteja, luonteeltaan poikkeavia ja yhteiskunnallisesti vaarallisiksi arvioituja henkilöitä yhteiskunnasta määrittelemättömäksi ajaksi.¹¹³ Kun lainsäädäntöä vuonna 1973 uudistettiin, poistettiin suurin osa näistä pituudeltaan määrittelemättömistä seuraamuksista. Lainsäädäntöön jäi jäljelle psyykkisesti poikkeavien rikoksentekijöiden oikeuspsykiatrinen hoito¹¹⁴ ja aikaisempaa kapeampi käyttöala rikoksentekijän varmuusvankeuteen tuomitsemiselle¹¹⁵.

Varmuusvankeuden luonnetta määritellään oikeusjärjestelmässä ja kirjallisuudessa monin tavoin. Kysymyksessä ei ole yksiselitteisesti rikosoikeudellinen seuraamus vaan ennen kaikkea turvaamistoimenpide.¹¹⁶ Toimenpiteen tarkoitus on ainakin periaatteessa ennaltaehkäistä rikoksia eikä rangaista, joskin tahdosta

111 Lappi-Seppälä, Tapio, Preventive detention in Finland and the other Nordic countries. Peking University Law Journal, Volume 11, 2023, Issue 1. <https://doi.org/10.1080/20517483.2023.2223847>.

112 Crewe Ben, Laursen Julie & Mjåland Kristian, Comparing deep-end confinement in England & Wales and Norway. Institute of Criminology, University of Cambridge, 2022. Tutkimuksessa oli mukana 16 varmuusvankeuteen tuomittua.

113 Waaben, Knud, Strafferettens almindelige del II, Sanktionslæren, 5. painos, Kööpenhamina 2001, s. 7.

114 ”Tagande in på anstalt”, Tanskan rikoslain 68–69 §.

115 Tanskan rikoslain 70 §.

116 Tanska rikoslain otsikoinnin mukaan ”rikoksen johdosta annettava muu oikeudellinen seuraamus” (andre retsfølger af den strafbare handling) ja oikeuskirjallisuudessa ”erityistoimenpiteenä” (særforanstaltning, Waaben, Knud, Strafferettens almindelige del II, Sanktionslæren, 5. painos, Kööpenhamina 2001, s. 111).

riippumattomassa vapaudenmenetyksessä edelleen on rankaisuvia elementtejä.¹¹⁷ Rikosoikeudellisesti tarkastellen varmuusvankeus ja laitokseen ottaminen rinnastuvat lähinnä vankeusrangaistukseen, jolle ei ole asetettu määräaika.¹¹⁸

Toimenpiteiden kantavana ajatuksena on, että muutama, harva rikoksentekijä on niin vaarallinen tai hänen voidaan olettaa olevan niin vaarallinen, ettei yhteiskunnan tule ottaa riskiä vapauttaa heitä. Päämääränä ei siis ensisijaisesti ole tällaisten rikoksentekijöiden hoitotarpeista huolehtiminen¹¹⁹. Varmuusvankeudesta säädetään Tanskan rikosten täytäntöönpanosta annetussa laissa¹²⁰ jonka mukaan varmuusvankeuteen soveltuvat vankeusrangaistusta koskevat säännökset.

Varmuusvankeuteen tuomitsemisen edellytyksistä

Tanskassa varmuusvankeuteen tuomitsemisen edellytyksistä säädetään Tanskan rikoslaisissa ja se edellyttää laissa tarkemmin määritellyn rikoksen tekoa, vaarallisuutta muille ja välttämättömyyttä.¹²¹

Varmuusvankeuteen on voitu vuodesta 1973 alkaen tuomita henkilö, joka on syyllistynyt tappoon, ryöstöön, vapaudenriistoon, vakavaan väkivaltarikokseen tai uhkaukseen, joka kohdistuu toisen elämään, terveyteen tai hyvinvointiin, tuhopolttoon taikka jonkin näiden rikosten yritykseen. Lisäksi edellytyksenä on, että rikoksen olosuhteiden johdosta ja rikoksentekijää koskevien tietojen perusteella on oletettava, että rikoksentekijä muodostaa välittömän vaaran muiden elämälle, keholle, terveydelle tai vapaudelle. Lopuksi varmuusvankeuden on oltava välttämätön tulevan vaaran ennalta ehkäisemiseksi, johon määräaikaisen vankeusrangaistuksen ei arvioida riittävän. Varmuusvankeuden tulee vaikuttaa tätä uhkaa vähentävästi¹²². Tämä merkitsee, että jos yhteiskunnan turvallisuus voidaan taata määräaikaisella tai elinkautisella vankeusrangaistuksella, ei varmuusvankeus ole välttämätön eikä siihen pidä tuomita.

Varmuusvankeuteen on voitu vuodesta 1997 alkaen myös tuomita henkilö, joka on syyllistynyt raiskaukseen tai muuhun vakavaan seksuaalirikokseen taikka edellä mainitun yritykseen. Myös tällöin vaarallisuus- ja välttämättömyyskriteerien on

117 Johnsen, Berit – Engbo, Hans Jørgen, Forvaring i Norge, Danmark og Grønland – noe likheter og ulikheter. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 102 (2) 2015, s. 177–178.

118 Toftegaard Nielsen, Gorm, Strafferet 2, Sanktionerne, Kööpenhamina 2009, s. 29.

119 Toftegaard Nielsen, Gorm, Strafferet 2, Sanktionerne, Kööpenhamina 2009, s. 29.

120 Tanskan rikosten täytäntöönpanosta annettu laki, straffuldbyrdelsesloven, 105 §.

121 Tanskan rikoslain, straffeloven, 70 §.

122 Tanskan rikoslain 70 §:n 1 momentti.

täytyttävä.¹²³ Tämä seksuaalirikoksia koskeva sääntely lisättiin lakiin, jotta varmuusvankeuteen tuomittu voidaan velvoittaa lääkahoitoon ja keskusteluterapiaan. Tausalla ei siis varsinaisesti ollut tahtoa laajentaa varmuusvankeuden käyttöalaa vaan mahdollistaa tehokas hoito.

Ero väkivaltarikosten ja seksuaalirikosten välillä liittyy tulevien rikosten riskiin. Väkivaltarikosten osalta edellytetään, että on olemassa ”välitön” (*naerligende*) vaara, kun taas seksuaalirikosten osalta riittää, että riski rikoksen uusimisesta on ”merkittävä” (*vaesentlig*).¹²⁴

Tanskassa varmuusvankeudesta päättää tuomioistuimien, ja tuomiota edeltää aina mielentilatutkimus. Kysymyksessä on mielentilatutkimus, ei varsinaisesti vaarallisuusarvio, vaikkei mielentilan häiriö tai psyykinen poikkeavuus olekaan edellytys varmuusvankeuteen tuomitsemiselle. Varmuusvankeus voidaan siis tuomita sekä rikosoikeudellisessa vastuussa oleville että syyntakeettomille henkilöille¹²⁵.

Rikoksentehtäjälle tehtävä mielentilatutkimus tehdään asian ja henkilöä koskevien tietojen nojalla, erityisesti hänen aikaisemman rikollisuutensa perusteella¹²⁶, mutta myös käsillä olevan rikoksen on oltava vakava. Varmuusvankeuteen tuomitaan määräaikaisen vankeuden sijaista, ja rikoksentehtäjän vaarallisuutta tulevaisuudessa on arvioissa pidettävä merkittävänä. Näin ollen ei riitä, että ainoastaan on olemassa mahdollisuus sille, että rikoksentehtäjä tulevaisuudessa olisi vaarallinen. Varmuusvankeuteen tuomitaan käytännössä sekä tuomittavasta rikoksesta että aikaisemmista rikoksista.

Myös alaikäinen voidaan tuomita varmuusvankeuteen. Varmuusvankeus voidaan yhdistää toiseen rikosoikeudelliseen seuraamukseen kuten sakkoon tai määräaikaiseen vankeuteen¹²⁷. Elinkautiseen vankeuteen tuomittua ei määrätä varmuusvankeuteen. Varmuusvankeus suoritetaan Herstedvesterin vankilassa.

123 Tanskan rikoslain 70 §:n 2 momentti.

124 Lappi-Seppälä, Tapio, Preventive detention in Finland and the other Nordic countries. *Peking University Law Journal*, Volume 11, 2023, Issue 1. <https://doi.org/10.1080/20517483.2023.2223847>.

125 Lappi-Seppälä, Tapio, Preventive detention in Finland and the other Nordic countries. *Peking University Law Journal*, Volume 11, 2023, Issue 1. <https://doi.org/10.1080/20517483.2023.2223847>.

126 Toftegaard Nielsen, Gorm, *Strafferet 2, Sanktionerne*. Kööpenhamina 2009, s. 29.

127 Tanskan rikoslain 88 §:n 4 momentti.

Varmuusvankeuden päätyminen ja jatkaminen

Tanskassa varmuusvankeudesta seuraava vapaudenmenetys ei saa kestää kauemmin kuin on välttämätöntä. Tästä huolehtiminen on syyttäjän velvollisuus ja siitä seuraa, että toimenpiteen jatkamisen välttämättömyys otetaan säännöllisin väliajoin tarkasteltavaksi¹²⁸. Toimenpiteen päättämistä voi hakea vapautensa menettänyt itse, hänelle määrätty edunvalvoja, rikosseuraamusviranomaisen, laitoksen johtaja tai syyttäjä. Jos vapautensa menettäneen tai hänen edunvalvojansa hakemus hylätään, on uusi hakemus mahdollinen aikaisintaan kuuden kuukauden jälkeen.

Lakiin ei sisälly määräaikoja varmuusvankeuden pituudelle. Varmuusvankeuden jatkuminen on arvioitava tuomioistuimessa viimeistään kolmen vuoden jälkeen.¹²⁹ Jos tuomiota jatketaan, arvioi tuomioistuin tämän jälkeen jatkon tarpeen vuoden välein. Tuomioistuin voi päättää ehdonalaisesta vapauttamisesta varmuusvankeudesta. Tätä edeltää yleensä pitkä totuttelujakso, jonka aikana rikoksenteijä saa ensin poistua vankilasta vain valvottuna ja myöhemmin yksin. Tanskan rikosseuraamusviranomaisen voi liittää ehdonalaiseen vapauttamiseen erilaisia ehtoja, esimerkiksi lääkettä. Varmuusvankeuteen tuomittua voidaan valvoa ehdonalaisen vapauden koeaikana. Sähköistä valvontaa ei käytetä tänä aikana eikä koeajan päätyttyä.

Varmuusvankeuden lopullinen päättäminen tapahtuu tuomioistuimen päätöksellä ja tyypillisesti yhden vuoden ongelmattoman koeajan jälkeen. Koeaika voi kuitenkin olla myös huomattavasti pidempi.¹³⁰ Täysi vapautuminen varmuusvankeudesta on suhteellisen harvinaista ja valvonta voi jatkua tuomitun loppuelämän, vaikkakin sen intensiteetti voi vähentyä ajan kuluessa.¹³¹

128 Tanskan rikoslain 72 §.

129 Tanskan oikeusministeriön määräyksen varmuusvankeuteen tuomittujen ehdonalaista vapauttamista koskevasta menettelystä, *ekendtgørelse om behandlingen af sager om prøvedskrivning af forvaringsdømte, yleisemmin prøvedskrivningsbekendtgørelsen*, 2 §.

130 Lappi-Seppälä, Tapio, Preventive detention in Finland and the other Nordic countries. *Peking University Law Journal*, Volume 11, 2023, Issue 1. <https://doi.org/10.1080/20517483.2023.2223847>.

131 Heckscher, Adam, Preventive detention in Danish Criminal Code in the light of case law and release practices, 2015. s. 20.

Varmuusvankeuden käytöstä ja tuomittujen määrä

Tanskassa varmuusvankeuden keskimääräinen pituus on 15 vuotta ja varmuusvankeus voi siten käytännössä olla lyhyempi kuin elinkautinen tai määräaikainen vankeusrangaistus. Se voi kuitenkin myös jatkaa vangin loppuelämän. Varmuusvankeuden käyttö on suhteellisen vähäistä ja uusia tuomioita on yleensä alle 10 vuodessa. Määrä on kuitenkin viime vuosina ollut jonkin verran nousussa. Vuonna 2016 varmuusvankeuteen tuomittuja oli yhteensä vain 56, mutta vuonna 2022 jo 81.¹³²

Myös vuosittainen varmuusvankeuteen tuomittujen määrä on vuosina 2002–2021 noussut tasaisesti noin viidestä tuomitusta kymmeneen per vuosi. Kuten Norjassakin, noin puolet varmuusvankeustuomioista on annettu seksuaalirikoksista (49 %), neljäsosa pahoinpitelyistä (25 %), 12 % henkirikoksista ja niiden yrityksistä ja loput tuhopoltoista (7 %), ryöstöistä (5 %) sekä muista rikoksista (3 %).¹³³

2.3.2.3 Saksa

Varmuusvankeuden luonne ja sen taustaa

Saksassa on käytössä varmuusvankeus (*Sicherungsverwahrung*), jonka tavoitteena on suojella yhteiskuntaa ja mahdollisia uhreja vaarallisilta rikoksentekijöiltä. Varmuusvankeuden tavoite on siten rikosten ennalta ehkäisy. Varmuusvankeus määrätään Saksassa rikoksentekijöille, jotka ovat syyllistyneet vakavaan rikokseen ja jotka katsotaan vaaraksi yleiselle turvallisuudelle. Varmuusvankeuteen on tyypillisesti määrätty väkivalta- ja seksuaalirikollisia, mutta myös muun tyyppisistä rikoksista, kuten vakavista omaisuusrikoksista on mahdollista tuomita varmuusvankeuteen.¹³⁴

Saksassa varmuusvankeus on pituudeltaan määrittelemätön seuraamus, joka seuraa tavallista vankeusrangaistusta ja määrätään osana rikostuomiota. Aiemmin varmuusvankeus oli tietyissä olosuhteissa mahdollista määrätä alkuperäisen tuomion jälkeen eli taannehtivasti. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi tämän

132 Nordisk statistik for kriminalforsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2016–2022 (saatavilla osoitteesta <https://www.kriminalomsorgen.no/informasjon-paa-engelsk.536003.no.html>).

133 Lappi-Seppälä, Tapio, Preventive detention in Finland and the other Nordic countries. Peking University Law Journal, Volume 11, 2023, Issue 1. Figure 2. Preventive Detention in Denmark: 2002–2021. Source: Compiled from Statistics Denmark, Kristoffersen 2014 and 2021. <https://doi.org/10.1080/20517483.2023.2223847>.

134 Merkel Grisha, Incompatible Contrasts? - Preventive Detention in Germany and the European Convention on Human Rights, Published online by Cambridge University Press 2010, Vol. 11 No. 09. <https://doi.org/10.1017/S2071832200020095>.

kuitenkin rikkovan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklaa, jossa säädetään rangaistuksen perustumisesta voimassa olevaan lakiin ja jossa kielletään rikoksen tekohetkellä voimassa ollutta lakia ankaramman rangaistuksen määrääminen¹³⁵. Myös Saksan liittovaltion perustuslakituomioistuin antoi varmuusvankeutta koskevan tuomion vuonna 2011, jossa se silloisessa muodossaan todettiin perustuslain vastaiseksi. Tämän myötä uusi varmuusvankeutta koskeva lainsäädäntö tuli voimaan marraskuussa 2012.

Varmuusvankeus ei Saksassa ole rikosoikeudellinen seuraamus vaan yksi oikeusjärjestelmän tuntemista parannus- ja turvallisuustoimenpiteistä (*Maßregeln der Besserung und Sicherung*), jonka tuomioistuin voi Saksan rikoslaisissa määritellyin ehdoin määrätä seuraamuksena lainvastaisesta teosta.¹³⁶ Toisaalta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin linjasi esimerkiksi vuonna 2009 Saksan varmuusvankeusjärjestelmää koskevassa ratkaisussaan, että tällöin Saksassa käytössä ollut varmuusvankeutta oli pidettävä luonteeltaan rikosseuraamuksena eikä ainoastaan korjaus- ja ehkäisytoimenpiteenä.¹³⁷

Ratkaisevaa varmuusvankeuden käytössä on ainoastaan rikoksentekijän vaarallisuus suhteessa yhteiskuntaan eikä sen käyttö rikosoikeudellisten seuraamusten tavoin edellytä syyllisyyttä. Tämä merkitsee, että myös syyntakeeton rikoksentekijä voidaan määrätä varmuusvankeuteen. Rikoksentekijän vaarallisuus on ennen varmuusvankeuteen määräämistä näyttäytynyt erityisen törkeän rikoksen teossa. Vaarallisuus on myös todennettava vaarallisuusarvion (*Gefährlichkeitsprognose*) avulla, jossa rikoksentekijä luokitellaan todennäköisesti vaaralliseksi.

Varmuusvankeuden edellytyksiä on arvioitava kahden vuoden välein, jotta voidaan päivittää arvio henkilön aiheuttamasta uhkasta yhteiskunnalle. Varmuusvankeus suoritetaan tyypillisesti tavallisissa vankiloissa, mutta erillään muista vangeista.

Varmuusvankeuteen tuomitsemisen edellytykset

Saksassa tuomioistuimen on määrättävä rikoksentekijä rikosoikeudellisen seuraamuksen lisäksi varmuusvankeuteen, jos tämä 1) tuomitaan tahallisesta, laissa täsmällisesti määritellystä rikoksesta vähintään kahden vuoden mittaiseen vankeusrangaistukseen, 2) on tuomittu jo kaksi kertaa aikaisemmin vähintään vuoden

135 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu no. 6587/04, Haidn v. Germany, 13.1.2011; Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artikla.

136 Saksan rikoslain, Strafgesetzbuch, 66 §.

137 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu no. 19359/04, M. v. Germany, 17.12.2009, s. 27.

mittaiseen vankeusrangaistukseen laissa määritellystä rikoksesta, 3) on ennen uutta tekoa suorittanut yhden tai useamman aikaisemman teon johdosta vähintään kaksi vuotta vankeusrangaistusta tai parannus- ja turvallisuustoimenpiteitä, ja 4) kokonaisarviona rikoksesta ja hänen teoistaan seuraa, että hänellä on katsottava olevan taipumus rikoksiin, jotka aiheuttavat vakavaa haittaa uhrien henkiselle tai ruumiilliselle hyvinvoinnille ja henkilön katsotaan olevan tuomiohetkellä yhteiskunnalle vaarallinen.

Varmuusvankeuden tuomitsemisedellytyksiä harkittaessa aiemmin tehtyä rikosta ei oteta huomioon, jos sen tekemisen ja sitä seuraavan rikoksen välillä on kulunut yli viisi vuotta. Vastaava määräaika seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavien tekojen kohdalla on 15 vuotta.¹³⁸

Eräiden laissa määriteltyjen rikosten kohdalla varmuusvankeus on valinnainen ja siten tuomioistuimen päätettävissä. Varmuusvankeuteen voidaan esimerkiksi tietyin laissa määritellyin edellytyksin määrätä myös ilman aiempaa suoritettua vankeusrangaistusta, jos henkilö on syyllistynyt kolmeen vakavaan henkeen ja terveyteen kohdistuvaan rikokseen.¹³⁹

Varmuusvankeuteen määrääminen voi sisältyä tuomioon¹⁴⁰, ja vuoteen 2002 tämä olikin ainoa lainsäädännön tuntema mahdollisuus. Nykyisin varmuusvankeuden määrääminen on mahdollista sisällyttää varauksena tuomioon¹⁴¹. Jos tuomioon sisältyy varaus, järjestetään tuomitun vankeusrangaistuksen lopussa uusi pääkäsitely, jonka yhteydessä tehdään vaarallisuusarvio ja päätetään varmuusvankeuteen määräämisestä. Päätös varmuusvankeuden täytäntöönpanosta tulee tehdä viimeistään sinä päivänä, kun vanki on suorittanut määrätyn rangaistuksen kokonaisuudessaan. Tällöin otetaan psykologisen asiantuntijalausunnon lisäksi huomioon tuomitun vankeusaikainen käyttäytyminen, ja jos vaarallisuuden arvioidaan olevan riittävä suuri, määrätään tuomittu varmuusvankeuteen. Varaus lisättiin lakiin väkivalta- ja seksuaalirikollisia ajatellen. Varaus merkitsee, ettei tuomittu vankeusrangaistusta suorittaessaan tiedä, milloin hänet tosiasiallisesti vapautetaan.

Saksassa varmuusvankeuteen määrääminen on myös mahdollista taannehtivasti. Tämä merkitsee, että rikoksentekijä voidaan määrätä varmuusvankeuteen oikeuspsykiatrisen hoidon jälkeen, jos rikoksentekijä hoidosta vapautumisajankohtana

138 Saksan rikoslain 66 §:n 4 momentti.

139 Saksan rikoslain 66 §:n 2 momentti.

140 Saksan rikoslain 66 §.

141 Saksan rikoslain 66 a §.

ei enää ole syyntakeeton tai alentuneesti syyntakeeton, ja tekohetken syyntakeettomuus tai alentunut syyntakeettomuus oli syy oikeuspsykiatriseen hoitoon sijoittamiselle¹⁴². Taannehtiva varmuusvankeuteen määrääminen on myös mahdollista, jos rikoksenteijällä oikeuspsykiatrisen hoidon jälkeen on joko vankeusrangaistus tai osa vankeusrangaistusta suoritettavana. Taannehtivaa varmuusvankeuteen määräämistä voidaan soveltaa myös ensikertalaisiin rikoksenteijöihin. Varmuusvankeus voidaan määrätä alaikäisille rikoksenteijöille (14–17-vuotiaat) ja nuorille rikoksenteijöille (18–20-vuotiaat) vain osana tuomiota tai taannehtivasti, mutta ei varauksella.

Varmuusvankeus suoritetaan vankilassa. Varmuusvankeuden päämääränä on lain mukaan, että siihen määrätty sijoitetaan turvallisesti suljettuun laitokseen yhteiskunnan suojelemiseksi. Häntä on myös tuettava yhteiskuntaan sopeutumisessa¹⁴³. Kokonaisuutena varmuusvankeuteen määrättyyn sovelletaan kuitenkin samoja säännöksiä kuin vankeusrangaistusta suorittaviin.

Seuraamuksen päättyminen ja jatkaminen

Saksassa tuomioistuin voi milloin tahansa arvioida varmuusvankeuden jatkumisen tarpeellisuuden. Tarpeellisuus on arvioitava kuitenkin vähintään vuoden välein ja, jos varmuusvankeus on jatkunut kymmenen vuotta, yhdeksän kuukauden välein¹⁴⁴.

Varmuusvankeus voi Saksan rikoslain pääsäännön mukaan jatkua korkeintaan kymmenen vuotta.¹⁴⁵ Jos rikoksenteijän kuitenkin tämänkin jälkeen arvioidaan olevan lain tarkoittamalla tavalla yhteiskunnalle vaarallinen, voi tuomioistuin määrätä, että varmuusvankeutta jatketaan. Lakiin ei siten sisälly ehdotonta enimmäisaikaa varmuusvankeudelle, sillä sen jatkuminen perustuu aina siihen, miten vaarallisen yhteiskunnalle varmuusvankeuteen määrätyn arvioidaan olevan. Myös Saksan liittovaltion perustuslakituomioistuin on todennut tämän olevan sopusoinnussa perustuslain kanssa. Käytännössä varmuusvankeus voi jatkua rikoksenteijän loppuelämän.

142 Saksan rikoslain 66 b §.

143 Saksan rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain, Gesetz zum Vollzug der Freiheitsstrafe und der freiheitsentziehenden Maßregeln der Besserung und Sicherung, 129 §.

144 Saksan rikoslain 67 e §.

145 Saksan rikoslain 67 d §:n 3 momentti.

Jos tuomioistuin ei arvioi tuomitun olevan vaarallinen yhteiskunnalle, on varmuusvankeus päätettävä ja tuomittu vapautettava. Tuomioistuin asettaa hänet tällöin valvontaan (*Führungsaufsicht*), jonka kesto on kahdesta viiteen vuotta. Valvontaan voi sisältyä useita laissa määriteltyjä ehtoja, esimerkiksi niin sanottu oleskeluvalvonta (*Aufenthaltsüberwachung*), jonka avulla valvontaan asetetun sijainti on määriteltävissä ja joka toteutetaan sähköisellä jalkapantavalvonnalla¹⁴⁶.

Varmuusvankeuden käytöstä ja tuomittujen määrä

Varmuusvankeuteen määrätään vuositasolla noin 500–600 henkilöä Saksan asukasluvun ollessa vajaa 84 miljoonaa. Vuosina 2014–2023 varmuusvankeuteen määrättyjen määrä oli joka vuosi yli 500, korkeimman määrän ollessa vuonna 2023 yhteensä 609 tuomittua. Varmuusvankeuteen tuomittujen määrä on siis viimeisen kymmenen vuoden aikana kasvanut tasaisesti.¹⁴⁷ Varmuusvankeuteen määrättyt henkilöt vapautuvat vankilasta keskimäärin yli 15 vuoden jälkeen. Tähän ajanjaksoon sisältyy sekä vankeusrangaistus että varmuusvankeus.

2.3.2.4 Muut maat

Sveitsi ja Itävalta

Myös ainakin Sveitsin ja Itävallan lainsäädännöissä säädetään varmuusvankeuden kaltaisesta seuraamuksesta, joka on suunnattu vakavien rikostentekijöille ja -uusi-joille, joilla arvioidaan olevan riski uusia vastaava vakava rikos.¹⁴⁸

Sveitsissä varmuusvankeus voidaan tuomita, jos rikosentekijä on syyllistynyt vakavaan väkivalta- tai seksuaalirikokseen (murhaan, tappoon, vakavaan pahoinpitelyyn, raiskaukseen, ryöstöön, panttivangin ottamiseen, tuhopolttoon, toisen henkilön hengen vaarantamiseen tai muuhun rikokseen), josta voidaan tuomita vähintään viisi vuotta vankeutta. Teon tulee aiheuttaa vakavaa haittaa toisen henkilön fyysiselle, psykologiselle tai seksuaaliselle koskemattomuudelle. Lisäksi edellytyksenä on, että rikosentekijän persoonallisuuspiirteiden, rikoksen olosuhteiden ja hänen yleisen henkilökohtaisen tilanteensa vuoksi voidaan vakavasti olettaa hänen

146 Saksan rikoslain 68 b §.

147 Tilasto Saksassa varmuusvankeuteen tuomittujen määristä vuosilta 2014–2023 (tiedot kunkin vuoden maaliskuun 31. päivä), <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/75094/umfrage/strafgefangene-in-sicherungsverwahrung/>, vierailtu 20.6.2024.

148 Sveitsin rikoslaki 64–64c § ja Itävallan rikoslaki 23 §.

syyllistyvän uudelleen vastaavan tyyppisiin rikoksiin tai pysyvän tai pitkäaikaisen mielenterveyden häiriön vuoksi on vakavasti odotettavissa, että hän tulee syyllistymään uudelleen vastaaviin rikoksiin.¹⁴⁹

Ehdonalainen vapautuminen varmuusvankeudesta on Sveitsissä mahdollista, kun voidaan olettaa, että tuomittu pystyy käyttäytymään hyvin vapaudessa. Ehdonalaisen vapauden kesto on kahdesta viiteen vuotta. Varmuusvankeuden määrännyt tuomioistuimien päättää ehdonalaisesta vapaudesta ja sen jatkamisesta tai seuraamisen päättymisestä.

Ehdonalaisen vapauden mahdollisuutta tulee arvioida ensimmäisen kerran, kun kaksi vuotta varmuusvankeudesta on kulunut. Tämän jälkeen arviointi tulee tehdä kerran vuodessa.¹⁵⁰ Sveitsin rikoslaisissa ei säädetä varmuusvankeuden maksimipituudesta.

Sveitsissä varmuusvankeus voidaan määrätä myös takautuvasti, jos vankeusrangaistuksen aikana ilmenee uutta tietoa tai todisteita, jotka osoittavat, että varmuusvankeuden edellytykset olivat olemassa jo alkuperäisen tuomion aikana, mutta tuomioistuimien ei ole voinut olla tästä tietoinen.¹⁵¹

Sveitsissä varmuusvankeutta tuomitaan nykyään vähemmän verrattuna psykiatriseen pakkohoitoon, joka on myös mahdollista muuntaa varmuusvankeudeksi.¹⁵² Vuodelta 2018 saatavissa olevan tiedon mukaan Sveitsissä kokonaisvankimäärä oli yhteensä noin 7000, joista 731 suoritti tuomiota, jonka loppumisajankohta ei ole tiedossa. Näistä 148 oli varmuusvankeuteen tuomittuja ja 583 psykiatriseen pakkohoitoon tuomittuja. Vuosina 2008–2018 on vapautettu 40 varmuusvankeuteen tuomittua henkilöä.¹⁵³

Itävallassa varmuusvankeutta vastaa rikoslain mukainen sijoittaminen vaarallisten rikoksenuusijoiden laitokseen, joka voidaan tuomita 24 vuotta täyttäneelle henkilölle, joka tuomitaan vähintään kahden vuoden vankeusrangaistukseen. Tuomioistuimien päättää tuomitun sijoittamisesta vaarallisten rikoksenuusijoiden laitokseen,

149 Sveitsin rikoslaki 64 §.

150 Sveitsin rikoslaki 64b §.

151 Sveitsin rikoslaki 65 §.

152 Sveitsin rikoslaki 62c §.

153 Tämä luku pitää sisällään psykiatrisen pakkohoidon ja varmuusvankeuden. Marti, Irene, Indefinite Confinement in Switzerland, 2022. s. 47–93. Saatavilla osoitteessa: https://doi.org/10.1007/978-3-031-12590-4_2.

jos kyseessä on vakava väkivalta- tai seksuaalirikos, ja henkilö on kaksi kertaa aiemmin tuomittu vastaavista rikoksista vähintään kuuden kuukauden vankeusrangaistukseen, ja hän on tämän vuoksi ollut vangittuna vähintään 18 kuukauden ajan ennen kyseessä olevia tekoja. Tässä arvioissa otetaan huomioon 19 ikävuoden täyttämisen jälkeiset teot. Lisäksi edellytyksenä on, että on aihetta epäillä, että henkilö syyllistyy uudelleen lain mukaisiin vakaviin rikoksiin.¹⁵⁴

Sijoittaminen vaarallisten rikoksenuusijoiden laitokseen saa kestää Itävallassa enimmillään kymmenen vuotta.¹⁵⁵

Englanti ja Wales

Englannissa ja Walesissa on aiemmin ollut käytössä varmuusvankeus eli vapaasti käännettynä vankeusrangaistus yleisen turvallisuuden vuoksi (Imprisonment for Public Protection, IPP). Varmuusvankeus otettiin maissa käyttöön vuonna 2005 ja siitä luovuttiin kokonaan vuonna 2012. Varmuusvankeudesta luopumisen jälkeen varmuusvankeuteen tuomittujen tuomiot jäivät kuitenkin voimaan sellaisenaan. Näin ollen varmuusvankeutta suorittavia vankeja on siis Englannissa ja Walesissa edelleen.

Varmuusvankeudessa oli rankaisevana elementtinä tietty osa tuomiosta, joka vähintään suoritettiin vankeudessa eli tariffi (*tariff*). Tämän vähimmäisajan jälkeen vangin ehdonalaista vapautta voitiin käsitellä ehdonalaislautakunnassa (*the Parole Board*). Varmuusvankeus koostui siis kahdesta osasta: rikosseuraamuksena määrättävästä vankeusrangaistuksesta sekä sitä seuraavasta pituudeltaan ennalta määrittelemättömästä ajanjaksosta, jonka aikana oli mahdollista hakea ehdonalaista vapautta.¹⁵⁶

Tuomioistuimien oli lain mukaan lähtökohtaisesti velvoitettu arvioimaan henkilön aiheuttavan vakavan vaaran yhteiskunnalle, jos hänet oli aiemmin tuomittu yhdestä tai useammasta laissa mainitusta vakavasta rikoksesta. Vakaviin rikoksiin kuului myös suhteellisen lieviä rikoksia kuten pahoinpitely.

Varmuusvankeusjärjestelmä Englannissa ja Walesissa sai osakseen runsaasti kritiikkiä sen alkuperäisessä muodossa. Järjestelmää pidettiin liian ankarana ja ohjailevana, koska se velvoitti tuomitsemaan elinkautiseen vankeuteen tai varmuusvankeuteen täysi-ikäiset rikoksenteekijät, jotka olivat syyllistyneet vakaviin

154 Itävallan rikoslaki 23 §.

155 Itävallan rikoslaki 25 §.

156 Grimshaw Roger, Imprisonment for Public Protection: Psychic Pain Redoubled. Centre for Crime and Justice Studies, October 2022.

laissa mainittuihin rikoksiin ja täyttivät vaarallisuusarvioinnin.¹⁵⁷ Säännösten soveltamisalaa pidettiin liian laajana, sillä varmuusvankeutta määrättiin myös melko lievistä rikoksista, mikä herätti kysymyksen siitä, oliko seuraamus kohdistettu oikeille rikosentekijöille. Alun perin varmuusvankeus oli tarkoitettu vakaviin seksuaali- ja väkivaltarikoksiin syyllistyneille, mutta käytännössä merkittävä osa vankeista suoritti alle kahden vuoden minimirangaistusta.¹⁵⁸

Järjestelmän selvä ongelma oli sen vaikutus vankimäärän kasvuun. Monien lyhyttä määräaikaista rangaistusta suorittavien vankien vankeusaika piteni huomattavasti varmuusvankeuden myötä, ja tämä aiheutti paineita vankiloiden sekä ehdonalaishjärjestelmän resurssien riittävyydelle.

Eräät Euroopan ulkopuoliset maat

Euroopan ulkopuolisista maista Uudessa-Seelannissa on käytössä kaksi eri tyyppistä varmuusvankeuden kaltaista järjestelmää, joista toinen on luonteeltaan rikosseuraamus ja toinen turvaamistoimenpide. Lisäksi Uudessa-Seelannissa on käytössä myös elinkautinen vankeusrangaistus. Varmuusvankeudeksi (preventive detention) kutsuttu seuraamus tarkoittaa ennalta määrittelemättömän pituista vankeusrangaistusta, joka muistuttaa elinkautista vankeusrangaistusta. Voimassa olevan lainsäädännön mukainen varmuusvankeus pitää sisällään vähintään viisi vuotta vankeutta, jonka aikana ei voi hakea ehdonalaista vapautta. Tuomioistuimien voi kuitenkin pidentää tätä aikaa, jos vangin historia antaa siihen aiheutta.

Toinen varmuusvankeuden kaltainen toimenpide on nimeltään julkinen suojelumääräys (public protection order). Se voidaan määrätä ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittaneelle henkilölle, jonka arvioidaan omaavan edelleen erittäin korkean riskin syyllistyä vakavaan seksuaali- tai väkivaltarikokseen eikä häntä voida turvallisesti vapauttaa osaksi yhteiskuntaa.

Myös Kanadan ja Australian lainsäädäntöön sisältyy varmuusvankeuden kaltainen seuraamus, joka voidaan tuomita vaaralliseksi todetuille väkivalta- tai seksuaalirikoksista tuomituille.

157 Rose Christopher, RIP the IPP: A Look Back of The Sentence of Imprisonment for Public Protection. *The Journal of Criminal Law* (2012) 76 JCL, s. 303–313.

158 Strickland Pat – Bat Beard Jacqui, Sentences of Imprisonment for Public Protection. House of Commons Library, 6 June 2012.

2.3.2.5 Ruotsissa laadittu selvitys

Pituudeltaan määrittämättömän vankeusrangaistuksen käyttöönottoa koskeva selvitys Ruotsissa

Ruotsissa ei ole voimassa olevan lainsäädännön mukaan käytössä varmuusvankeuden kaltaista rikosseuraamusta tai toimenpidettä. Kuten edellä on todettu, Ruotsissa elinkautinen vankeusrangaistus on ennalta kestoaltaan määrittelemätön vankeusrangaistus, jonka muuntamista määräaikaiseksi vankeudeksi on mahdollista hakea kymmenen vuoden jälkeen. Lisäksi Ruotsissa vakavan mielenterveydenhäiriön perusteella määrättävä oikeuspsykiatrinen hoito luetaan rikosseuraamukseksi, koska lainsäädännöstä poistettiin vuonna 1962 syyntakeisuus edellytyksenä rikosoikeudelliselle seuraamukselle. Oikeuspsykiatrinen hoito on myös kestoaltaan ennalta määrittelemätön.

Ruotsissa on tehty hiljattain selvitys tarpeesta ottaa käyttöön pituudeltaan ennalta määräämätön toistaiseksi voimassa oleva seuraamus osaksi rikosseuraamusjärjestelmää.¹⁵⁹ Seuraamuksesta on Ruotsissa käytetty nimitystä säkerhetsstraff, jolla on haluttu korostaa toimenpiteen luonnetta yhteiskunnan turvaamiseen pyrkivänä rangaistuksena erotuksena Norjassa ja Tanskassa käytetyille säilyttämiseen viitattaville käsitteille.¹⁶⁰ Tästä syystä Ruotsissa ehdotetusta seuraamuksesta käytetään tässä arviomuistiossa nimitystä turvallisuusrangaistus.

Varmuusvankeuden kaltaista seuraamusta perustelevina seikkoina Ruotsissa on nostettu esiin mahdollisuus estää vakavia rikoksia pidemmän aikaa ja siten parantaa yhteiskunnan ja rikosten uhrien suojelua. Elinkautisen vankeuden ja oikeuspsykiatrisen hoidon ei välttämättä voida katsoa tarjoavan riittävää yhteiskunnallista suojaa sellaisissa tapauksissa, joissa rikoksentekijällä ei ole vakavaa mielenterveydellistä häiriötä tai rikokset eivät vakavuudeltaan ole sen laatuaisia, että elinkautinen vankeus voisi tulla kyseeseen. Näin ollen Ruotsissa voidaan nähdä yhteiskunnallinen tarve pidemmälle menevään rikosoikeudelliseen seuraamukseen, joilla on mahdollista puuttua ennaltaehkäisevästi vakavien rikosten uusimiseen ja toistuvaan syyllistymiseen lukuisiin vakaviin henkilön koskemattomuutta loukkaaviin rikoksiin. Parempana vaihtoehtona nähdään myös elinkautisen vankeuden säilyttäminen nykyisellään siten, ettei sitä voida jatkossakaan määrätä seuraamuksena

159 SOU 2024:48, Ett ändamålsenligt samhällsskydd, Vissa reformer av straff- och straffverkställighetslagstiftningen, Del 3 (Påföljdsfrågor), 9 Förslag till en ny tidsobestämd frihetsberövande påföljd s. 399-484. Ehdotuksesta annetut lausunnot löytyvät osoitteesta: <https://www.regeringen.se/remisser/2024/07/remiss-av-ett-andamalsenligt-samhallsskydd.-vissa-reformer-av-straff--och-straffverkstallighetslagstiftningen-sou-202448>

160 SOU 2024:48 s. 420–421.

rikoksen uusimisriskin perusteella. Elinkautinen säilyisi siis seuraamuksena kaikista vakavimmille rikoksille eli pääasiassa murhalle tai muille vakaville rikoksille, joihin liittyy murha.

Selvityksen perusteella esitetyt turvallisuusrangaistuksen määräämisen edellytykset

Ruotsissa turvallisuusrangaistus on tarkoitus rajoittaa soveltamisaltaan tapauksiin, jotka ovat erityisen vakavia, mutta kuitenkin sellaisia, joissa elinkautinen vankeusrangaistus ei tule kyseeseen. Kyseessä olisi luonteeltaan tuomioistuimessa määrätävä rikosoikeudellinen seuraamus, eikä esimerkiksi rikosoikeudellisen järjestelmän ulkopuolinen turvaamistoimenpide. Elinkautinen vankeus ja oikeuspsykiatrinen hoito ovat rangaistuksina etusijalla turvallisuusrangaistukseen nähden.

Turvallisuusrangaistuksen ensimmäisenä edellytyksenä on, että tuomittu joko: 1. on aiemmin tuomittu vähintään neljäksi vuodeksi vankeuteen yhdestä tai useammasta toisen henkeä, terveyttä, vapautta tai rauhaa vastaan tehdystä rikoksesta ja sen jälkeen usunut tällaisen vähintään yhtä vakavan rikoksen, tai 2. tuomitaan samalla kertaa toistuvista toisen henkeä, terveyttä, vapautta tai rauhaa vastaan tehdyistä rikoksista, jotka kaiken kaikkiaan ovat erittäin vakavia.

Turvallisuusrangaistusta ei voida tuomita rikoksista, jotka on tehty ennen kuin henkilö täyttää 18 vuotta. Sitä ennen tehdyt rikokset voivat kuitenkin olla perusteena turvallisuusrangaistuksen rikoshistoriaa koskevalle edellytykselle, jos siihen on erityisiä syitä.

Ruotsissa on päädytty ensimmäisen edellytyksen mukaiseen vähintään neljän vuoden pituisen aiemman tuomion vaatimukseen sillä perusteella, että aiempia rikostuomioita voidaan pitää luotettavana mittarina uusintarikollisuuden riskistä.¹⁶¹ Turvallisuusrangaistus tulee näin myös riippuvaiseksi objektiivisesti todennettavissa olevista seikoista. Yksittäisen rikoksen vakavuus ei kuitenkaan suoraan tarkoita riskiä rikosten uusimisesta.

161 Selvityksen perustelutekstin mukaan myös uudesta rikoksesta määrättävän rangaistuksen tulisi käytännössä olla vähintään neljä vuotta vankeutta.

Toisen vaihtoehdoisen edellytyksen mukaisessa tilanteessa, jossa on kyse erityäin vakavina pidettävistä sarjarikoksista, tulisi teoista määräaikaisena määrättävän vankeuden pituuden käytännössä olla vähintään kuusi vuotta vankeutta, jotta turvallisuusrangaistus voidaan määrätä.¹⁶²

Toisena turvallisuusrangaistuksen edellytyksenä on se, että on käsillä merkittävä riski siitä, että tuomittu uusii toisen henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan vakavan rikoksen. Seuraamuksen määräämistä harkittaessa riski tulee siis arvioida vielä korkeammaksi kuin edellä käsitellyssä elinkautisen vankeuden muuntamisharkinnassa, jossa muuntamisen estävän riskin on oltava konkreettinen ja varteenotettava. Merkittävä (påtaglig) riski tarkoittaa, että riski ei saa olla merkityksetön, epäselvä tai etäinen, vaan riskin on oltava selkeä ja konkreettisesti osoitettavissa. On siis oltava konkreettisia olosuhteita, jotka osoittavat, että tällainen riski on olemassa arvioitavan henkilön kohdalla.

Tuomitsemisedellytyksiin sisältyy lisäksi vaatimus siitä, että määräaikaista vankeusrangaistusta tai muita toimenpiteitä ei voida pitää riittävinä yhteiskunnallisen suojelun toteuttamiseksi. Yleensä yhteiskunnallisen suojelun kannalta riittävänä pidetään määräaikaisesta vankeutta ja mitä pidempi määräaikainen vankeusrangaistus olisi, sitä pienempi olisi tarve turvallisuusrangaistuksen käytölle.

Turvallisuusrangaistuksen enimmäis- ja vähimmäiskesto ja jatkaminen

Tuomioistuimen määrätessä turvallisuusrangaistuksen, on sille tuomiossa määritettävä vähimmäis- ja enimmäisaika.

Vähimmäisajan tulisi vastata sellaisen vankeusrangaistuksen kestoaa, joka olisi tuomittu, jos seuraamukseksi olisi tuomittu määräaikainen vankeusrangaistus. Enimmäisaika on vähintään 10 vuotta ja enintään 18 vuotta tai enintään 24 vuotta, jos rikoksesta tai jostakin rikoksista on rangaistusasteikossa elinkautinen vankeus.

Kuten Norjassa ja Saksassa, Ruotsissakin on katsottu tarpeelliseksi mahdollisuus pidentää maksimiaikaa, jos tuomitulla arvioidaan edelleen olevan riski vakavan rikoksen uusimiselle. Syyttäjän pyynnöstä, rikosseuraamusviranomaisen ilmoituksen jälkeen, yleinen tuomioistuin voisi harkintansa mukaan pidentää enimmäisaikaa enintään kolmella vuodella kulloinkin, jos vapaudenmenetyksen jatkaminen on välttämätöntä yhteiskunnan suojelemiseksi.

¹⁶² Mainittua kuuden vuoden edellytystä ei kuitenkaan sisälly selvityksen mukaisiin lakiehdotuksiin, vaan se mainitaan vain selvityksen perustelutekstissä.

Tällainen pidennyskanne on pantava vireille käräjäoikeudessa viimeistään kuusi kuukautta ennen enimmäisajan päättymistä, muuten rangaistus päättyy enimmäisajan päättyessä. Jos kanne on nostettu ajoissa, oikeus voi kuitenkin päättää, että turvallisuusrangaistusta jatketaan, kunnes asia on lopullisesti ratkaistu, vaikka enimmäisaika olisi kulunut umpeen.

Riskiarviointi

Ennen turvallisuusrangaistuksen määräämistä tuomioistuimella olisi mahdollisuus hankkia erityinen lausunto henkilön riskistä syyllistyä uusiin vakaviin rikoksiin henkeä, terveyttä, vapautta tai rauhaa vastaan. Lausunto voidaan hankkia ehdonalaista vapautta koskevan päätöksen yhteydessä ja rangaistuksen jatkamista koskevien päätösten yhteydessä. Ehdonalaista vapautta koskevaa päätöstä tai varmuusvankeuden pidentämistä koskevaa päätöstä ei voida tehdä ilman riskiä koskevaa lausuntoa. Vastuuviranomaisena toimii Oikeuslääketieteen laitos (Rättsmedicinalverket).

Turvallisuusrangaistuksen määräämisessä vaaditaan riippumattoman, ammattimaisen arvioinnin osoittavan, että tuomittu on vaaraksi yhteiskunnalle. Vaarallisuutta ja vakaviin rikokseen syyllistymisen riskiä arvioitaessa tulee arvio perustaa rikosten vakavuuteen, rikoshistoriaan ja muihin olosuhteisiin liittyvän tuomioistuimen oman arvion lisäksi muuhun ammatillisen toimijan tekemään arvioon.

Turvallisuusrangaistuksen täytäntöönpano ja vapautuminen

Turvallisuusrangaistuksen täytäntöönpanossa olisi keskeistä kuntoutus ja mahdollisuus lopulta vapautua. Tuomitulle olisi tarjottava kuntoutusta ja muita toimenpiteitä, jotka edistävät sopeutumista yhteiskuntaan. Turvallisuusrangaistuksen täytäntöönpano tulisi suunnitella niin, että se vähentää vankeuden aiheuttamaa psyykkistä kuormitusta ja tarjoaa tuomituille selkeät keinot edetä kohti vapautumista.

Turvallisuusrangaistukseen tuomitun sijoittaminen tapahtuisi vankeuslain sääntöjen mukaisesti, mutta erityissäännöksiä tarvittaisiin tietyissä kohdin. Tuomittu voitaisiin suotuisan kehityksen myötä sijoittaa laitokseen, jolla on alempi turvallisuusluokka, mikä on myös tärkeä osa edistymistä kohti vapautumista. Mahdollisuus oleskella laitoksen ulkopuolella turvallisissa olosuhteissa on myös erityisen tärkeää varmistamaan, että järjestelmässä on mekanismeja, jotka mahdollistavat todellisen edistymisen kohti vapautumista.

Kun turvallisuusrangaistuksen vähimmäisaika on kulunut, tuomittu tai Rikosseuraamuslaitos voi hakea tuomioistuimelta valvottua koevapautta (villkorad utslussning). Lupaa ei voida myöntää ilman Oikeuslääketieteellisen laitoksen

tekemää riskiarviota. Arviossa olisi erityisesti huomioitava tuomitun riski syyllistyä uudelleen vakavaan rikokseen, joka kohdistuu toisen henkeen, terveyteen, vapau- teen tai kotirauhaan, suoritettu rangaistusaika, tehdyn rikoksen luonne ja ran- gaistuksen täytäntöönpanon aikana tapahtuneet laiminlyönnit ja osallistuminen yhteiskuntaan sopeutumiseksi. Tuomittu voisi hakea valvottua koevapautta uudel- leen aikaisintaan vuoden kuluttua siitä, kun päätös on saanut lainvoiman, jos hake- mus on hylätty. Aikaraja ei koskisi Rikosseuraamuslaitoksen tekemää hakemusta.

Valvotun koevapauden tulisi jatkua määrätyn vähimmäis- ja enimmäisajan välisen ajan. Rikosseuraamuslaitoksella tulisi kuitenkin olla mahdollisuus päättää, että koe- vapaus päättyy jo aikaisemmin ja vanki vapautetaan kokonaisuudessaan, jos yhteis- kunnan suoja voidaan varmistaa ja jos ei ole ilmeistä riskiä siitä, että vapautettu syyllistyisi rikokseen, välttäisi rangaistuksen suorittamista tai muuten käyttäytyisi sopimattomasti.

2.3.3 Yhteenveto

Norjan, Saksan ja Tanskan oikeusjärjestelmiin sisältyvä varmuusvankeus osoittaa useita yhteisiä piirteitä. Varmuusvankeudella on kaikissa näissä maissa pitkät perin- teet ja sitä on pääasiassa sovellettu psyykkisesti häiriintyneisiin tai muutoin poik- keaviin henkilöihin. Tavoitteena on rikoksenteikijän sulkeminen yhteiskunnasta hänen arvioidun vaarallisuutensa perusteella ja yhteiskunnan suojelemiseksi, vaik- kakin perustelut jonkin verran poikkeavat toisistaan. Näin ollen muiden ihmis- ten ja yhteiskunnan turvallisuus asetetaan yksilön vapauden edelle. Historiallisesti varmuusvankeuteen sisältyy ajatus siitä, että poikkeava ja vaarallinen henkilö voi- daan parantaa yhteiskunnasta eristämällä ja hoidolla.

Varmuusvankeutta koskevaa lainsäädäntöä on näissä maissa tarkennettu useaan otteeseen ja varmuusvankeuden käyttöalaa on supistettu. Varmuusvankeuden edellytykset ovat täsmällisesti säädetty laissa ja sitä käytetään pääasiassa väkivalta- tai henkirikoksen ja seksuaalirikoksen tehneille.

Kaikissa vertailumaissa varmuusvankeuteen tuomitseminen edellyttää, että rikoksenteikijän arvioidaan olevan vaarallinen yhteiskunnalle ja muille ihmisille. Rikoksenteikijän vaarallisuuden, väkivaltaisuuden tai mielentilan arvioinnista on kui- tenkin säännely melko niukasti. Riskiarviointi perustetaan useissa maissa muun muassa aiempaan rikollisuuteen, useisiin henkilöön liittyviin seikkoihin, psykologi- siin tekijöihin ja ehdonalaista vapautta harkittaessa myös rangaistusaikaiseen käy- tökseen sekä yhteiskuntaan integroitumiseen.

Ainakin Norjassa, Saksassa ja Tanskassa arvioinnin suorittaa lääketieteen asiantuntija. Kaikissa maissa päätöksen varmuusvankeudesta tekee tuomioistuimien. Tuomioistuimien ei kuitenkaan Norjassa, Saksassa ja Tanskassa ole sidottu saamiinsa arviointeihin tai lausuntoihin. Käytännössä arvioinneissa korostuu aikaisemman rikollisuuden merkitys. Arviointien tekotapa eri maissa voi kuitenkin hieman poiketa sen vuoksi, että Norjassa ei ole käytössä elinkautista vankeutta, jolloin varmuusvankeutta ankarampaa rikosseuraamusta ei ole. Tämä tarkoittaa, että Norjassa ei ikään kuin tarvitse jättää tilaa rangaistushierarkian huipulle erittäin vakavien rikosten kohdalla.

Varmuusvankeuteen tuomittu pidetään vankilassa. Vankilaolojen ja vankeuden sisällön tulisi tähdätä rikoksenteikijän yhteiskuntaan sopeutumiseen, mutta tämän toteutuminen vaihtelee. Varmuusvankeutta voidaan jatkaa, jos rikoksenteikijän edelleen arvellaan olevan vaarallinen yhteiskunnalle ja tämä tekee varmuusvankeuden pituudesta ennalta määrittelemättömän.

Yhteistä on myös, että ehdonalaisten vapauttaminen varmuusvankeudesta ja siihen liittyvät määräykset ovat mahdollisia. Näin ollen vapautuminen on ainakin lain mukaan mahdollinen, vaikka se myös voi jatkua rikoksenteikijän loppuelämän.

Norjan, Saksan ja Tanskan varmuusvankeutta koskevassa sääntelyssä ja käytännössä on myös useita eroja, joista ensimmäinen on varmuusvankeuden luonne ja sen kategorisointi lainsäädännössä. Norjassa varmuusvankeus on selkeästi rikosoikeudellinen seuraamus, Saksassa ainakin aiemmin varmuusvankeus on ollut enemmän yhteiskunnan suojelemiseen tähtäävä turvaamistoimenpide ja Tanskassa kahden edellä mainitun välimuoto.

Norjan sääntely on yksityiskohtaisinta, sillä varmuusvankeuteen tuomitulle on laissa oikeusturvatakeina selkeät enimmäis- ja vähimmäisajat, jotka lisäävät ehdonalaisten vapauttamisen ennakoitavuutta. Saksassa ja Tanskassa vastaavia aikoja ei ole säädetty.

Saksan varmuusvankeus on ainakin lainsäädännön mukaan ankarin kuvatuista kolmesta oikeusjärjestelmästä, sillä sitä voidaan soveltaa myös syyntakeettomiin ja ensikertaisiin rikoksenteikijöihin. Saksassa varmuusvankeus on myös selkeimmin rikoksenteikijän yhteiskunnalliseen vaarallisuuteen perustuva toimenpide eikä sitä Norjan ja Tanskan tavoin ole säädetty vaihtoehdoksi määräaikaiselle vankeusrangaistukselle.

Itävallassa sijoittaminen vaarallisten uusintarikollisten laitokseen ja Sveitsissä varmuusvankeus ovat myös luonteeltaan enemmän rikosseuraamuksia kuin turvaamistoimenpiteitä. Uudessa-Seelannissa puolestaan on omaksuttu järjestelmä, jossa on voimassa luonteeltaan kaksi kestoltaan ennalta määrittelmätöntä toimenpidettä, joista toinen on luonteeltaan rikosseuraamus ja toinen turvaamistoimenpide.

Ruotsin ehdotettua lainsäädäntöä ei aivan suoraan voi verrata muiden maiden lainsäädäntöön, mutta vertailumaista sitä lähimpänä on käytännössä Norja. Ruotsin ehdotuksessa turvallisuusrangaistuksen luonnetta rangaistuksena on kuitenkin korostettu selvästi enemmän kuin Norjassa varmuusvankeuden kohdalla.

3 Nykytilan arviointi

3.1 Yleiset lähtökohdat arvioitavana oleville lainmuutosehdotuksille

Vaarallisuuden tai väkivaltariskin perusteella tapahtuvassa eristämisessä on kyse keskeisesti muiden henkilöiden suojelemisesta vakaviin väkivalta- ja seksuaalirikoksiin syyllistyneiltä. Tällöin rangaistuksen tarkoitus painottuu yhteiskunnan turvallisuuden suojelemiseen ja teon ja sen ilmentämän syyllisyyden ja siitä ansaitun, oikeudenmukaisen rangaistuksen ajatus vähenee.¹⁶³ Arvioitavana oleva lainsäädäntö poikkeaa siten osin Suomen rikosoikeusjärjestelmän keskeisestä lähtökohdasta, eli tekorikosoikeuden periaatteesta.

Rikosoikeus puuttuu aina perusoikeuksiin¹⁶⁴. Tämä tarkoittaa, että perusoikeuksien rajoitusedellytykset on otettava huomioon nyt arvioitavaa lainsäädäntöä valmisteltaessa¹⁶⁵. Rajoittamisen pitää olla painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima. Rajoitusten on myös oltava välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi, eli rajoitus ei saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuus suhteessa rajoitettavaan oikeushyvään. Ottaen huomioon, että vankeuden jatkaminen rikosentekijän oletetun rikoksen uusimisen perusteella puuttuu voimakkaasti henkilön perusoikeuksiin, on nyt arvioitavana olevassa lainsäädännössä kiinnitettävä erityistä huomiota perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin sekä Suomea velvoittavien ihmisoikeusvelvoitteiden huomioimiseen.

Rikosoikeusjärjestelmän kehittämisessä tulee kuitenkin huomioida rikosentekijän oikeuksien ohella myös yhteiskunnan ja rikosten uhrien turvaamiseen liittyvät näkökohdat. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaan yhteiskunnan on tarjottava suojaa mahdollisia elämän menetyksiä vastaan ja tämän voidaan tulkita merkitsevän yhteiskunnallisen turvallisuuden suojaamisvelvoitetta, vaikka yhteiskunnallinen turvallisuus ei sinänsä ole ihmisoikeussopimuksen suojaama oikeus.

163 Repo, Katja, Vaaralliset rikosentekijät: perusoikeuksien hyväksyttävää suojelua? Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta 2020, s. 11.

164 PeVL 23/1997 vp s. 2.

165 Melander, Sakari, Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset. Lakimies 6/2002, s. 938; Repo, Katja, Vaaralliset rikosentekijät: perusoikeuksien hyväksyttävää suojelua? Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta 2020, s. 42.

3.2 Vaarallisuus- ja väkivaltariskiarvioiden käyttö oikeudellisen harkinnan perusteena

Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioimisessa on kyse tulevaisuudessa tapahtuvien tekojen ennakoinnista. Tämänhetkisen tutkimusnäytön valossa nykyisten menetelmien perusteella laadittuja riskiarvioita on pidettävä luonteeltaan suuntaantavina. Vaarallisuus- ja väkivaltariskiarvioihin liittyy erityisesti yksilötasolla epävarmuustekijöitä. Kansainvälisten tutkimusten mukaan korkean väkivaltariskin ennakoiminen on mahdollista korkeintaan keskinkertaisella tasolla, kun taas riskin mataluuden ennustamisessa on huomattavasti parempi osumatarkkuus.¹⁶⁶ Myös Suomessa tehty tutkimus on osoittanut, että yksittäisen rikosentekijän vaarallisuuden ja väkivaltariskitason määrittäminen on hyvin haastavaa¹⁶⁷.

Suomen rikosoikeusjärjestelmä perustuu tekorikosoikeuteen, jossa keskeistä on se rikos tai ne rikokset, joihin henkilö on syyllistynyt. Rangaistus määrätään siitä teosta, johon henkilö on syyllistynyt. Henkilön arvioituun vaarallisuuteen tai väkivaltariikkiin perustuvat seuraamukset tai muut henkilön oikeusasemaan vaikuttavat menettelyt tai rajoitukset pohjautuvat tulevaisuudessa mahdollisesti tapahtuviin tekoihin ja ovat näin poikkeus järjestelmässä. Arvioiden hyödyntämistä rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä voidaan pitää jossain määrin ongelmallisena, sillä rikosten seuraamusten tulee olla yhdenvertaisia ja ennakoitavissa.

Toisaalta valtiosääntöoikeudellisesta näkökulmasta eduskunnan perustuslakivaliokunta on nostanut esille yhdistelmärankaistusta koskevan lainsäädännön eduskuntakäsittelyn yhteydessä sen, että vaarallisia rikoksenuusijoita koskevien rikosoikeudellisten seuraamusten on huomioitava myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö, jossa on korostettu valtion positiivista toimintavelvoitetta yksilön hengen ja fyysisen koskemattomuuden turvaamiseksi¹⁶⁸. Tämä näkökulma huomioiden valtioilla on velvollisuus selvittää tiettyjen rikosentekijöiden vaarallisuutta tai väkivaltariskiä ja tämän puolestaan voidaan katsoa puoltavan vaarallisuus- ja väkivaltariskiarvioiden hyödyntämistä osana seuraamusjärjestelmää arvioihin liittyvistä epävarmuustekijöistä huolimatta.

166 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 22–23.

167 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 101; Pohjola, Annakaisa, Vaarallinen rikosentekijä? Tutkimus rikosentekijän vaarallisuuden arvioinnista rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä. Suomalainen lakimiesyhdistys 2017, s. 397.

168 PeVL 10/2017 vp s. 2.

Viime vuosina väkivaltariskiarvioiden käyttöä rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä on lisätty erilaisissa yhteyksissä. Aiemmin arviointia tehtiin ainoastaan yhdistelmä-rangaistusta edeltäneen koko rangaistuksen vankilassa suorittamisen yhteydessä ja tätä edeltävästi pakkolaitosrangaistuksen yhteydessä. Nämä seuraamukset olivat nimenomaisesti tarkoitettu vaarallisina pidettäville rikoksenuusijoille. Vuonna 2011 pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annettuun lakiin lisättiin säännös elinkautisvankien väkivaltariskin arvioinnista osana vapauttamisharkintamenettelyä. Vuonna 2018 puolestaan yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annettuun lakiin lisättiin säännökset, joiden tarkoituksena on mahdollistaa sellaisten vankien valvontaan asettaminen ehdonalaisen vapauden ajaksi, joilla arvioidaan väkivaltariskiarvioinnin perusteella olevan korkea riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen.

Kumpaakaan mainituista uudistuksista ei ole käsitelty valmisteluvaiheessa eduskunnan perustuslakivaliokunnassa. Lakivaliokunta sen sijaan on omassa mietinnössään¹⁶⁹ todennut, että väkivaltariskiarvioinnin perusteella ei välttämättä ole mahdollista tarkkaan arvioida sitä, millaiseen väkivaltarikokseen vanki mahdollisesti syyllistyy, vaan siinä voidaan arvioida väkivaltaisen käyttäytymisen riskiä yleensä. Edelleen lakivaliokunta on todennut, että elinkautisvangin ehdonalaisen vapautteen päästäminen tapahtuu aina hovioikeuden kokonaisharkinnan perusteella, ja siten lopullinen kannanotto, voidaanko vanki päästää ehdonalaisen vapautteen, jää jatkossakin hovioikeuden tehtäväksi.

Myös ehdonalaisen vapauden valvontaa koskevan uudistuksen yhteydessä lakivaliokunta on kiinnittänyt huomiota siihen, että riskiarviointimenetelmät toimivat yhtenä tietolähteenä arvioitaessa henkilön riskiä syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen vapautumisen jälkeen. Muita valvontaan asettamista koskevassa harkinnassa huomioitavia seikkoja ovat esimerkiksi vankeusrangaistukseen nyt ja aikaisemmin johtaneen rikoksen tai rikosten laatu ja samankaltaisuus, tuomitun muu mahdollinen vankeusaikainen tai muu käyttäytyminen, rangaistusajan suunnitelman toteutuminen vankeusaikana ja vapautumisen jälkeiset olosuhteet.¹⁷⁰ Kyseisen sääntelyn hyväksyttävyyden näkökulmasta lakivaliokunta on katsonut merkityksellistä olevan se, että kyse ei ole rangaistavaksi säätämistä koskevasta sääntelystä, jonka suhteen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettavat vaatimukset sääntelyn täsmällisyydestä ovat korostuneet. Edelleen lakivaliokunta on todennut, että vaikka valvontaan asettaminen merkitsee tuomittuun kohdistuvaa toimenpidettä, se kuitenkin kiinteästi liittyy jo aiemmin tietystä rikoksesta

169 LaVM 35/2010 vp s. 3.

170 LaVM 9/2018 vp s. 9.

tuomittuun rangaistukseen. Tämän perusteella valvontaa voidaan luonteeltaan pitää ainakin osin turvaamistoimenpidettä muistuttavana. Lakivaliokunta on myös katsonut, että sääntelyn hyväksyttävyyttä täsmällisyyden näkökulmasta arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota myös sen tavoitteisiin, jotka liittyvät ennen muuta vakavien rikosten uusimisriskin vähentämiseen.¹⁷¹

Yhdistelmärangaistusta ja sitä edeltänyttä koko rangaistuksen vankilassa suorittamista koskevat säännökset sen sijaan ovat olleet eduskunnan perustuslakivaliokunnan käsittelyssä¹⁷². Yhdistelmärangaistuksen määrittämisen edellytyksenä olevan vaarallisuuden arvioinnin osalta perustuslakivaliokunta on ainoastaan todennut, että rikosentekijän vaarallisuuden arviointia koskeviin edellytyksiin ei ehdoteta muutosta ja että ehdotettu sääntely on riittävän tarkkarajaista ja täsmällistä. Lisäksi perustuslakivaliokunta on tässä yhteydessä todennut, että yhdistelmärangaistusta edeltänyt sääntely koko rangaistuksen suorittamisesta on säädetty perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella. Kyseisessä koko rangaistusajan vankilassa suorittamista koskevassa perustuslakivaliokunnan lausunnossa ei kuitenkaan ole käsitelty lainkaan vaarallisuuden arviointia, arvioinnin luotettavuutta tai rangaistuksen määrittämisen perusteena käytettävän vaarallisuusarvioinnin suhdetta perustuslain säännöksiin. Myöskään lakivaliokunta ei ole näitä säännöksiä koskevissa omissa mietinnöissään käsitellyt sen enempää vaarallisuuden arviointiin liittyviä kysymyksiä¹⁷³. Vaikuttaakin siltä, että mainittujen vaarallisuuden arviointiin osittain perustuvien rangaistusten sääntely on sellaisenaan hyväksytty aiemman pakko-laitossääntelyn seuraajina, eikä varsinaista keskustelua vaarallisuusarvioiden käytön hyväksyttävyydestä osana rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää ole uudistusten yhteydessä käyty.

Korkein oikeus on koko rangaistuksen vankilassa suorittamista koskevassa ratkaisussaan KKO 2017:28 (kohta 20) katsonut, että asianmukaisesti suoritettun mielentilatutkimuksen yhteydessä laaditulle vaarallisuutta koskevalle lausunnolle ja siinä tehdyille johtopäätöksille voidaan lähtökohtaisesti antaa merkittävä painoarvo vaarallisuutta koskevassa kokonaisarviossa, erityisesti silloin kun sen tulokset ovat selkeät. Edelleen korkein oikeus on todennut, että vaarallisuusarvio ei kuitenkaan sido tuomioistuinta. Korkeimman oikeuden mukaan asian oikeudellisessa arvioinnissa on otettava huomioon vaarallisuusarviosta ilmenevän ohella muutkin rikoslain 2 c

171 LaVM 9/2018 vp s. 6.

172 PeVL 10/2017 vp ja PeVL 21/2005 vp.

173 LaVM 9/2017 vp ja LaVM9/2005 vp.

luvun 11 §:ssä tarkoitetut seikat. Merkityksellisiä seikkoja asian kokonaisarvioinnissa voivat olla muun ohella aikaisempien rikosten vakavuuteen, tekotapaan ja -tilanteeseen liittyvät seikat sekä väkivaltakäyttäytymisen riskitekijät ja siltä suojaavat tekijät.

Myös muissa Pohjoismaissa tiettyjen rikosentekijöiden väkivaltariskin arviointia käytetään rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä. Norjassa ja Tanskassa väkivaltariskin arviointia hyödynnetään varmuusvankeuden yhteydessä ja Ruotsissa harkittaessa elinkautisvankeuden muuntamista määräaikaiseksi vankeudeksi. Väkivaltariskiarvioiden käyttö on kohdannut kritiikkiä erityisesti Norjassa, jossa tuomioistuimet ovat suhtautuneet asiantuntija-arvioihin kriittisimmin. Myös Norjan lain esitöissä on korostettu kokonaisarvion merkitystä varmuusvankeuden käytössä. Missään Pohjoismaassa ei edellytetä sitä, että asiantuntija-arvio perustuisi oikeuspsykiatriseen arvioon. Aiemmin nimenomaan oikeuspsykiatrinen arvio oli pakollinen, kun arvioitiin vapauttamista varmuusvankeudesta (Norjassa ja Tanskassa). Tästä pakollisuudesta luovuttiin lähinnä kustannussyistä. Oikeuspsykiatrinen asiantuntemus haluttiin suunnata ensisijassa hoidollisiin toimiin, ei tuomioistuinten käyttöön seuraamusharkinnassa. Oikeuspsykiatrinen lausunto on kuitenkin mahdollista hankkia kaikissa Pohjoismaissa tuomioistuimen harkinnan mukaan. Psykiatrian merkitystä arvioinnissa ei suinkaan kiistetä, mutta painopiste on psykiatriseen arvioon, rikokseen, vankila-aikaiseen käyttäytymiseen, sosiaalisiin suhteisiin ja oikeusturvänäkökohtiin perustuvassa kokonaisarviossa.

Muissa Pohjoismaissa käydyn keskustelun perusteella vaikuttaa siltä, että väkivaltariskin arviointiin liittyvistä epävarmuustekijöistä huolimatta yhteiskunnan suojeleminen vakavilta väkivaltauhilta on poliittisesti merkittävä tavoite, jonka perusteella vapauttamisen on tietyissä tapauksissa ainakin osin perustuttava väkivaltariskin arvioon¹⁷⁴. Ruotsinkin lain esitöissä on korostettu, että vangin korkea väkivaltarikoksen uusimisriski voi olla esteenä elinkautisen vankeusrangaistuksen muuntamiselle määräaikaiseksi, vaikka vangin rangaistusaika olisi kestänyt jo kauan. Tämä viittaa vahvasti yhteiskunnan muiden jäsenten suojelun tarpeeseen.

Vaikka oikeuspsykiatrisiin ja -psykologisiin arviointeihin liittyikin yksilötasolla epävarmuuksia, ovat ne kaikesta huolimatta luotettavin työkalu arvioida yksilön todennäköisyyttä syyllistyä vakaviin rikoksiin. Vaarallisuus- ja väkivaltariskiarviointia käytetään laajasti eri maissa arvioitaessa rikosentekijöiden vapaudenmenetyksen määrittämistä.

174 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 145.

Silloin, kun vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointia käytetään osana rikos-oikeudellista seuraamusjärjestelmää, on huolehdittava siitä, että arviointeja tekevät vain riittävän koulutuksen saaneet ammattihenkilöt ja arvioinnissa käytetään mahdollisimman luotettavia arviointimenetelmiä. Käytettävät menetelmät tulee kulloinkin valita tarkoituksenmukaisella tavalla huomioiden muun muassa se, millainen rikoshistoria arvioitavalla henkilöllä on. Arvioinnin laadukkuuden varmistaminen edellyttää riittäviä henkilöresursseja arviointeja tekevissä viranomaisissa. Tärkeää on myös, että arvioita oikeudellisessa toiminnassa hyödyntävät henkilöt, kuten syyttäjät ja tuomarit ovat riittävässä määrin perehtyneet arvioihin liittyviin epävarmuustekijöihin.

Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointien tekemisestä ei ole säädetty tarkemmin. Arviointien tekeminen perustuu lähinnä lakien esitöihin sekä oikeuspsykiatriassa ja Rikosseuraamuslaitoksessa muotoutuneisiin käytäntöihin. Arviointimenettelyt ja arvioinnista laadittavat lausunnot voivat käytännössä kuitenkin olla hyvinkin merkityksellisessä roolissa oikeudellisessa harkinnassa. Käytännön tasolla arviointien tekemisessä ei ole ilmennyt merkittäviä ongelmia. Vaikuttaisi kuitenkin perustellulta pyrkiä säättämään arviointien tekemisestä nykyistä täsmällisemmin, etenkin jos vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioimiselle annetaan nykyistä enemmän painoarvoa rikosoikeudellisessa päätöksenteossa.

3.3 Yhdistelmärangaistus ja varmuusvankeuden käyttöönotto

3.3.1 Perusteet varmuusvankeuden käyttöönotolle

Suomessa luovuttiin vuonna 2006 mahdollisuudesta jatkaa rikoksenteleijän eristämistä määrittelemättömän pituisen ajan vaarallisuuden perusteella, mikä oli sisällytynyt pakkolaitosjärjestelmään. Käytännössä mahdollisuutta jatkaa eristämistä tuomioistuimen määräämän rangaistuksen suorittamisen jälkeen ei ollut sovellettu enää 1970-luvun puolivälin jälkeen¹⁷⁵. Pakkolaitosjärjestelmän seuraajana on ollut ensin koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa ja vuodesta 2018 yhdistelmä-rangaistus. Vaikka nykyisin kyse on selvästi rangaistuksesta, on myös yhdistelmä-rangaistukseen tuomitun vaarallisuuteen perustuvassa pidennetyssä vapauden menetyksessä ja sitä seuraavassa valvonta-ajassa perusteena muiden henkilöiden hengen, terveyden tai vapauden suojeleminen. Myös elinkautisvankeuden

¹⁷⁵ HE 262/2004 vp s. 6.

kohdalla, erityisesti jos elinkautista vankeusrangaistusta jatketaan väkivaltariskin perusteella, on kyse välittömästi yhteiskunnan suojelemiseen liittyvästä toimenpiteestä, jonka yhteys alkuperäiseen rangaistukseen on jo heikentynyt.¹⁷⁶ Suomen järjestelmään sisältyy näin ollen jo nykyisin turvaamistoimilunontaisia elementtejä, jotka pyrkivät suojelemaan muita vaaralliseksi arvioiduilta rikoksentekeijöiltä.

Vaikka yhdistelmärankaistus onkin tarkoitettu erittäin vaarallisena pidetyille rikoksentekeijöille, ei heidän kohdallaan vapaudenmenetystä ole mahdollista jatkaa yhdistelmärankaistukseen sisältyvän vankeusajan päättyessä, vaikka henkilöllä arvioitaisiin olevan ilmeinen riski syyllistyä uuteen vakavaan rikokseen vapautumisen jälkeen. Edellä todetulla tavalla Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä on korostettu valtion positiivista toimintavelvoitetta yksilön hengen ja fyysisen koskemattomuuden turvaamiseksi¹⁷⁷. Arviomuiston perusteena olevan hallitusohjelman kirjauksen tavoitteena on varmistaa, etteivät yhteiskunnalle ja muiden turvallisuudelle vaarallisimmat vangit vapaudu. Hallitusohjelman mukaan Suomessa otetaan käyttöön varmuusvankeus. Tarkoituksena on, että kaikkein vaarallisimpien vankien kohdalla vankeutta voidaan jatkaa niin pitkään kuin heidän arvioidaan olevan edelleen vaarallisia.

Kuten jaksossa 2.3.2 on kuvattu, useissa maissa on käytössä ainakin osin turvaamistoimeksi luokiteltava rikosoikeudellinen seuraamus, johon liittyy mahdollisuus jatkaa rikoksentekeijän vapaudenmenetystä niin kauan, kun hänen katsotaan olevan vaaraksi toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Näissä maissa on siten korostettu tarvetta suojata yhteiskuntaa henkilöiltä, joiden arvioidaan olevan vaarallisia myös tulevaisuudessa. Myös Ruotsissa, jonka lainsäädäntöön ei tällä hetkellä vastavaa seuraamusta sisälly, on tehty ehdotus tällaisen seuraamuksen käyttöönotosta.

Muihin oikeusjärjestelmiin sisältyvät ratkaisut eivät kuitenkaan ole sellaisenaan välttämättä kopioitavissa Suomeen. Oikeusjärjestelmät eri maissa muodostavat omat kokonaisuutensa, jolloin yksittäisten elementtien sijaan on tarkasteltava järjestelmiä kokonaisuutena. Norjassa ei esimerkiksi ole käytössä lainkaan elinkautista vankeutta tai yhdistelmärankaistuksen kaltaista seuraamusta. Suhteessa muihin arviomuistiossa tarkasteltuihin maihin Suomen järjestelmässä erottuu poikkeuksena erityisesti yhdistelmärankaistus, jonka kohderyhmänä ovat erittäin vaaralliseksi arvioidut rikoksenuusijat, mutta johon ei kuitenkaan sisälly mahdollisuutta jatkaa vankeusaikaa vaarallisuuden perusteella. Yhdistelmärankaistukseen

176 Repo, Katja, Vaaralliset rikoksentekeijät: perusoikeuksien hyväksyttävää suojelua? Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta 2020, s. 48.

177 PeVL 10/2017 vp s. 2.

määräämisen edellytykset kuitenkin vastaavat pitkälti useiden muiden maiden varmuusvankeuteen määräämisen edellytyksiä ja seuraamusten kohderyhmiä voidaan pitää ainakin pääpiirteissään samantyyppisinä. Tästä syystä Suomessa käyttöönotettavan varmuusvankeuden suhdetta erityisesti yhdistelmärangaistukseen on arvioitava huolellisesti.

Vuonna 2018 voimaan tulleesta yhdistelmärangaistuksesta on ehtinyt vapautua kokonaan vuoden 2024 marraskuuhun mennessä vain muutamia tuomittuja, jotka ovat suorittaneet loppuun myös rangaistukseen sisältyvän vuoden valvonta-ajan. Näiden lisäksi vankilasta valvonta-ajalle on vapautunut hieman useampi yhdistelmärangaistukseen tuomittu, joiden kohdalla valvonta-aika on vielä kesken. Yhdistelmärangaistuksesta ja siihen sisältyvän valvonta-ajan toimivuudesta on siten vasta vähän kokemuksia, eikä varsinaista seurantatutkimusta ole voitu toteuttaa. Rikosseuraamuslaitokselta saatujen tietojen mukaan useamman yhdistelmärangaistukseen tuomitun kohdalla on ilmennyt haasteita valvonta-ajan suoriutumisessa ja valvonta-aika on myös muutamassa tapauksessa muunnettu tuomioistuimessa takaisin vankeudeksi. Yhdistelmärangaistukseen tuomittuja on myös jouduttu vapauttamaan valvonta-ajalle suoraan suljetusta vankilasta, koska avolaitokseen sijoittamiselle ei ole ollut edellytyksiä.

Rikosseuraamuslaitos on oikeusministeriön pyynnöstä selvittänyt yhdistelmärangaistusta edeltäneeseen seuraamukseen, eli koko rangaistuksen suorittamiseen vankilassa tuomittujen uusintarikollisuutta. Aineisto kattoi kaikki vuosina 2006–2019 vapautuneet kyseistä seuraamusta suorittaneet vangit. Koko rangaistukseen tuomituista jonkin rikoksen oli selvityksen mukaan uusinut vapautumisen jälkeen noin 40 prosenttia tuomituista. Käytännössä kaikki olivat uusineet rikoksen kolmen vuoden aikana vapautumisesta lukien. Valtaosa uusintarikollisuudesta käsitti henkirikoksia tai niiden yrityksiä taikka väkivaltarikoksia. Uusimisen voidaan siten todeta olleen määrältään vähäisempää kuin vangeilla keskimäärin¹⁷⁸, mutta uusitut rikokset ovat luonteeltaan tavanomaista vakavampia.

Yhdistelmärangaistukseen tuomittujen osalta vastaavaa selvitystä uusintarikollisuudesta ei ole voitu tehdä, koska rangaistuksesta vapautuneiden määrä on tois-
taiseksi vähäinen ja vapautuneidenkin osalta seuranta-aika on lyhyt. Koska koko rangaistusta suorittaneiden kohderyhmä vastaa käytännössä yhdistelmärangaistukseen tuomittujen kohderyhmää, voidaan Rikosseuraamuslaitoksen selvityksen

178 Ks. vankien uusintarikollisuudesta esim. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2022, s. 19 ja Tyni, Sasu, Vankien uusintarikollisuus vuosina 2000–2012 ja vankeuslain kokonaisuudistuksen uusintarikollisuusvaikutukset, 2020, s. 58 – 59.

perusteella todeta, että tähän kohderyhmään kuuluvien joukossa on sellaisia vaaralliseksi arvioituja rikoksentekejiä, jotka syyllistyvät vapautumisensa jälkeen uusiin vakaviin henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuviin rikoksiin.

3.3.2 Sääntelyvaihtoehdot

Varmuusvankeuden käyttöönoton lähtökohdaksi vaikuttaisi edellä todetuista syistä olevan perusteltua ottaa yhdistelmärankaistusta koskeva sääntely. Arviomuistion valmistelussa on tarkasteltu erilaisia sääntelyvaihtoehtoja, joissa on pyritty huomioimaan muiden maiden sääntelyn sekä perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden lisäksi varmuusvankeuden suhde voimassa olevaan seuraamusjärjestelmään, erityisesti yhdistelmärankaistukseen.

Valmistelussa lähtökohdaksi on otettu, että vaaralliseksi arvioitujen rikoksenuusijoiden lisäksi varmuusvankeuden tulisi voida soveltua poikkeuksellisissa tapauksissa myös sellaisiin vakaviin henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuviin rikoksiin syyllistyneisiin, joita ei ole aiemmin tuomittu. Kyse voi olla yksittäisestä erittäin vakavasta rikoksesta tai tilanteesta, jossa useisiin rikoksiin syyllistynyt tuomitaan yhteiseen rangaistukseen. Tällaisten rikoksentekejiä kohdalla yhdistelmärankaistukseen määrittämisen edellytykset eivät nykyisin täyty, sillä yhdistelmärankaistus edellyttää aiempaa tuomiota henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuneesta rikoksesta. Tämän vuoksi arviomuistiossa esitetään, että yhdistelmärankaistusta koskevaa säännöstä muutettaisiin siten, että myös tällaiset rikoksentekeijät voitaisiin tuomita yhdistelmärankaistukseen, jos arvioidun korkean uusimiskorkean perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että rikoksentekeijä vapaututtuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Edellytyksenä olisi lisäksi, että rikoksen luonne ja tekotapa ilmentävät rikoksentekeijässä erityistä vaarallisuutta.

Arviomuistioon on sisällytetty kaksi vaihtoehtoista mallia, joilla varmuusvankeus voitaisiin sisällyttää rikoslakiin. Edellä kuvattu vaihtoehto, jossa yhdistelmärankaistusta koskevaa säännöstä laajennettaisiin siten, että myös ensimmäinen tuomio voisi johtaa yhdistelmärankaistuksen määrittämiseen, on kuvattu tarkemmin jaksossa 4 vaihtoehtomallina A. Tässä mallissa yhdistelmärankaistukseen tuomittun vankeusaikaa voitaisiin jatkaa varmuusvankeutena, jos olisi edelleen olemassa ilmeinen vaara, että tuomittu vapaututtuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ja vankeusajan jatkamista olisi pidettävä välttämättömänä muiden hengen, terveyden ja vapauden suojelemiseksi. Varmuusvankeus olisi siten selkeästi turvaamistoimi, joka tulisi kyseeseen varsinaisen rangaistuksen tultua suoritetuksi. Tällainen malli vaikuttaisi perustellulta siksi,

että yhdistelmärangaistus jo nykyisellään on tarkoitettu erittäin vaaralliseksi arvioituille rikoksenuusijoille, joiden voidaan muiden maiden lainsäädäntökin huomioiden arvioida olevan se ryhmä, joiden kohdalla varmuusvankeuden kaltainen vankeuden jatkamisen mahdollisuus voinee tulla perustelluimmin kyseeseen. Tämäntyyppinen malli vastaisi lähinnä Saksassa käytössä olevaa varmuusvankeutta, jossa tuomioistuimien voi tuomiota antaessaan tehdä varauksen varmuusvankeuden soveltamisesta varsinaisen rangaistuksen tultua suoritetuksi.

Suomessa elinkautista vankeutta käytetään melko paljon ainakin muihin Pohjoismaihin verrattuna. Esimerkiksi Norjassa Utøyan-saarella tapahtunutta terroritekoa vastaavassa tilanteessa rikoksenteijä tuomittaisiin Suomessa elinkautiseen vankeuteen, joka jo rikoksen uhrien lukumäärän ja teon luonteen vuoksi muodostuisi todennäköisesti kestoaltaan hyvin pitkäksi. Tämän vuoksi lähtökohtana on pidettävä, että varmuusvankeuden käyttö tulisi Suomessa rajata soveltuvaksi vain harvoissa tapauksissa, joissa määrittämättömän pituista vankeutta ja siten voimakasta puuttumista yksilön vapauteen voidaan perustella henkilön aiheuttamalla vaaralla muille ihmisille. Sääntelyssä tulisi siten pyrkiä rajaamaan varmuusvankeuden soveltamisala riittävän suppeaksi.

Vaihtoehtomalli A merkitsisi sitä, että yhdistelmärangaistuksen soveltamisala laajenisi nykyisestä. Koska yhdistelmärangaistusta tai sitä edeltävää koko rangaistusta suorittavia vankeja oli esimerkiksi 1.11.2024 yhteensä hieman yli 40, potentiaalinen varmuusvankeuteen määrättävien ryhmä muodostuisi melko suureksi. Toisaalta kaikki tähän ryhmään kuuluvat henkilöt on tuomitsemisvaiheessa arvioitu erittäin vaaralliseksi toisten hengelle, terveydelle tai vapaudelle, minkä vuoksi voinee pitää perusteltuna, että heidän kohdallaan on mahdollista arvioida vaarallisuutta uudelleen varsinaisen rangaistusajan tultua suoritetuksi.

Arviomuistion jaksoon 4 on sisällytetty myös vaihtoehtomalli B, jossa pyrkimyksenä on ollut nimenomaan rajata kohderyhmää jo rangaistuksen tuomitsemisvaiheessa hyvin suppeaksi. Tässä mallissa yhdistelmärangaistuksen soveltamisala säilytettäisiin ennallaan ja se koskisi siten ainoastaan erittäin vaaralliseksi arvioituja rikoksenuusijoita. Varmuusvankeus olisi yhdistelmärangaistuksen tavoin oma rangaistuslaji, johon voitaisiin tuomita ensinnäkin sellaiset rikoksenteijät, joiden aiempi merkittävä tuomiohistoria (elinkautinen vankeus, varmuusvankeus tai yhdistelmärangaistus) yhdessä uusitun rikoksen kanssa sellaisenaan osoittaisivat rikoksenteijässä erityistä vaarallisuutta. Voitaneen katsoa, että tällaisten henkilöiden kohdalla varmuusvankeuden käyttö on objektiivisten perusteiden näkökulmasta perustelluinta. Koska arviomuistiossa lähtökohdaksi on otettu, että myös ensimmäistä kertaa tuomittava rikoksenteijä on voitava poikkeuksellisessa tilanteessa tuomita varmuusvankeuteen, sisältyisivät tässä mallissa myös tällaiset

rikoksenteelijät varmuusvankeuden soveltamisalaan, jos kyseessä on hyvin vakava rikos tai useita hyvin vakavia rikoksia. Samoin edellytyksin varmuusvankeuteen voitaisiin tuomita ns. ensikertalaisten ohella myös rikoksenuusijoita, joilla ei ole edellä kuvattua merkittävää rikoshistoriaa.

Vaihtoehtomalli B:n etuna on kohderyhmän säilyminen todennäköisesti pienenä. Toisaalta tämän mallin osalta jossain määrin ongelmallisena näyttäytyy se, että varmuusvankeus olisi järjestelmässä rinnakkainen erittäin vaarallisille rikoksenuusijoille tarkoitetun yhdistelmärangaistuksen kanssa, mutta ainoastaan varmuusvankeuteen tuomittujen kohdalla vankeusaikaa voitaisiin tarvittaessa jatkaa. Voinee pitää osin sattumanvaraisena esimerkiksi sitä, millainen tuomiohistoria henkilöllä on; onko henkilö tuomittu aiemmin useisiin pitkiin määräaikaisiin vankeusrangaistuksiin vakavista henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuneista rikoksista vai onko henkilön kohdalla samoista rikoksista vaadittu ja tuomittu yhdistelmärangaistus. Tai onko henkilö saanut alentuneesti syyntakeisena tehdystä murhasta määräaikaisen vai elinkautisen vankeusrangaistuksen. Näissä kahdessa esimerkissä vain yhdistelmärangaistukseen tai elinkautiseen tuomittu täyttäisi varmuusvankeuden pääsäännön edellytykset. Vaikka henkilön uusimisriskiä ennustaakin vahvimmin aiempi rikoshistoria, mitä tuomiot lähtökohtaisesti heijastavat, vaikuttaisi perustellummalta, että varmuusvankeuden käyttö perustuisi henkilön sen hetkiseen vaarallisuuteen, mitä vaihtoehtomalli A ilmentää selkeämmin.

Arviomuistion valmistelussa on noussut esille myös sääntelymalli, jossa varmuusvankeus-nimisestä erillisestä seuraamuksesta ei säädettäisi lainkaan, vaan yhdistelmärangaistuksen vankeusaikaa voitaisiin jatkaa samalla tapaa, kuin aiemmin pakkolaitossääntelyn ollessa voimassa. Koska vankeusajan jatkaminen on kuitenkin selkeästi turvaamistoimi, on valmistelussa katsottu perustelluksi, että vankeusajan jatkamisen tarkoitus ilmenee selkeästi myös sen nimestä ja että vankeuden jatkaminen erotetaan varsinaisen rikoksesta tuomitun rangaistuksen suorittamisesta.

Varmuusvankeuden käyttöönoton yhteydessä nousee esille myös kysymys siitä, onko perusteltua voida määrätä alaikäinen rikoksenteelija varmuusvankeuteen. Tanskassa ja Saksassa alaikäinen voidaan tuomita varmuusvankeuteen. Norjassa alle 18-vuotias syytetty voidaan tuomita varmuusvankeuteen, mutta vain hyvin

poikkeuksellisissa tapauksissa¹⁷⁹. Ruotsissa tehdyn ehdotuksen mukaan varmuusvankeutta vastaavaa turvallisuusrangaistusta ei voitaisi tuomita rikoksista, jotka on tehty ennen kuin henkilö täyttää 18 vuotta. Sitä ennen tehdyt rikokset voisivat kuitenkin tulla otetuksi huomioon turvallisuusrangaistuksen rikoshistoriaa koskevassa edellytyksessä, jos siihen on erityisiä syitä.

Suomessa alaikäisenä tehdystä rikoksesta ei voida tuomita elinkautiseen vankeuteen¹⁸⁰. Sen sijaan yhdistelmärangaistuksen osalta ei rikoslaisissa ole alaikäisiä koskevaa erityissäätelyä. Yhdistelmärangaistus tosin käytännössä harvoin tulee sovellettavaksi alaikäisten kohdalla, sillä sen tuomitseminen edellyttää rikosten uusimista. Kriminologian ja oikeuspolitiikan vielä julkaisemattomasta selvityksestä ilmenee, että yhdistelmärangaistukseen ei ole tuomittu sen voimassaoloaikana yhtään alle 18-vuotiasta¹⁸¹. Selvityksessä tehdystä tuomioanalyysistä ilmenee, että rikosentekijän nuorta ikää on usein pidetty yhdistelmärangaistuksen tuomitsemista vastaan puhuvana seikkana.

Voitaneen pitää perusteltuna, että yhteiskunnan suojelun tarve on mahdollista asettaa nuoren iän vaatiman erityiskohtelun edelle hyvin poikkeuksellisissa tapauksissa, joissa tuomittavana oleva teko on vakava ja erityisesti jos alaikäinen on ehtinyt syyllistyä useisiin vakaviin rikoksiin. Ainakin Norjassa, Tanskassa ja Saksassa varmuusvankeus on edellä todetulla tavalla mahdollinen myös alaikäisten kohdalla.

3.3.3 Varmuusvankeuden täytäntöönpano ja vapautuminen

Varmuusvankeuden soveltamisalan ja rikolain sääntelyn lisäksi varmuusvankeuden käyttöönotto edellyttää sen täytäntöönpanosta ja vapauttamisesta säätämistä. Jaksossa 2.2.4 on kuvattu niitä edellytyksiä, joita esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään asettanut varmuusvankeuden kaltaisten seuraamusten täytäntöönpanolle ja vapauttamismenettelylle.

179 Vuonna 2018 YK:n lasten oikeuksien komitea kehotti Norjaa luopumaan varmuusvankeudesta alaikäisten kohdalla (Committee on the Rights of the Child Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Norway, 4 July 2018, <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/crcnorco5-6-committee-rights-child-concluding-observations>).

180 Jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus sen sijasta on kaksitoista vuotta vankeutta (rikoslain 6 luvun 8 §:n 2 momentti).

181 Selvitys on tarkoitus julkaista vuoden 2025 alkupuolella.

Euroopan neuvoston vaarallisia rikoksentekejiä koskeva suositus edellyttää, ettei varmuusvankeus saa olla luonteeltaan vain rankaiseva, vaan sille on annettava sisältö, joka tavoitteena on rikoksentekeijän sopeutuminen yhteiskuntaan. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on myös katsonut, että vaarallisuutensa perusteella varmuusvankeuteen määrätyle on järjestettävä toimenpiteitä, jotka tähtäävät uusimisriskin vähentämiseen ja siten vapaudenmenetyksen lyhentämiseen. Varmuusvankeuden täytäntöönpanossa on siten huomioitava tällaiset edellytykset, vaikka varmuusvankeus voikin sinänsä vastata lähtökohtaisesti tavanomaisen vankeusrangaistuksen suorittamista. Vankeuslaissa on jo nykyisellään kirjaus siitä, että vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana¹⁸². Varmuusvankeuteen määrättyjen kohdalla tulisi varmistaa, että uusimisriskiin vaikuttavat kuntouttavat toimet ovat riittäviä ja niissä huomioidaan kohderyhmän mahdolliset erityistarpeet, kuten oikeuspsykiatrisen osaamisen tarve.

Vapautumisen osalta arviomuistion valmistelussa on tarkasteltu erilaisia vaihtoehtoisia malleja. Kuten muiden maiden lainsäädäntöä koskeva selvitys osoittaa, voi vapautuminen perustua joko sille, että tuomittu vapautuu, mikäli viranomainen ei hae varmuusvankeuden jatkamista tai sille, että tuomitun on haettava vapauttamista ja muussa tapauksessa varmuusvankeus jatkuu. Joissakin maissa vapautumiseen liittyvään sääntelyyn sisältyy elementtejä näistä molemmista. Arviomuistioon sisältyvässä vaihtoehtomallissa A lähtökohdaksi on otettu, että yhdistelmärangais- tuksesta vapauduttaisiin tuomioistuimen määräämän vankeusajan jälkeen vuoden mittaiselle valvonta-ajalle, jollei Rikosseuraamuslaitos hakisi Helsingin hovioikeudelta vankeusajan jatkamista varmuusvankeutena. Jos tuomittu määrättäisiin varmuusvankeuteen, muistuttaisi vapauttaminen tämän jälkeen pääosin elinkautisvankien vapauttamismenettelyä, jossa tuomittu voisi hakea vapauttamista laissa säädetyin määräajoin. Vaihtoehtomallissa B, jossa kohderyhmän on oletettu olevan jo alunperin pienempi, on vapautuminen rakennettu selkeämmin vastaamaan kokonaisuudessaan elinkautisvankien vapauttamismenettelyä.

Koska molemmissa malleissa kysymys olisi rikosoikeudellisesta seuraamuksesta, olisi varmuusvankeus perustuslain 105 §:n 1 momentin mukaisen armahdusoikeuden piirissä.

182 Vankeuslain 1 luvun 2 §.

Varmuusvankeuden täytäntöönpanoon ja vapauttamismenettelyyn liittyviä kysymyksiä on tarpeen tarkastella perusteellisemmin jatkovalmistelussa. Jaksossa 4.1, jossa on kuvattu edellä mainittuja sääntelymalleja tarkemmin, on avattu joitakin tällaisia kysymyksiä, joita arviomuistion valmistelussa on noussut esille.

3.4 Elinkautisvankien vapauttaminen

Elinkautisvankien vapauttamisharkinta perustuu rikoslain 2 c luvun 10 §:n 2 momentissa määriteltyjen seikkojen kokonaisharkintaan. Keskeisenä harkintaperusteena on elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen teon tai tekojen luonne suhteessa suoritettuun rangaistusaikaan. Harkinnassa tulee kuitenkin ottaa huomioon myös muita seikkoja, kuten rangaistusajan suunnitelman toteutuminen, vankeusaikainen käytös ja ilmeinen vaara siitä, että vanki vapauduttuaan syyllistyy henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen.

Rikoslaisissa säädettyjen harkintaperusteiden lisäksi vapauttamisharkinnassa huomioidaan väkivaltariskiarvio, joka elinkautisvangista tehdään ennen hovioikeuden vapauttamisharkintaa. Väkivaltariskiarviointi tehdään Vankiterveydenhuollon yksikön Psykiatrisessa vankisairaалassa Rikosseuraamuslaitoksen pyynnöstä. Väkivaltariskiarvio on liitettävä osaksi Rikosseuraamuslaitoksen Helsingin hovioikeudelle antamaa lausuntoa. Asiasta on säädetty elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain 1 §:n 2 momentissa. Kyseisessä säännöksessä todetaan ainoastaan, että ”elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan lausuntoon on lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen”.

Väkivaltariskiarvioinnin merkityksestä vapauttamisharkinnassa ei ole tarkemmin säädetty eikä arviota ylipäänsä mainita elinkautisvankien vapauttamisharkintaa koskevassa rikoslain säännöksessä. Hovioikeuskäytännössä on katsottu, että elinkautisvangin vapauttaminen ei ole mahdollista ilman väkivaltariskiarvion tekemistä. Kuten edellä jaksossa 3.2 on tuotu esille, väkivaltariski- ja vaarallisuusarvioiden sisältämien ennusteiden tarkkuuteen yksilötasolla on kohdistettu kritiikkiä tutkimuskirjallisuudessa. Toisaalta yhteiskunnan suojeleu vakavien väkivaltarikosten uhalta on tärkeä tavoite ja aikaisemmin vakaviin väkivaltarikoksiin syyllistyneet henkilöt ovat tämän uhan kannalta keskeinen ryhmä. Erittäin vakaviin rikoksiin syyllistyneiden elinkautisvankien vapauttamisharkintaan on edelleen perusteltua sisällyttää tehdyn rikoksen ja muiden rikoslain säännöksessä mainittujen seikkojen arvioinnin ohella myös tulevaisuuteen suuntautuvia elementtejä. Väkivaltarikoksen uusimisriskiä kuvaavat arviot ovat niihin sisältyvien ennusteiden tarkkuuteen liittyvistä haasteista

huolimatta edelleen paras käytössä oleva menetelmä tämän harkinnan toteuttamiseksi. Selvää on, että arvioiden tulee kuten nykyisinkin olla asiantuntijoiden laatimia ja objektiivisiin menetelmiin perustuvia.

Hovioikeuden vapauttamisharkinta on kokonaisharkintaa, jossa merkitystä saa ennen kaikkea suoritettu vankeusaika suhteessa elinkautiseen vankeuteen johtaneeseen rikokseen ja muihin rikoksiin, jotka sisältyvät elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Kysymys on tältä osin eräässä mielessä kyseisten rikosten jälkikäteisestä seuraamusharkinnasta. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2019:89 (kohta 9) todennut, että elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaiseen vapautteen päästämistä koskevassa harkinnassa on lähtökohtaisesti kysymys siitä, onko elinkautisvangin katsottava suorittaneen vankilassa riittävästi rangaistusta niistä rikoksista, joista tuomitut vankeusrangaistukset elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu rikoslain 2 c luvun 10 a §:ssä tarkoitettuna vankilassaoloaikana. Näin ollen suoritettujen elinkautisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon kesto tulee ottaa vapauttamisharkinnassa huomioon keskeisenä tekijänä. Täytäntöönpanon kestoa on tällöin arvioitava suhteessa elinkautiseen vankeuteen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun sekä muihin harkinnassa huomioon otettaviin vankeusrangaistuksiin. Koska tämä korkeimman oikeuden ratkaisukäytännösäkin vahvistettu seikka ei tule selkeästi esille voimassa olevasta rikoslain 2 c luvun 10 §:n muotoilusta, vaikuttaisi perustellulta selkeyttää muotoilua tältä osin.

Toisaalta vapauttamisharkintaan sisältyy jo nykyilainsäädännössä useita tekijöitä, joissa huomiota kohdistetaan tehdyn rikoksen tai rikosten lisäksi myös muihin seikkoihin, kuten esimerkiksi tuomitun vankeusaikaiseen käyttäytymiseen. Väkivaltariskiarvion osalta näkökulma suuntautuu erityisesti siihen, kuinka todennäköistä vakavan väkivaltarikoksen uusiminen on tulevaisuudessa. Vapauttamisharkinta eroaa siis nykytilassakin rikoslain 6 luvun säännösten mukaisesta tavanomaisesta seuraamusharkinnasta. Kielteinen päätös vapauttamishakemukseen voi nykyisinkin perustua osaltaan myös korkeaksi arvioituu väkivaltariskiiin, mikä tarkoittaa sitä, että vankeusrangaistus voi saada ainakin tässä tilanteessa rikoksesta johtuvan seuraamuksen lisäksi myös turvaamistoimenpiteen luonteen.

Nykytilan puutteena voidaan pitää ensinnäkin sitä, ettei väkivaltariskiarvion tosiasiallinen merkitys yhtenä vapauttamisharkinnan kokonaisarviointiin vaikuttavana seikkana ilmene rikoslain 2 c luvun 10 §:n vapauttamisharkintaperusteista. Tämän vuoksi olisi syytä muuttaa kyseistä säännöstä siten, että väkivaltariskiarvion

todettaisiin olevan yksi vapauttamisharkinnassa huomioon otettavista seikoista. Tästä laista muutosta kannatettiin laajasti lausuntopalautteessa, jota oikeusministeriölle annettiin vuonna 2023 julkaistusta työryhmämietinnöstä¹⁸³.

Tässä arviomuistiossa on käyty läpi keinoja, joilla vakaviin rikoksiin syyllistyneiden ja vaaralliseksi arvioitujen vankien vapauttamista voitaisiin aikaisempaa tarkemmin harkita myös muiden kuin elinkautisvankien kohdalla. Vastaavalla tavalla myös elinkautisvankien vapauttamisharkintaa on syytä kehittää suuntaan, jossa voidaan entistä paremmin ottaa huomioon elinkautisvankien vaarallisuuteen liittyviä tekijöitä niissä tapauksissa, joissa tämä on perusteltua.

Elinkautisvankien vapauttamismenettelyä ja vangeista tehtyjä väkivaltariskiarvioita on käsitelty vuonna 2021 valmistuneessa tutkimushankkeessa. Tutkimukseen sisältyivät kaikki 1.9.2011 ja 25.8.2020 välisenä aikana tehdyt Vankiterveydenhuollon yksikön riskiarviot, joita oli yhteensä 198 kappaletta. Kysymys on kokonaisuudesta, johon hyväksytyjen ja hylättyjen lausuntojen lisäksi sisältyy myös riskiarvioita tapauksissa, joissa hakemus on myöhemmin peruttu tai rauennut. Kolmiportaisessa riskiluokituksessa matalan riskin luokkaan sijoittui noin 20 prosenttia tapauksista ja korkeaan luokkaan noin 24 prosenttia tapauksista. Hieman yli puolissa tapauksista riski oli arvioitu keskitasoiseksi. Hovioikeuden hylkäämien vapauttamishakemusten joukossa oli vain vähän tapauksia (noin 8 prosenttia), joissa väkivaltariski oli arvioitu matalaksi. Vapautettujen elinkautisvankien joukossa 13 prosentilla väkivaltariskiarvio oli korkealla tasolla. On kuitenkin huomattava, että väkivaltariskien luokittelut eivät ole jyrkkärajaista. Elinkautisvankien arvioinnissa on saatettu sijoittaa väkivaltariski keskimmäiseen luokkaan, mutta todeta sen lisäksi ympäripyöreästi riskin olevan ”keskisuuren ja suuren väliltä”.¹⁸⁴

Tutkimuksen mukaan elinkautisvankien joukossa on siis kohtalaisen suuri määrä vankeja, joiden riski syyllistyä uuteen väkivaltarikokseen on arvioitu korkeaksi. Toisaalta lähes yhtä paljon on elinkautisvankeja, joiden kohdalla vastaava riski on vapauttamisharkinnan yhteydessä arvioitu matalaksi.

Nykytilanteessa väkivaltariskiarvio tehdään jokaisen elinkautisvankia koskevan vapauttamisharkinnan yhteydessä. Elinkautisvankien väkivaltariskin arviointi on käytännössä muodostunut huomattavasti työläämmäksi ja resurssi-

183 Vaarallisimpien väkivaltarikollisten vapauttamisen edellytykset – Lausuntotiivistelmä, Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:31.

184 Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 84–85.

vaativammaksi kuin mitä sitä koskevaa lainsäädäntöä valmisteltaessa ennakoitiin. Yksittäisen väkivaltariskiarvion on laskettu vievän arvion laatimiseen osallistuvilta henkilöiltä yhteensä noin 165 tuntia työaika.¹⁸⁵

On tärkeää, että rajalliset oikeuspsykiatriset resurssit kohdennetaan mahdollisimman tehokkaasti. Tästä syystä olisi perusteltua säätää siitä, että väkivaltariskiarvion tekeminen ei olisi kaikissa tilanteissa välttämätöntä. Tällaisen tilanteen voidaan ajatella olevan käsillä esimerkiksi silloin, jos vaikuttaa ilmeiseltä, että suoritettu vankeusaika ei ole vielä muodostunut riittävän pitkäksi suhteessa tuomion perusteena olevaan tekoon tai tekoihin ja vapauttaminen jo yksistään tämän vuoksi ei tule kyseeseen. Rikoslain 2 c luvun 10 §:stä tulisi käydä ilmi, että väkivaltariskiarvio otetaan vapauttamisharkinnassa huomioon, jos se on tehty.

Tässä arviomuistiossa on selvitetty keinoja, joilla tuomioistuimien voisi määrätä, että muuhun kuin elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomittavien ja erityisen korkean uusimisriskin omaavien vankien vapaudenmenetystä voidaan erityisten edellytysten täytyessä jatkaa varsinaisen rikoksesta johtuvan vankeusrangaistuksen suorittamisen jälkeenkin. Koska myös elinkautisvankeihin voi kuulua rikoksentekijöitä, joilla on vastaavalla tavalla erityisen korkea uusimisriski, on myös elinkautisvankien vapauttamisharkintaa perusteltua kehittää samalla suuntaan, jossa annetaan nykyistä enemmän painoarvoa elinkautisvangin arvioidulle vaarallisuudelle.

Rikoslain 2 c luvun 10 §:stä tulisi edellä kuvatuista syistä käydä ilmi se, että vankia ei voida vapauttaa, jos kaikkien vapauttamisharkinnassa huomioitavien seikkojen kokonaisharkinnan perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että vanki syyllistyy vapauduttuaan uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Olisi perusteltua, että muotoilu tältä osin vastaisi mahdollisimman pitkälle sääntelyä, jota ehdotetaan säädettäväksi varmuusvankeuteen määrättyjen vapauttamisen edellytyksistä.

3.5 Viranomaisten välinen tietojenvaihto

Yhdistelmä- ja elinkautisvankeuden ja arviomuistiossa ehdotettavan varmuusvankeuden yhteydessä olennaista on henkilön vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointiin sisältyvän tiedon välittyminen viranomaiselta toiselle siltä osin,

¹⁸⁵ Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arviointi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 160.

kuin se on välttämätöntä esimerkiksi vankeusajan tai vapauttamistoimien suunnittelemiseksi. Voimassa olevaan lainsäädäntöön sisältyvät säännökset riskiarvioiden yhteydessä kertyneiden tietojen luovuttamisesta ovat osoittautuneet jossain määrin epäselviksi¹⁸⁶.

Käytännössä ainakin aiemmin on ilmennyt epäselvyyttä esimerkiksi sen suhteen, mitä tietoja vankilaa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoa varten laadittavassa elinkautisvankien väkivaltariskiarvion johtopäätöslausunnossa tulisi olla, jotta se palvelisi loppuvankeuden ja vapauttamisen suunnittelua mahdollisimman hyvin. Toisaalta jossain määrin epäselväksi on jäänyt myös se, millä tavoin ja mitä kautta riskiarvion johtopäätösten tulisi siirtyä Vankiterveydenhuollon yksiköltä vankilaan ja yhdyskuntaseuraamustoimistoon.

Tietojen luovutusta koskevan sääntelyn tulisi yleisesti ottaen olla mahdollisimman johdonmukaista sen suhteen, että Vankiterveydenhuollon yksikössä tehtyjä riskiarvioita voitaisiin hyödyntää Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa yhtäläisin periaattein riippumatta siitä, mitä rangaistusta vanki suorittaa. Tulisikin selvittää, tietosuojaperiaatteet huomioiden ja kaikkien seuraamusten osalta, millaista tietoa Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten on virkatehtäviensä vuoksi välttämätöntä saada vaarallisuutta tai väkivaltarikoksen uusimista koskevista arvioista.

Oma kysymyksensä liittyy niihin riskiarvioihin, joita tällä hetkellä tehdään ennen yhdistelmä-rangaistuksen tuomitsemista. Arviot tehdään mielentilatutkimuksen yhteydessä, jolloin ne ovat kokonaan salaisia eikä niistä voida antaa mitään tietoja edes Vankiterveydenhuollon yksikölle ilman henkilön suostumusta.

Yleisesti ottaen riskiarvioihin liittyvien tietojen luovuttamista koskevaa sääntelyä tulisi selkeyttää ja sääntelyä tulisi tarkistaa kokonaisuutena siten, että samalla huomioitaisiin nykyistä paremmin Rikosseuraamuslaitoksen tiedonsaantitarpeet.

186 Viranomaisten tietojenvaihtoa koskevassa lainsäädännössä ilmenneitä haasteita on kuvattu tarkemmin työryhmämietinnössä Vaarallisimpien väkivaltarikollisten vapauttamisen edellytykset, Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:11, ks. erit. s. 125–132.

4 Ehdotukset ja vaihtoehtoiset sääntelymallit

4.1 Varmuusvankeus ja yhdistelmärangaistus

Kuten jaksossa 3.3.2 on tuotu esiin, varmuusvankeutta koskevan lainsäädännön toteuttamiseksi on tässä arviomuistiossa hahmoteltu kaksi vaihtoehtoista sääntelymallia.

Ensimmäisessä sääntelymallissa (malli A) yhdistelmärangaistuksen kohderyhmää laajennettaisiin ensikertalaisiin ja yhdistelmärangaistukseen sisältyvää vankeus-aikaa voitaisiin tarvittaessa jatkaa varmuusvankeutena. Varmuusvankeus olisi siten selkeämmin yhdistelmärangaistusta seuraava turvaamistoimi. Toisessa mallissa (malli B) varmuusvankeus olisi erillinen seuraamus, johon voitaisiin tuomita rajattu määrä erittäin vakaviin rikoksiin syyllistyneitä henkilöitä.

4.1.1 Sääntelymalli A

Mallin A toteuttaminen edellyttäisi yhdistelmärangaistusta koskevan rikoslain 2 c luvun 11 §:n muuttamista. Samassa yhteydessä säännökseen voitaisiin tehdä eräitä teknisiä muutoksia, jotka selkeyttäisivät säännöksen tulkintaa. Varmuusvankeuden määräämisen edellytyksistä olisi perusteltua säätää omassa lainkohdassaan, joka voitaisiin ottaa rikoslain 2 c lukuun uutena 11 a §:nä.

Rikoslain 2 c luvun 11 §. Yhdistelmärangaistus

Yhdistelmärangaistusta koskevan 11 §:n 1 momentissa tulisi todeta, että yhdistelmärangaistukseen tuomittu vapautuu valvonta-ajalle mainitun vankeusajan jälkeen, jos vankeusajan jatkamista varmuusvankeutena ei ole haettu siten kuin 11 a §:ssä säädetään. Lisäksi tulisi tuoda esiin, että yhdistelmärangaistus koostuu vähintään rangaistuksen määräämisestä säädettyjen säännösten mukaan mitattavasta vankeudesta ja sitä välittömästi seuraavasta vuoden pituisesta valvonta-ajasta. Sanalla "vähintään" tarkoitettaisiin sitä, että tuomittu voisi poikkeuksellisesti olla vapautensa menettäneenä yhdistelmärangaistuksen vankeusajan suorittamisen jälkeenkin tilanteessa, jossa varmuusvankeuden määräämistä koskeva asia on

kyseisenä ajankohtana vielä tuomioistuimessa vireillä. Jos tuomitun yhdistelmä-rangaistusta jatkettaisiin varmuusvankeutena, ei kyse kuitenkaan olisi tätä koskevan päätöksen jälkeen enää yhdistelmärangaistuksen suorittamisesta.

Yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisen edellytykset jakautuvat 11 §:n 2 momentissa syyksi luettavan rikoksen vakavuuteen (1 kohta), rikoshistoriaan (2 kohta) ja vaarallisuuden arviointiin (3 kohta). Säännöksen 1 kohdassa edellytetään, että rikosentekijä tuomitaan määräaikaiseen, vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen kohdassa mainituista rikoksista. Selkeyden vuoksi olisi perusteltua muuttaa kohdan muotoilua siten, että siinä sanottaisiin ”olisi tuomitava” eikä ”tuomitaan”. Sana ”tuomitaan” viittaa siihen, että tuomion kohteena olisi pelkästään yksi rikos. Yhdistelmärangaistusta koskevan tuomion kohteena voi kuitenkin olla useita rikoksia, ja tässä tilanteessa tuomioistuimen on arvioitava, olisiko syytetty tuomittava yksittäisestä säännöksen 1 kohdassa mainitusta rikoksesta vähintään kolmeksi vuodeksi vankeuteen. Rikoshistoriaa koskevan edellytyksen sisältävään 2 kohtaan tulisi yhdistelmärangaistuksen ja elinkautisen vankeuden ohien lisätä varmuusvankeuden käyttöönoton myötä maininta yhdistelmärangaistuksen jälkeen tuomitusta varmuusvankeudesta.

Voimassa olevassa lainsäädännössä yhdistelmärangaistuksen tuomitseminen edellyttää mainitun momentin 3 kohdan mukaan sitä, että rikosentekijää on rikoksista ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisen selvityksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Kyseistä säännöstä on jo työryhmämietinnössä OMML 2023:11¹⁸⁷ ehdotettu muutettavan siten, että vaarallisuuden sijasta puhuttaisiin rikosentekijän korkeasta vakavan rikoksen uusimisriskistä. Säännöstä voitaisiinkin tässä yhteydessä muuttaa siten, että rikoksesta ilmenevien seikkojen ja viitattun oikeudenkäymiskaaren säännöksen mukaisessa selvityksessä arvioidun korkean uusimisriskin perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että rikosentekijä vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Säännöksen muuttamisella ei olisi tarkoitus muuttaa yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisen edellytyksiä, vaan kyse olisi säännöksen täsmentämisestä ja lainsäädännössä käytetyn käsitteistön yhtenäistämisestä. Jatkovalmistelussa on vielä kokonaisuudessaan arvioitava riskiarvioita koskevaa lainsäädäntöä, minkä vuoksi selvitystä koskeva viittaussäännös jätettäisiin tässä vaiheessa avoimeksi.

187 Vaarallisimpien väkivaltarikollisten vapauttamisen edellytykset, Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:11.

Rikoksesta ensi kertaa tuomittavien tuomitseminen yhdistelmärangaistukseen ei ole voimassa olevan lainsäädännön mukaan mahdollista. Nykytilan arvioinnissa on kuitenkin katsottu, että poikkeuksellisissa tilanteissa myös ensikertalainen tulisi voida tuomita varmuusvankeuteen. Tässä sääntelymallissa tulisi siis 11 §:ään lisätä uusi momentti ensikertalaisista (uusi 3 momentti). Sekä yhdistelmärangaistus että varmuusvankeus ovat ankaria seuraamuksia ja vakavien rikosten uusimisriskin arvioimiseen liittyy etenkin ensikertalaisten kohdalla epävarmuutta. Näistä syistä yhdistelmärangaistuksen tuomitseminen ensikertalaisille tulisi olla varattu vain äärimmäisen törkeisiin ja vakaviin tapauksiin. Näistä syistä arviomuistiossa on katsottu, että yhdistelmärangaistuksen edellyttämän rangaistuksen pituuden tulisi tällaisissa tapauksissa olla kolmen vuoden sijasta vähintään kahdeksan vuotta.

Arviomuistioon sisältyvässä ensikertalaisia koskevassa säännöselähdotuksessa edellytettäisiin lisäksi, että rikoksen luonne ja tekotapa ilmentävät rikoksentekijässä erityistä vaarallisuutta. Tämän tarkoituksena olisi korostaa sitä, että yhdistelmärangaistukseen tuomitseminen edellyttäisi tämän ryhmän kohdalla tuomittavana olevan vakavan rikoksen olevan lajissaankin poikkeuksellinen. Sinänsä vakavaan rikokseen syyllistyminen ja siitä pitkän vankeusrangaistuksen tuomitseminen ei yksinään olisi riittävä edellytys. Kyseeseen voisi tulla esimerkiksi harvinaisen törkeä seksuaalirikos, joka on kohdistunut pieneen lapseen, tai puolustuskyvyttömään henkilöön kohdistuva kidutuksenomainen väkivaltarikos. Kynnys yhdistelmärangaistuksen tuomitsemiselle ensikertalaisen kohdalla tulisi asettaa selvästi korkeammalle kuin niiden kohdalla, jotka ovat vähintään toistamiseen tuomittavana vakavista rikoksista. Momentti on muotoiltu siten, että sitä voitaisiin soveltaa ensi kertaa tuomittavana olevien henkilöiden lisäksi sellaisiin rikoksentekijöihin, joilla on jokin aiempi tuomio, mutta jotka eivät täytä 2 momentin 2 kohdan edellytyksiä aiemman rikoksen luonteesta tai teosta kuluneesta ajasta. Arviomuistion valmistelussa on tiedostettu vaarallisuus-käsitettä kohtaan osoitettu kritiikki, mutta tässä kohdassa käsitteen on katsottu parhaiten ilmaisevan ns. ensikertalaisia koskevan säännöksen soveltamisen poikkeuksellisuutta.

Nykyisessä rikoslain 2 c luvun 11 §:n 3 momentissa säädetään tilanteista, joissa rikoksentekijä tuomitaan samalla kertaa useista rikoksista. Kysymys on siis yhteistä rangaistusta koskevista tilanteista, vaikka yhdistelmärangaistuksen edellytysten täyttyessä tuomitaankin rikoslain 7 luvussa tarkoitetun yhteisen rangaistuksen sijasta yhdistelmärangaistus. Säännöksen ensimmäisen virkkeen mukaan, jos kahdesta tai useammasta rikoksesta tuomitaan muu kuin elinkautinen vankeusrangaistus ja ainakin yksi rikoksista on 2 momentin 1 kohdassa mainittu rikos, josta rikoksentekijä olisi tuomioistuimen harkinnan mukaan tuomittava yhdistelmärangaistukseen, rikoksista tuomitaan yhdistelmärangaistus. Säännöksen perusteella on tulkinnanvaraista, tuleeko yhteisen rangaistuksen pelkästään sisältää vähintään

yksi 2 momentin 1 kohdassa mainittu rikos, vai edellytetäänkö myös, että kyseisestä rikoksesta yksin arvioituna seuraisi tuomioistuimen harkinnan mukaan vähintään kolmen vuoden vankeusrangaistus. Ennen yhdistelmärangaistusta koskevan sääntelyn voimaantuloa koko rangaistuksen suorittamista koskeneessa rikoslain 2 c luvun 11 §:n 2 momentissa (L 780/2005) todettiin vastaavana edellytyksenä, että "ainakin yksi rikoksista on -- mainittu rikos ja että siitä rikoksesta erikseen tuomittaessa seuraisi määräaikainen, vähintään kolmen vuoden pituinen vankeusrangaistus". Vastaava ajatus on ilmeisesti haluttu säilyttää myös yhdistelmärangaistusta koskevassa sääntelyssä, vaikka sanamuoto onkin muutettu tulkinnanvaraiseksi. Säännöksen sanamuotoa olisi perusteltua selventää aiempaa sanamuotoa vastaavaksi.

Ns. ensikertalaisia koskevan momentin kohdalla kysymys yhteisen rangaistuksen vaikutuksesta yhdistelmärangaistuksen tuomitsemiseen on haastava. Edellä on esitetty, että rikoksen vakavuutta koskeva edellytys olisi ensikertalaisilla korkeampi kuin rikoksenuusijoilla. Yhteisen rangaistuksen kohdalla tämä kuitenkin mahdollistaa tilanteen, jossa ensikertalaisen syyksi luettaisiin esimerkiksi useita 2 momentin 1 kohdassa mainittuja törkeitä rikoksia ilman, että rangaistus yhdestäkään niistä erikseen arvioituna ylittäisi kahdeksaan vuoteen. Tällaisessa tilanteessa ei vaikuttaisi johdonmukaiselta, että mahdollisuus yhdistelmärangaistuksen ja myös varmuusvankeuden tuomitsemiselle estyisi kategorisesti.

Näin ollen olisi perusteltua säätää ensikertalaisten kohdalla siitä, että yhteisen rangaistuksen ollessa kyseessä vähintään yhdestä rikoksesta tulisi tuomita erikseen arvioituna vähintään kolmen vuoden vankeusrangaistus ja että yhteinen rangaistus olisi pituudeltaan vähintään kahdeksan vuotta. Viimeksi mainitulla yhteisen rangaistuksen pituutta koskevalla edellytyksellä voitaisiin osaltaan turvata sitä, että yhdistelmärangaistuksen tuomitseminen olisi mahdollista vain ensikertalaisten vakavimpien rikoskokonaisuuksien kohdalla.

Rikoslain 2 c luku 11 a §. Varmuusvankeus

Varmuusvankeuden määrittämisestä olisi perusteltua säätää omassa lainkohdassaan. Tässä sääntelymallissa rikoslain 2 c luvun uuden 11 a §:n mukaan yhdistelmärangaistuksen vankeusaikaa voitaisiin jatkaa varmuusvankeutena, jos on edelleen olemassa ilmeinen vaara, että tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ja vankeusajan jatkamista on pidettävä välttämättömänä muiden hengen, terveyden tai vapauden suojelemiseksi.

Varmuusvankeuden määräämiseen liittyvää menettelyä voidaan pitää jossain määrin rinnasteisena elinkautisvankien vapauttamismenettelyyn ja koko rangaitusta edelleen suorittavien ehdonalaisen vapauttamisen harkintaan, minkä takia olisi perusteltua, että varmuusvankeudesta päättäisi vastaavalla tavalla Helsingin hovioikeus menettelyssä, jossa edustettuina olisivat tuomittu ja Rikosseuraamuslaitos. Hovioikeuden päätöksestä voitaisiin elinkautisvankien vapauttamismenettelyn tapaan hakea muutosta korkeimmasta oikeudesta, jos korkein oikeus myöntää valitusluvan.

Arviomuistion valmistelussa on katsottu, ettei syyttäjän olisi luontevaa tässä mallissa osallistua varmuusvankeuden määräämismenettelyyn. Hakemuksen varmuusvankeuden määräämisestä tekisi sen sijaan Rikosseuraamuslaitos, jolla voidaan olettaa yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanon myötä olevan paras käsitys niistä vangeista, joiden kohdalla varmuusvankeuden edellytykset voisivat täytyä. Hakemus tulisi tehdä viimeistään kuutta kuukautta ennen yhdistelmärangaistuksen vankeusajan täyttymistä ja lähtökohtaisesti tavoitteena olisi se, että päätös varmuusvankeuteen määräämisestä olisi tehty kyseiseen ajankohtaan mennessä. Tuomittu voisi kuitenkin poikkeustilanteissa suorittaa yhdistelmärangaistusta vielä vankeusajan täyttymisen jälkeen, jos varmuusvankeuden määräämistä koskevan asian käsittely olisi tuolloin kesken joko hovioikeudessa tai muutoksenhakuasteessa.

Varmuusvankeuden määräämistä koskevassa säännöksessä tulisi säätää hovioikeuden harkinnassa huomioon otettavista seikoista. Osaltaan kyseessä voisivat olla samat seikat, joita elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa otetaan nykyisen rikoslain 2 c luvun 10 §:n 2 momentin nojalla huomioon. Ehdotetun säännöksen lääkehoitoon sitoutumista koskevan 1 momentin 5 kohdan osalta on mainittava, että yhdistelmärangaistukseen ei sovelleta valvotusta koevapaudesta annettua lakia. Näin ollen asiasta olisi säädettävä vielä erikseen. Tuomitusta tehtäisiin varmuusvankeutta koskevan hakemuksen käsittelyn yhteydessä uusimisriskiarvio, joka on edellytyksenä myös yhdistelmärangaistusta tuomittaessa, ja arvion lopputuloksella olisi myös osaltaan vaikutusta tuomioistuimen harkintaan.

Jos yhdistelmärangaistusta suorittava määrättäisiin varmuusvankeuteen, raukeaisi yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpano ja suorittamatta oleva osa korvautuisi varmuusvankeudella. Elinkautisen vankeuden tapaan ja toisin kuin yhdistelmärangaistus, varmuusvankeus kattaisi ne vankeusrangaistukset, yhdistelmärangaistukset, sakon muuntorangaistukset ja arestirangaistukset, jotka pannaan täytäntöön samalla kertaa varmuusvankeuden kanssa.

Jos sen sijaan hovioikeus tai muutoksenhakemuksen johdosta korkein oikeus päättäisi, että Rikosseuraamuslaitoksen hakemuksen mukaista varmuusvankeutta ei määrätä, tuomittu vapautuisi yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajalle kuuden kuukauden kuluttua päätöksen saatua lainvoiman. Kyseinen ajanjakso olisi vähimmäisaikana tarpeen valvonta-ajan asianmukaiseksi suunnittelemiseksi ja jotta vältettäisiin tilanteet, joissa tuomittu vapautuisi heti tuomioistuimen päätöksen antamishetkellä. Lain tasolla olisi perusteltua säätää myös mahdollisuudesta määrätä tuomitulle tätä myöhäisempi vapautumisaika, jos se on tarpeen valvonnan täytäntöönpanon järjestämiseksi ja vapauttamisen valmistelemiseksi. Sääntely vastaisi osaltaan elinkautisvankien vapauttamisen kohdalla käytettyä menettelyä, jossa vapautumisaika määritellään vapauttamispäätöksen yhteydessä.

Edellä jaksossa 2.2. kuvatut ihmisoikeusvelvoitteet edellyttävät, että kysymys varmuusvankeuden voimassaolosta tulee voida saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi riittävän säännöllisesti. Ehdotetussa säännöksessä todettaisiin tältä osin, että varmuusvankeuden jatkamisen edellytyksiä on arvioitava Rikosseuraamuslaitoksen tai tuomitun hakemuksesta siten, kuin laissa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä säädetään. Vapauttamismenettelyä koskeva lainsäädäntö voitaisiin liittää elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annettuun lakiin ja lain nimeksi voitaisiin palauttaa esimerkiksi laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä, kuten se oli aiemmin. Jatkovalmistelussa arvioitavaksi tulevassa menettelylaissa tulisi siis säätää tarkemmin varmuusvankeuden edellytysten uudelleenarviointia koskevasta tuomioistuinmenettelystä. Valmistelun tässä vaiheessa on kuitenkin ajateltu, että menettely vastaisi osin elinkautisvankien vapauttamismenettelyä. Todennäköisesti olisi tarpeellista säätää myös siitä, että Rikosseuraamuslaitos olisi tietyin väliajoin veloitettu saattamaan varmuusvankeuden edellytykset tuomioistuimen käsiteltäväksi, jos tuomittu ei ole sitä itse tehnyt.

Varmuusvankeuden jatkamisen edellytyksiä harkittaisiin samojen seikkojen nojalla, joita tässä arviomuistiossa on ehdotettu mainittavan elinkautisvankien vapauttamisharkintaa koskevassa rikoslain 2 c luvun 10 §:n 2 momentissa, lukuun ottamatta elinkautiseen vankeuteen johtaneen rikoksen laatua koskevaa 1 kohta. Mainitun kohdan poisjättäminen olisi perusteltua, sillä varmuusvankeudesta vapauttamisessa ei olisi kyse oikeudenmukaisen rangaistuksen mittaamisesta tehdystä teosta, kuten elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa on ensisijaisesti kyse. Vankeuteen johtaneen rikoksen laatu tulisi varmuusvankeuteen tuomitujen kohdalla arvioiduksi jo osana alkuperäistä tuomion antamista.

Kuten viimeksi mainitun elinkautisvankeja koskevan säännösehdotuksen kohdalla, tässäkin yhteydessä todettaisiin erikseen, että jos mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen

vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, varmuusvankeutta olisi jatkettava, jos sitä olisi pidettävä välttämättömänä muiden hengen, terveyden tai vapauden suojelemiseksi. Mitä tulee varsinaisen oikeuspsykiatrisen riskiarvion tekemiseen, vaikuttaisi perustellulta, ettei sitä olisi välttämätöntä tehdä aina varmuusvankeuden jatkamisen edellytyksiä arvioitaessa, sillä asia voisi tulla hovioikeuden käsiteltäväksi suhteellisen säännöllisesti, eikä kaikissa tapauksissa uuden arvion tekemiselle olisi tarvetta. Riskiarvioinnin tave voitaisiin jättää esimerkiksi hovioikeuden harkintaan, kuten on ehdotettu meneteltäväksi jatkossa elinkautisvankien kohdalla.

Jos varmuusvankeutta ei jatkettaisi, tuomittu olisi päästettävä ehdonalaiseen vapauteen. Myös tältä osin menettelystä säädettäisiin tarkemmin menettelylaissa. Elinkautisvankien vapauttamismenettelyä vastaavasti tuomioistuin määräisi vapauttamispäätöksen yhteydessä vapautumispäivän. Koska varmuusvankeudessa on selkeästi kyse turvaamistoimesta ja vapauttamisessa henkilön vaarallisuuden arvioimisesta, vaikuttaisi perustellulta selkeyden vuoksi säätää siitä, että tuomioistuin voi vapauttamispäivää määrätessään huomioida 10 §:n 2 momentin 2 kohdassa tarkoitetut muut rangaistukset, jotka varmuusvankeus elinkautisen vankeuden tavoin käsittää. Koska varmuusvankeuteen määrätyllä voi olla täytäntöönpantavana erillisiä tuomioita myös sellaista rikoksista, jotka eivät ilmennä henkilön vaarallisuutta, olisi perusteltua, että tuomioistuin voi huomioida vapauttamisajankohtaa määritellessään myös tällaiset muut tuomiot. Vaikka varmuusvankeuden täytäntöönpano on ennen kaikkea turvaamistoimi, voisi se tällaisissa tilanteissa muodostua osin myös muun seuraamuksen täytäntöönpanoksi. Koska varmuusvankeuden on tarkoitus vastata pääosin tavallisen vankeusrangaistuksen suorittamista, tällainen lähtökohta vaikuttaisi perustellummalta kuin se, että henkilö esimerkiksi aloittaisi varmuusvankeudesta vapautumisen jälkeen uuden (määräaikaisen) tuomion suorittamisen. Jos henkilö olisi ollut pitkään varmuusvankeudessa vaarallisuutensa vuoksi, voisi tuomioistuin katsoa, että mahdollinen muu tuomio on ehtinyt tulla suoritetuksi sen aikana. Jos taas varmuusvankeuden vapaudenmenetyksiaika olisi ollut lyhyt ja täytäntöönpantavaksi olisi tullut vaikkapa useita muun tyyppisiä tuomioita, voisi tuomioistuin huomioida nämä muut tuomiot asettamalla vapauttamispäivän myöhemmäksi suhteuttaen vapaudenmenetyksen siihen, minkä pituisia tuomiot ovat.

Lopuksi ehdonalaiseen vapauttamiseen tulisi myös soveltaa, mitä elinkautisvankeja koskevassa 10 §:n 4 momentissa säädetään valvotusta koevapaudesta ja vapauttamisen uudelleen käsittelystä. Lähtökohtana olisi siis, että varmuusvankeudesta vapauduttaisiin elinkautisen vankeuden tavoin ehdonalaiseen vapauteen asteittain kontrolloidusti valvotun koevapauden kautta.

Varmuusvankeuden täytäntöönpanoa koskeva sääntely voitaisiin tarpeellisin osin yhdistää osaksi yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanosta annettua lakia.

Ehdotetussa sääntelymallissa A voitaisiin siten säätää rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisesta ja uudessa 11 a §:ssä varmuusvankeuden määräämisestä seuraavasti:

2 c luku

Vankeudesta ja yhdistelmärangaistuksesta

11 §

Yhdistelmärangaistus

Tuomioistuin voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että rikoksentekijä tuomitaan yhdistelmärangaistukseen, joka koostuu vähintään rangaistuksen määräämisestä säädettyjen säännösten mukaan mitattavasta ehdottomasta vankeudesta ja sitä välittömästi seuraavasta vuoden pituisesta valvonta-ajasta. Yhdistelmärangaistukseen tuomittu vapautuu valvonta-ajalle mainitun vankeusajan jälkeen, jos vankeusajan jatkamista varmuusvankeutena ei ole haettu siten kuin 11 a §:ssä säädetään. Yhdistelmärangaistukseen ei sovelleta ehdonalaista vapauttamista eikä valvottua koevapautta koskevia säännöksiä.

Edellytyksenä yhdistelmärangaistukseen tuomitsemiselle on, että:

1) rikoksentekijä olisi tuomittava määräaikaiseen, vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä raiskauksesta, lapsenraiskauksesta, törkeästä lapsenraiskauksesta, seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, törkeästä seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikoksesta, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, kidutuksesta, törkeästä ihmiskaupasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähdერიkoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen;

2) rikoksentekijä on rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistynyt 1 kohdassa mainittuun rikokseen tai tehnyt tällaisen rikoksen kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta yhdistelmärangaistuksen vankeusaikaa tai elinkautista vankeutta taikka yhdistelmärangaistuksen jälkeen määrättyä varmuusvankeutta; ja

3) rikoksesta ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisessa selvityksessä arvioidun korkean uusimisriskin perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että rikoksentekijä vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen.

Rikoksentekijä, joka ei täytä 2 momentin 2 kohdan edellytyksiä, voidaan tuomita yhdistelmärangaistukseen, jos hänet olisi tuomittava 2 momentin 1 kohdassa mainitusta rikoksesta vähintään kahdeksan vuoden vankeusrangaistukseen ja jos 2 momentin 3 kohdan edellytys täyttyy. Edellytyksenä tällöin on lisäksi, että rikoksen luonne ja tekotapa ilmentävät rikoksentekijässä erityistä vaarallisuutta.

Jos 2 momentissa tarkoitettu rikoksentekijä tuomitaan samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta, tulee vähintään yhden rikoksen täyttää 2 momentin 1 kohdan edellytykset. Jos puolestaan 3 momentissa tarkoitettu rikoksentekijä tuomitaan samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta, voidaan yhdistelmärangaistus muiden 3 momentissa säädettyjen edellytysten täytyessä tuomita, jos vähintään yksi rikos täyttää 2 momentin 1 kohdan edellytykset ja yhteinen rangaistus olisi pituudeltaan vähintään kahdeksan vuotta vankeutta. Tässä momentissa tarkoitetuissa tilanteissa kaikista syyksi luetuista rikoksista tuomitaan yhdistelmärangaistus. Yhdistelmärangaistusta tuomittaessa määrättävän vankeusajan pituuteen sovelletaan mitä 7 luvun 2 §:ssä säädetään yhteisen määräaikaisen vankeusrangaistuksen enimmäis- ja vähimmäispituudesta. Myös tässä momentissa tarkoitetuissa tilanteissa valvonta-ajan pituus on yksi vuosi.

Valvonta-aika on yhteensä yksi vuosi myös, jos täytäntöön pantavana on samaan aikaan useampi yhdistelmärangaistus.

Jos yhdistelmärangaistusta suorittavalla on samaan aikaan täytäntöön pantavana määräaikainen vankeusrangaistus, josta hänet vapautetaan ehdonalaiseen vapauteen, ja hän alkaa samalla suorittaa yhdistelmärangaistuksen valvonta-aikaa, täytäntöönpanossa sovelletaan yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanosta annettua lakia. Ehdonalaisen vapauden koeaika kuuluu tänä aikana. Jos ehdonalaisen vapauden koeaika on pitempi kuin yhdistelmärangaistuksen valvonta-aika, jäljellä olevan koeajan täytäntöönpanossa sovelletaan, mitä ehdonalaisen vapauden koeajasta säädetään.

11 a § (uusi)

Varmuusvankeus

Yhdistelmärangaistukseen tuomitun vankeusaikaa voidaan jatkaa varmuusvankeutena, jos on edelleen olemassa ilmeinen vaara, että tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ja vankeusajan jatkamista on pidettävä välttämättömänä muiden hengen, terveyden tai vapauden suojelemiseksi. Helsingin hovioikeus päättää varmuusvankeuteen määräämisestä Rikosseuraamuslaitoksen hakemuksesta. Harkinnassa on kiinnitettävä huomiota:

- 1) xx lain xx §:ssä tarkoitettuun tuomitun uusimisriskiä koskevaan arvioon,
- 2) tuomitun mahdolliseen muuhun rikollisuuteen,
- 3) 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin seikkoihin,
- 4) vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitettujen rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen ja vankila-aikaiseen käyttäytymiseen muutenkin, sekä
- 5) tuomitun mahdolliseen sitoutumiseen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.

Rikosseuraamuslaitoksen on haettava varmuusvankeuteen määräämistä viimeistään kuutta kuukautta ennen yhdistelmärangaistukseen sisältyvän vankeusajan täyttymistä, siten kuin laissa yhdistelmärangaistuksen ja varmuusvankeuden täytäntöönpanosta säädetään. Jos yhdistelmärangaistukseen tuomitun vankeusaikaa jatketaan varmuusvankeutena, yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpano raukeaa. Varmuusvankeus käsittää ne vankeusrangaistukset, yhdistelmärangaistukset, sakon muuntorangaistukset ja arestirangaistukset, jotka pannaan täytäntöön samalla kertaa varmuusvankeuden kanssa.

Jos hakemus yhdistelmärangaistukseen tuomitun vankeusajan jatkamisesta varmuusvankeutena hylätään, tuomittu vapautuu valvonta-ajalle kuuden kuukauden kuluttua päätöksen saatua lainvoiman. Päätöksessä voidaan määrätä tuomitulle tätä myöhäisempi vapautumisaika, jos se on tarpeen valvonnan täytäntöönpanon järjestämiseksi ja vapauttamisen valmistelemiseksi.

Varmuusvankeuden jatkamisen edellytyksiä on arvioitava Rikosseuraamuslaitoksen tai tuomitun hakemuksesta siten, kuin laissa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä säädetään. Jos on olemassa ilmeinen vaara, että tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ja vankeusajan jatkamista on pidettävä välttämättömänä muiden hengen, terveyden

ja vapauden suojelemiseksi, on varmuusvankeutta jatkettava. Jatkamisen edellytyksiä harkittaessa on kiinnitettävä huomiota 10 §:n 2 momentin 2–7 kohdassa mainittuihin seikkoihin. Jos edellytyksiä varmuusvankeuden jatkamiselle ei ole, tuomittu on päästettävä ehdonalaiseen vapauteen. Vapauttamispäivää määrättäessä voidaan kuitenkin huomioida edellä mainitun momentin 2 kohdassa tarkoitetut muut rangaistukset. Ehdonalaiseen vapauttamiseen sovelletaan, mitä 10 §:n 4 momentissa säädetään valvotusta koevapaudesta ja vapauttamisen uudelleen käsittelystä.

4.1.2 Sääntelymalli B

Varmuusvankeudesta olisi tässä mallissa perusteltua säätää omassa pykälässään, eli uudessa rikoslain 2 c luvun 11 a §:ssä. Yhdistelmärangaistusta koskeva säännös säilyisi voimassa olevassa muodossaan 11 §:ssä, mahdollisesti mallissa A mainitut lähinnä teknisiksi muutoksiksi ehdotetut selvennykset huomioiden. Varmuusvankeutta koskevasta säännöksestä tulisi käydä ilmi, että varmuusvankeuteen voidaan tuomita syyttäjän vaatimuksesta, jos määräaikaista vankeusrangaistusta tai yhdistelmärangaistusta ei voida pitää riittävänä muiden hengen, terveyden ja vapauden suojelemiseksi. Varmuusvankeus koostuisi enintään tapaukseen sovellettavien säännösten mukaan rikoksesta säädetyn enimmäisrangaistuksen pituisesta ehdottomasta vankeudesta, joka jatkuisi määrätyn vankeusajan suorittamisen jälkeen siihen asti, kunnes rikoksenteikijä vapautetaan. Varmuusvankeutta tuomittaessaan tuomioistuimien tulisi mittata tavalliseen tapaan vankeusrangaistuksen vuosissa, kuukausissa ja päivissä.

Varmuusvankeuden määräämisen edellytykset vastaisivat rikoksenuusijoiden osalta pitkälti yhdistelmärangaistuksen edellytyksiä, mutta rikoshistorialta olisi perusteltua edellyttää yhdistelmärangaistuksesta poikkeavaa vakavuutta. Varmuusvankeutta tulisi voida tuomita syyksi luetun rikoksen vakavuutta ja korkeaa uusimisriskiä koskevien edellytysten täytyessä, jos rikoksenteikijä olisi syyllistynyt tuomittavana olevaan rikokseen viiden vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta yhdistelmärangaistuksen tai varmuusvankeuden vankeusaikaa tai elinkautista vankeutta. Rikoshistorian vakavuutta koskeva korotettu vaatimus tarkoittaisi toisaalta sitä, että syyksi luetun rikoksen vakavuudelta ei välttämättä tarvitsisi edellyttää samaa tasoa kuin yhdistelmärangaistuksen kohdalla. Tältä osin voisi riittää se, että rikoksenteikijä tuomittaisiin säännöksessä mainituista rikoksista vähintään kahdeksi vuodeksi vankeuteen.

Kuten mallissa A, myös tässä mallissa pitäisi poikkeustapauksissa olla mahdollista, että varmuusvankeutta tuomittaisiin ensikertalaiselle tai sellaiselle rikoksenuusijalle, joka ei täytä rikoshistoriaa koskevaa edellytystä. Varmuusvankeuden edellytysten

tulisi kyseisen joukon kohdalla olla jossain määrin tiukemmat kuin mallissa A, koska päätös ankarammasta seuraamuksesta, eli varmuusvankeudesta tehtäisiin jo tuomiota annettaessa. Sääntely ei siten olisi sillä tavoin portaittainen kuin mallissa A, jossa yhdistelmärankaistuksesta edelleen vapauduttaisiin lähtökohtaisesti vuoden mittaiselle valvonta-ajalle, jollei vankeusajan jatkamista haettaisi varmuusvankeutena. Syyksi luettua rikosta koskevasta rikosluettelosta olisikin perusteltua poistaa ne rikosnimikkeet, joissa kysymys ei ole törkeästä tekemuodosta. Muilta osin mallin mukaiset edellytykset vastaisivat edellä mallista A todettua.

Varmuusvankeudesta vapauttamisesta olisi tässä mallissa perusteltua säätää omassa pykälässään. Sääntely vastaisi pitkälti mallin A osalta todettua ja siten myös elinkautisvankien vapauttamismenettelyä. Vapauttamisen tulisi olla mahdollista aikaisintaan silloin, kun tuomittu on suorittanut rikoksesta tuomitun vankeusrangaistuksen. Varmuusvankeus käsittäisi tässäkin mallissa elinkautisvankeuden tavoin muut vapaudenmenetyksen sisältävät rangaistukset, jotka pannaan täytäntöön samalla kertaa varmuusvankeuden kanssa. Tässä mallissa on katsottu, että asiasta voitaisiin säätää erikseen rikoslain 2 c luvun 4 §:ssä, kuten on tehty elinkautisvankien osalta.

Ehdotetussa sääntelymallissa B voitaisiin rikoslain 2 c luvun 11 a §:ssä säätää varmuusvankeuteen tuomitsemisesta ja 11 b §:ssä varmuusvankeudesta vapauttamisesta seuraavasti:

2 c luku

Vankeudesta ja yhdistelmärankaistuksesta

11 a § (uusi)

Varmuusvankeus

Tuomioistuin voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että rikoksenteikijä tuomitaan varmuusvankeuteen, jos määräaikaista vankeusrangaistusta tai yhdistelmärankaistusta ei voida pitää riittävänä muiden hengen, terveyden ja vapauden suojelemiseksi. Varmuusvankeus koostuu enintään tapaukseen sovellettavien säännösten mukaan rikoksesta säädetyn enimmäisrangaistuksen pituisesta ehdottomasta vankeudesta, joka jatkuu määrätyn vankeusajan suorittamisen jälkeen siihen asti, kunnes rikoksenteikijä vapautetaan siten kuin 11 b §:ssä säädetään.

Edellytyksenä varmuusvankeuteen tuomitsemiselle on, että:

1) rikoksentekijä olisi tuomittava määräaikaiseen, vähintään 2 vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä raiskauksesta, lapsenraiskauksesta, törkeästä lapsenraiskauksesta, seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, törkeästä seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikoksesta, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, kidutuksesta, törkeästä ihmiskaupasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähderikoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen ja

2) rikoksentekijä on syyllistynyt tuomittavana olevaan rikokseen viiden vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta yhdistelmärankaistuksen tai varmuusvankeuden vankeusaikaa tai elinkautista vankeutta; ja

3) rikoksesta ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisessa selvityksessä arvioidun korkean uusimisriskin perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että rikoksentekijä vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen.

Rikoksentekijä, joka ei täytä 2 momentin 2 kohdan edellytystä, voidaan tuomita varmuusvankeuteen, jos

1) hänet olisi tuomittava määräaikaiseen vähintään 8 vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä raiskauksesta, törkeästä lapsenraiskauksesta, törkeästä seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikoksesta, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, kidutuksesta, törkeästä ihmiskaupasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähderikoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen,

2) rikoksesta ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisessa selvityksessä arvioidun korkean uusimisriskin perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että rikoksentekijä vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen ja

3) rikoksen luonne ja tekotapa ilmentävät rikoksentekijässä erityistä vaarallisuutta.

Jos 2 momentissa tarkoitettu rikoksenteikijä tuomitaan samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta, tulee vähintään yhden rikoksen täyttää 2 momentin 1 kohdan edellytykset. Jos puolestaan 3 momentissa tarkoitettu rikoksenteikijä tuomitaan samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta, voidaan yhdistelmärangaistus muiden 3 momentissa säädettyjen edellytysten täytyessä tuomita, jos vähintään yksi rikos täyttää 2 momentin 1 kohdan edellytykset ja yhteinen rangaistus olisi pituudeltaan vähintään kahdeksan vuotta vankeutta. Tässä momentissa tarkoitetuissa tilanteissa kaikista syyksi luetuista rikoksista tuomitaan varmuusvankeuteen. Varmuusvankeuteen tuomittaessa määrättävän vankeusajan pituuteen sovelletaan mitä 7 luvun 2 §:ssä säädetään yhteisen määräaikaisen vankeusrangaistuksen enimmäis- ja vähimmäispituudesta.

11 b § (uusi)

Varmuusvankeudesta vapauttaminen

Varmuusvankeuteen tuomittu voidaan vapauttaa ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan silloin, kun hän on suorittanut rikoksesta tuomitun vankeusrangaistuksen.

Varmuusvankeuteen tuomitun vapauttamisesta päättää Helsingin hovioikeus tuomitun tai Rikosseuraamuslaitoksen hakemuksesta. Harkinnassa on kiinnitettävä huomiota:

- 1) muihin rangaistuksiin, jotka on suoritettu vankeusaikana
- 2) tuomitun muuhun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen,
- 3) 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin seikkoihin,
- 4) vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen ja vankila-aikaiseen käyttäytymiseen muutenkin
- 5) tuomitusta mahdollisesti tehtyyn xx lain xx §:ssä tarkoitettuun uusimisriskiä koskevaan arvioon, sekä
- 6) tuomitun mahdolliseen sitoutumiseen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.

Jos 2 momentin 1-6 kohdassa mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että varmuusvankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ei vankia voida vapauttaa.

Jos Rikosseuraamuslaitos katsoo, että ennen ehdonalaista vapauttamista ilmitulleen rikoksen tai valvotusta koevapaudesta annetun lain 23 §:n 1 momentissa tarkoitettua suostumuksen peruuttamisen tai mainitun lain 26 §:n 1 momentissa tarkoitettua koevapauden peruuttamisen vuoksi perusteella vapauttamista on harkittava uudelleen, sen on saatettava asia Helsingin hovioikeuden uudelleen käsiteltäväksi. Samoin on meneteltävä vankeuslain 3 luvun 7 §:ssä tarkoitetuissa rangaistusajaksi lukemista koskevissa asioissa.

Asian käsittelystä Helsingin hovioikeudessa säädetään pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annetussa laissa.

4.2 Vapauttaminen elinkautisesta vankeusrangaistuksesta

Nykytilan arviointia koskevassa jaksossa on todettu, että elinkautisvankien vapauttamista koskevaa rikoslain 2 c luvun 10 §:ää olisi perusteltua selkeyttää ensinnäkin siten, että säännöksestä tulisi selkeästi ilmi vapauttamisharkinnassa olevan lähtökohtaisesti kyse siitä onko elinkautisvangin katsottava suorittaneen vankilassa riittävästi rangaistusta niistä rikoksista, joista tuomitut vankeusrangaistukset elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu vankilassaoloaikana. Toisaalta perusteltuna on pidetty sitä, että elinkautisvangeille tehtävän väkivaltariskiärvion todettaisiin rikoslain säännöksessä olevan yksi vapauttamisharkinnassa huomioon otettavista seikoista. Näiltä osin ehdotettavat muutokset eivät merkitsisi muutosta harkintaperusteisiin, vaan kyse olisi voimassa olevan sääntelyn täsmentämisestä.

Koska vapauttamisharkinnassa huomioon otettavien seikkojen osalta pykälä on nykyisellään melko raskaslukuinen, olisi samalla järkevää muuttaa pykälän 2 momenttia selkeämmäksi siten, että vapauttamisharkinnassa huomioitavat seikat olisivat luettelomuodossa. Luettelon kohdissa 1-5 ja 7 olisi kyse sellaisista seikoista, jotka on mainittu voimassa olevassa säännöksessä.

Momentin 7 kohdassa, joka koskee vangin sitoutumista noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun laissa tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja, tulisi tehdä kielellinen muutos. ”Vanki”-sana muutettaisiin muotoon ”tuomittu”, jota on jo voimassa olevassa säännöksessä käytetty muiden harkinnassa huomioitavien seikkojen kohdalla. Lisäksi muotoilu tulisi muuttaa siten, että säännöksessä mainittaisiin tuomitun mahdollinen sitoutuminen lääkehoitoon. Tällainen muotoilu olisi perusteltu, sillä kohdassa

viitattu lainsäädäntö koskee vain seksuaalirikoksesta tuomittuja vankeja ja siinä tarkoitettu hoito tulee elinkautisvankien kohdalla kyseeseen vain harvoin. Ehdotus ei tältäkkään osin merkitsisi muutosta voimassa olevaan lainsäädäntöön tai vapauttamisharkintakäytäntöön.

Momentin 6 kohdaksi olisi perusteltua lisätä maininta mahdollisesta arviosta tuomitun riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen. Riskiä koskevalla arviolla tarkoitettaisiin Vankiterveydenhuollon yksikössä tehtävää oikeuspsykiatrista arviointia. Vaikka sääntely olisikin rikoslaissa uutta, vastaisi lisäys käytännössä voimassa olevaa menettelyä, jossa Helsingin hovioikeudelle toimitetaan arvio elinkautisvangin riskistä syyllistyä uuteen väkivaltarikokseen.

Sanalla "mahdollisesta" viitattaisiin siihen, että kaikissa tilanteissa ei ole välttämättömyyttä, että riskiarvio on käytettävissä vapauttamisharkintaa tehtäessä. Riskiarvio voitaisiin jättää hankkimatta esimerkiksi silloin, jos vapauttamista vaadittaisiin heti 12 vuoden määräajan tultua täyteen ja olisi hovioikeuden näkökulmasta varsin selvää, että vapauttaminen ei elinkautiseen vankeuteen johtaneen rikoksen laadun ja vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon keston takia ole ylipäänsä vielä mahdollista. Toisaalta voi syntyä myös tilanteita, joissa vangin matala riskitaso on pääteltävissä ilman erillistä riskiarviota esimerkiksi elinkautiseen vankeuteen johtaneen tapahtumainkulun ainutkertaisuuden sekä vangin vankeusaikaisen käyttäytymisen perusteella. Kolmantena esimerkkinä kyse voisi olla tilanteesta, jossa vangille on tehty riskiarvio, vapauttamishakemus on hylätty, ja vanki hakee vapauttamista pian aikaisemman hakemuksen hylkäämisen jälkeen. Tällaisessa tilanteessa uuden riskiarvion tekeminen pian aikaisemman jälkeen ei välttämättä olisi aina perusteltua. Riskiarvion hankkimisesta ja sen tarpeellisuudesta säädettäisiin tarkemmin vapauttamismenettelystä annetussa laissa.

Pykälän 3 momenttiin olisi perusteltua lisätä uusi säännös, jonka mukaan jos 2 momentin 1-7 kohdassa mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ei vankia voida päästää ehdonalaan vapauteen. Säännöksen mukaan vakavan rikoksen ilmeisen uusimisriskin omaavaa elinkautisvankia ei vapautettaisi. Sanamuodoltaan säännös vastaisi asiallisesti ehdotettua varmuusvankeutta koskevaa säännöstä. Kysymys olisi kokonaisharkinnasta, jossa huomioitaisiin kaikki 2 momentissa kuvatut seikat. Esimerkiksi 2 momentin 6 kohdassa mainitussa väkivaltarisikiarviossa todettu korkea uusimisriski ei itsessään vielä tarkoittaisi sitä, että vankia ei voida vapauttaa. Elinkautisvangin vapauttamishakemuksen hylkääminen 3 momentin perusteella tarkoittaisi sitä, että vankeusrangaistus saisi rikoksesta johtuvan seuraamuksen lisäksi nykyistä selkeämmin turvaamistoimenpiteen luonteen. Tästä syystä momentissa

edellytetään uusimisriskin ilmeisyyttä sekä riskin kohdistumista nimenomaan vakavan rikoksen tekemiseen. Jos vapauttamiselle katsotaan olevan 3 momentissa mainittu este, ei merkitystä olisi sillä, kuinka pitkään vanki on suorittanut vankeusrangaistustaan. Toisaalta vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon pitkä kesto voisi osaltaan vaikuttaa 3 momentin nojalla tehtävään arvioon.

Jos vapauttamisharkinnassa ei katsottaisi olevan käsillä 3 momentissa tarkoitettua tilannetta, tulisi elinkautisvangin vapauttaminen harkittavaksi aikaisempaa käyttöä vastaavasti 2 momentissa mainittujen seikkojen kokonaisarvostelulla. Kysymys ei siis olisi siitä, että vangin vapauttamiseen olisi edellytykset pelkästään siksi, että 3 momentissa tarkoitettu tilanne ei ole käsillä.

Kuten edellä on tuotu esille, vapauttamismenettelyä koskeva laki olisi perusteltua muuttaa varmuusvankeuden käyttöönoton myötä esimerkiksi laiksi pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä, kuten se oli aiemmin.

Rikoslain 2 c luvun 10 §:ssä voitaisiin jatkossa säätää elinkautisvankien vapauttamisesta edellä todetulla tavalla seuraavasti:¹⁸⁸

2 c luku

Vankeudesta ja yhdistelmärankaistuksesta

10 §

Ehdonalainen vapauttaminen elinkautisesta vankeudesta

Elinkautiseen vankeuteen tuomittu voidaan päästää ehdonlaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kaksitoista vuotta. Kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomittu vanki voidaan päästää ehdonlaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kymmenen vuotta.

¹⁸⁸ Liitteenä olevista rinnakkaisteksteistä ilmenee tarkemmin muutokset suhteessa voimassa olevaan lainsäädäntöön.

Ehdonalaista vapauttamista harkittaessa on vankilassaoloajan lisäksi kiinnitettävä huomiota:

- 1) elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun,
- 2) muihin rangaistuksiin, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu 10 a §:ssä tarkoitettuna vankilassaoloaikana,
- 3) tuomitun muuhun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen,
- 4) 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin seikkoihin,
- 5) vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen ja vankila-aikaiseen käyttäytymiseen muutenkin,
- 6) tuomitusta mahdollisesti tehtyyn xx lain xx §:ssä tarkoitettuun uusimisriskiä koskevaan arvioon sekä
- 7) tuomitun mahdolliseen sitoutumiseen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.

Jos 2 momentin 1-7 kohdassa mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ei vankia voida päästää ehdonalaiseen vapauteen.

Ennen kuin elinkautiseen vankeuteen tuomittu päästetään ehdonalaiseen vapauteen, hänet voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen. Jos Rikosseuraamuslaitos katsoo, että ennen ehdonalaista vapauttamista ilmitulleen rikoksen tai valvotusta koevapaudesta annetun lain 23 §:n 1 momentissa tarkoitetun suostumuksen peruuttamisen tai mainitun lain 26 §:n 1 momentissa tarkoitetun koevapauden peruuttamisen vuoksi ehdonalaista vapauttamista on harkittava uudelleen, sen on saatettava asia Helsingin hovioikeuden uudelleen käsiteltäväksi. Samoin on menettävä valvotusta koevapaudesta annetun lain 28 §:ssä ja vankeuslain 3 luvun 7 §:ssä tarkoitetuissa rangaistusajaksi lukemista koskevissa asioissa.

Asian käsittelystä Helsingin hovioikeudessa säädetään pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annetussa laissa.

5 Vaikutusten arviointi

Ehdotettujen muutosten vaikutuksia esimerkiksi yhteiskunnan ja yksilöiden turvallisuuteen sekä rikoksentekijöiden oikeusasemaan on arvioitava tarkemmin jatkovalmistelussa. Erityisesti varmuusvankeuden soveltamisen ulottaminen alaikäisiin rikoksentekijöihin edellyttää tarkkaa arviointia vaikutuksista lasten oikeusasemaan ja alaikäisenä tehdyistä rikoksista tuomittaviin rangaistuksiin. Yleisemmällä tasolla edellä mainittuihin seikkoihin liittyviä kysymyksiä on käsitelty nykytilan arviointia koskevassa jaksossa 3. Seuraavassa on pyritty alustavasti arvioimaan ehdotettujen muutosten vaikutusta keskeisten viranomaisten toimintaan sekä taloudellisiin resurssitarpeisiin.

Arviomuistiossa esitetyillä ehdotuksilla voi olla taloudellisia vaikutuksia ainakin vankimäärään, riskiarvioita tekevien oikeuspsykiatrien työmäärään ja tuomioistuinten työmäärään.

Varmuusvankeuden käyttöönotosta aiheutuva vankimäärän lisäys johtuisi siitä, että osa nykyisin määräaikaiseen vankeusrangaistukseen tai yhdistelmä-rangaistukseen tuomittavista henkilöistä tuomittaisiin varmuusvankeuteen, jossa vankeusaika voisi jatkua varsinaisen rangaistuksen tultua suoritettua. Nykytilan osalta voidaan todeta, että rangaistustilastojen mukaan yhdistelmä-rangaistukseen on viimeisen viiden vuoden aikana tuomittu 4–8 henkilöä vuodessa. Yhdistelmä-rangaistusta suorittavia vankeja oli marraskuussa 2024 yhteensä 33 kappaletta. Yhdistelmä-rangaistusta edeltävään koko rangaistuksen suorittamiseen vankilassa tuomittuja oli samana ajankohtana vankilassa edelleen 12.

Varmuusvankeuden toteuttamiseksi on esitetty arviomuistiossa kaksi vaihtoehtoa, joiden potentiaaliset taloudelliset vaikutukset ovat myös erilaisia. Malli, jossa yhdistelmä-rangaistuksen vankeusaikaa voitaisiin jatkaa varmuusvankeutena tarkoittaisi vankimäärän kannalta sitä, että osa nykyisin yhdistelmä-rangaistusta suorittavista vangeista olisi todennäköisesti vankeudessa nykyistä pidempään. Olettavissa on, että yhdistelmä-rangaistuksen jatkaminen varmuusvankeutena koskisi kuitenkin vain suhteellisen pientä osaa niistä vangeista, jotka nykyisin tuomitaan yhdistelmä-rangaistukseen.

Toisessa vaihtoehdossa varmuusvankeudesta tulisi kokonaan erillinen seuramus, ja sen soveltamisala olisi rajoitetumpi. Voidaan olettaa, että varmuusvankeutta tuomittaisiin tämän mallin mukaan vuositasolla korkeintaan yksittäisiä kertoja. Kuten toisessakin mallissa, vankimäärää koskeva uusi kustannusvaikutus kohdistuisi siihen aikaan, jonka henkilö pidetään edelleen vangittuna hänen suorittuaan tuomioistuimen määräämän rangaistuksen. Tässä mallissa on toisaalta oletettavissa, että varmuusvankeuteen tuomittujen vapaudenmenetys voisi kestää keskimäärin kauemmin kuin toisessa mallissa.

Karkeasti voidaan arvioida, että varmuusvankeuden käyttöönotto saattaa pidemmällä aikavälillä johtaa noin 10–40 vangin lisäykseen päivittäiseen vankimäärään valitusta sääntelymallista riippuen. Luotettavampi arvio on mahdollista tehdä valmistelun edetessä. Syyttäjien ja tuomioistuinten soveltamiskäytäntö tulee kuitenkin viime kädessä määrittelemään varmuusvankeuteen tuomittavien määrän ja varmuusvankeuden keskimääräisen pituuden keston, mitkä tekijät yhdessä määrittelevät vaikutuksen vankimäärän kasvuun.

Yhden vankeusvuoden laskennalliset kustannukset ovat nykyisissä vankiloissa noin 82 000 euroa ja uusissa, rakennettavissa vankiloissa noin 120 000 euroa. Varmuusvankeusvankien osalta on kuitenkin huomattava, että he ovat keskimääräistä haastavampia vankiprofiililtaan, minkä lisäksi varmuusvankeusvankien osalta edellytetään Rikosseuraamuslaitokselta myös jatkuvaa arviointia vankeusajan jatkamisen tarpeellisuudesta. Yhden varmuusvangin vuosikustannus lienee siten asettuvan todellisuudessa selvästi keskimääräistä vankeusvuotta korkeammalle.

Lisäksi on huomioitava, että molempien varmuusvankeusmallien vankimäärävaikutukset ilmenisivät vasta varsin pitkän ajan kuluttua. Ehdotettuja lakeja sovellettaisiin rikoksiin, jotka on tehty lakien voimaantulon jälkeen. Yhdistelmä-rangaistustuomioiden mediaanirangaistus on rangaistustilastojen mukaan ollut viime vuosina viidestä vuodesta seitsemään ja puoleen vuoteen. Kuten edellä on todettu, nykytilaan verrattuna arviomuistion ehdotusten vankimäärävaikutukset näkyisivät vasta yhdistelmä-rangaistuksen päättymisen jälkeen. Näin ollen vankimäärävaikutuksia ei siis aiheutuisi ennen kuin usean vuoden kuluttua lain voimaantulosta lukien. Elinkautisen vankeusrangaistuksen keskimääräinen kesto on viime vuosina ollut 14,5 vuotta.¹⁸⁹ Vankitilastojen mukaan elinkautista suoritti marraskuussa 2024 yhteensä 187 henkilöä. Arviomuistiossa esitetyt muutokset tarkoittaisivat sitä, että vapauttamisen edellytykset elinkautisesta vankeudesta kiristyisivät vakavan rikoksen

189 Tyni, Sasu ym. (toim.), Seuraamusjärjestelmä 2022. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2024 s. 163.

ilmeisen uusimisriskin omaavilla vangeilla. Toisaalta tutkimustiedon mukaan korkean väkivaltariskin omaavia henkilöitä on tähänkin asti vapautettu suhteellisen harvoin.¹⁹⁰ Uudistus voisi joka tapauksessa johtaa siihen, että yksittäiset elinkautisvangit suorittaisivat elinkautista pidempään kuin nykytilanteessa.

Elinkautisesta vankeudesta vapauttamista koskevien muutosten vaikutus vankimäärään näkyisi vasta huomattavan pitkän ajan kuluttua, koska lakeja sovellettaisiin vasta niiden voimaantulon jälkeen tehtyihin rikoksiin ja elinkautista vankeutta on joka tapauksessa suoritettava pääsäännön mukaan vähintään 12 vuotta.

Pitkät siirtymäajat tarkoittavat myös sitä, että esimerkiksi nyt voimassa oleva säännös elinkautisvankien vapauttamisesta voi tulla sovellettavaksi vielä pitkään sen jälkeen, kun uudet säännökset ovat tulleet voimaan. Vastaavasti vankiloissa voi olla nykymallista yhdistelmärangaistusta suorittavia vankeja kymmenenkin vuoden päästä uusien säännösten voimaantulosta.

Vertailun vuoksi voidaan todeta, että vankilassa oli vuoden 2024 marraskuussa 12 koko rangaistusta suorittavaa vankia, vaikka kyseinen sääntely kumottiin vuoden 2018 alussa. Vanhan ja uuden lainsäädännön vaikutusaikojen osalta voidaan myös viitata vuoden 2025 alussa julkaistavaan Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin yhdistelmärangaistusta ja koko rangaistuksen suorittamista koskevaan tutkimukseen. Tutkimuksesta ilmenee, että ensimmäinen yhdistelmärangaistus-tuomio annettiin hovioikeustasolla jo vuonna 2018, eli samana vuonna kuin uusi laki tuli voimaan. Viimeinen vanhan lain mukainen koko rangaistusta koskeva tuomio annettiin puolestaan vuonna 2020, eli joitain vuosia uuden lain voimaantulon jälkeen.

Arviomuistion ehdotuksilla voisi olla vaikutusta myös Vankiterveydenhuollon yksikössä tehtävien riskiarvioiden määrään ja siten arvioihin liittyvän työmäärän kasvuun. Nykytilanteessa riskiarvioita tehdään sekä yhdistelmärangaistukseen tuomittaessa että ennen vankeusajan päättymistä. Ehdotettujen muutosten mukaan arvioita voitaisiin jatkossa tehdä myös tilanteessa, jossa kyse on varmuusvankeuteen tuomitun vapauttamisesta. Tältä osin arvioita tehtäisiin siis jatkossa nykyistä enemmän.

190 Kymmenen vuoden tarkastelujaksolla 13 % vapautuneista elinkautisvangeista. Ks. Tolvanen, Matti ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 85.

Toisaalta elinkautisvankien vapauttamista koskevaan lainsäädäntöön ehdotetaan muutoksia joiden perusteella väkivaltariskiarvio ei nykytilasta poiketen tulisi tehtäväksi aina vapauttamishakemusta käsiteltäessä. Tämä osaltaan vähentäisi riskiarvioiden määrää. Kokonaisuutena voidaankin olettaa, että laadittujen riskiarvioiden määrä ja niihin liittyvä työmäärä eivät ehdotettujen muutosten johdosta ainakaan merkittävästi kasva nykyiseen tasoon verrattuna.

Varmuusvankeutta koskevat muutosehdotukset toisivat Helsingin hovioikeuden käsiteltäväksi uuden asiaryhmän. Kyse olisi joko yhdistelmärangaistuksen jatkamisesta varmuusvankeutena tai toisaalta varmuusvankeuteen tuomitun henkilön vapauttamisesta. Näiltä osin uudistus siis lisäisi jossain määrin hovioikeuden työmäärää. Vuositasolla kyseisiä asioita ei kuitenkaan oletettavasti tulisi hovioikeuden käsiteltäväksi kovinkaan montaa.

Elinkautisvankien vapauttamishakemusten käsitteleminen hovioikeudessa voi nykytilassa kestää yli vuoden, mikä johtuu pääasiassa riskiarvioiden laatimisen vaatimasta ajasta ja työmäärästä. Vapauttamisharkintaan ehdotetut muutokset voisivat osaltaan lyhentää vapauttamishakemusten käsittelyaikaa hovioikeudessa, jos riskiarvio ei nykytilasta poiketen tulisi enää tehtäväksi jokaisen hakemuksen kohdalla.

Varmuusvankeuden käyttöönotto edellyttänee ainakin vähäisiä tietojärjestelmämuutoksia Rikosseuraamuslaitoksen, Oikeusrekisterikeskuksen, tuomioistuinlaitoksen, Syyttäjälaitoksen ja poliisin tietojärjestelmiin.

Liitteet

Laki rikoslain 2 c luvun 10 ja 11 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan rikoslain (39/1889) 2 c luvun 10 §:n 2 momentti ja 11 § sellaisena kuin niistä ovat 2 c luvun 10 §:n 2 momentti laissa 628/2013 ja 2 c luvun 11 § osaksi laissa 723/2022 seuraavasti:

2 c luku

Voimassa oleva laki

10 §

Ehdonalainen vapauttaminen elinkautisesta vankeudesta

Harkittaessa kysymystä ehdonalaisesta vapauttamisesta kiinnitetään huomiota elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun, muihin rangaistuksiin, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu 10 a §:ssä tarkoitettuna vankilassaoloaikana, tuomitun muuhun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen sekä 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin seikkoihin. Vapauttamisharkinnassa tulee ottaa huomioon vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja vankila-aikainen käyttäytyminen muutenkin. Harkinnassa voidaan myös ottaa huomioon vangin sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.

Ehdotus

10 §

Ehdonalainen vapauttaminen elinkautisesta vankeudesta

Ehdonalaista vapauttamista harkittaessa on vankilassaoloajan lisäksi kiinnitettävä huomiota:

1) elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun,

2) muihin rangaistuksiin, jotka elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu 10 a §:ssä tarkoitettuna vankilassaoloaikana,

3) tuomitun muuhun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen,

4) 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin seikkoihin,

5) vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitetun rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen ja vankila-aikaiseen käyttäytymiseen muutenkin,

6) tuomitusta mahdollisesti tehtyyn xx lain xx §:ssä tarkoitettuun uusimisriskiä koskevaan arvioon sekä

7) tuomitun mahdolliseen sitoutumiseen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.

(nykyinen 3 momentti siirtyy 4 momentiksi)

Ennen kuin elinkautiseen vankeuteen tuomittu päästetään ehdonalaiseen vapauteen, hänet voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen. Jos Rikosseuraamuslaitos katsoo, että ennen ehdonalaista vapauttamista ilmitulleen rikoksen tai valvotusta koevapaudesta annetun lain 23 §:n 1 momentissa tarkoitetun suostumuksen peruuttamisen tai mainitun lain 26 §:n 1 momentissa tarkoitetun koevapauden peruuttamisen vuoksi ehdonalaista vapauttamista on harkittava uudelleen, sen on saatettava asia Helsingin hovioikeuden uudelleen käsiteltäväksi. Samoin on meneteltävä valvotusta koevapaudesta annetun lain 28 §:ssä ja vankeuslain 3 luvun 7 §:ssä tarkoitetuissa rangaistusajaksi lukemista koskevissa asioissa.

Asian käsittelystä Helsingin hovioikeudessa säädetään elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetussa laissa.

Jos 2 momentin 1-7 kohdassa mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ei vankia voida päästää ehdonalaiseen vapauteen.

Ennen kuin elinkautiseen vankeuteen tuomittu päästetään ehdonalaiseen vapauteen, hänet voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen. Jos Rikosseuraamuslaitos katsoo, että ennen ehdonalaista vapauttamista ilmitulleen rikoksen tai valvotusta koevapaudesta annetun lain 23 §:n 1 momentissa tarkoitetun suostumuksen peruuttamisen tai mainitun lain 26 §:n 1 momentissa tarkoitetun koevapauden peruuttamisen vuoksi ehdonalaista vapauttamista on harkittava uudelleen, sen on saatettava asia Helsingin hovioikeuden uudelleen käsiteltäväksi. Samoin on meneteltävä valvotusta koevapaudesta annetun lain 28 §:ssä ja vankeuslain 3 luvun 7 §:ssä tarkoitetuissa rangaistusajaksi lukemista koskevissa asioissa.

Asian käsittelystä Helsingin hovioikeudessa säädetään *pitkäaikaisvankien* vapauttamismenettelystä annetussa laissa.

Voimassa oleva laki

11 §

Yhdistelmärangaistus

Tuomioistuin voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että syytetty tuomitaan yhdistelmärangaistukseen, joka koostuu enintään tapaukseen sovellettavien säännösten mukaan rikoksesta säädetyn enimmäisrangaistuksen pituisesta ehdottomasta vankeudesta ja sitä välittömästi seuraavasta valvonta-ajasta, jonka pituus on vuosi. Yhdistelmärangaistukseen ei sovelleta ehdonalaista vapauttamista eikä valvottua koevapautta koskevia säännöksiä.

Edellytyksenä yhdistelmärangaistukseen tuomitsemiselle on, että:

1) rikoksenteikijä tuomitaan määräaikaiseen, vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä raiskauksesta, lapsenraiskauksesta, törkeästä lapsenraiskauksesta, seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, törkeästä seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikoksesta, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, kidutuksesta, törkeästä ihmiskaupasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähderikoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen;

Ehdotus (malli A)

11 §

Yhdistelmärangaistus

Tuomioistuin voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että syytetty tuomitaan yhdistelmärangaistukseen, joka koostuu vähintään rangaistuksen määräämisestä säädettyjen säännösten mukaan mitattavasta ehdottomasta vankeudesta ja sitä välittömästi seuraavasta valvonta-ajasta, jonka pituus on vuosi. Yhdistelmärangaistukseen tuomittu vapautuu valvonta-ajalle mainitun vankeusajan jälkeen, jos vankeusajan jatkamista varmuusvankeutena ei ole haettu siten kuin 11 a §:ssä säädetään. Yhdistelmärangaistukseen ei sovelleta ehdonalaista vapauttamista eikä valvottua koevapautta koskevia säännöksiä.

Edellytyksenä yhdistelmärangaistukseen tuomitsemiselle on, että:

1) rikoksenteikijä olisi tuomittava määräaikaiseen, vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä raiskauksesta, lapsenraiskauksesta, törkeästä lapsenraiskauksesta, seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, törkeästä seksuaalisesta kajoamisesta lapseen, lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikoksesta, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, kidutuksesta, törkeästä ihmiskaupasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähderikoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen;

Voimassa oleva laki

2) rikosentekijä on rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syylistynyt 1 kohdassa mainittuun rikokseen tai tehnyt tällaisen rikoksen kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta yhdistelmärangaistuksen vankeusaikaa tai elinkautista vankeutta; ja

3) rikosentekijää on rikoksista ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisen selvityksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

(nykyinen 3 momentti siirtyy 4 momentiksi)

Ehdotus

2) rikosentekijä on rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syylistynyt 1 kohdassa mainittuun rikokseen tai tehnyt tällaisen rikoksen kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta yhdistelmärangaistuksen vankeusaikaa tai elinkautista vankeutta *taikka yhdistelmärangaistuksen jälkeen määrättyä varmuusvankeutta*; ja

3) rikoksesta ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisessa selvityksessä arvioitun korkean uusimisriskin perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että rikosentekijä vapauduttuaan syylistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen.

Rikosentekijä, joka ei täytä 2 momentin 2 kohdan edellytyksiä, voidaan tuomita yhdistelmärangaistukseen, jos hänet olisi tuomittava 2 momentin 1 kohdassa mainitusta rikoksesta vähintään kahdeksan vuoden vankeusrangaistukseen ja jos 2 momentin 3 kohdan edellytys täyttyy. Edellytyksenä tällöin on lisäksi, että rikoksen luonne ja tekotapa ilmentävät rikosentekijässä erityistä vaarallisuutta.

Voimassa oleva laki

Jos kahdesta tai useammasta rikoksesta tuomitaan muu kuin elinkautinen vankeusrangaistus ja ainakin yksi rikoksista on 2 momentin 1 kohdassa mainittu rikos, josta rikoksenteikijä olisi tuomioistuimen harkinnan mukaan tuomittava yhdistelmärangaistukseen, rikoksista tuomitaan yhdistelmärangaistus. Yhdistelmärangaistuksen vankeusajan pituuteen sovelletaan mitä 7 luvun 2 §:ssä säädetään yhteisen määräaikaisen vankeusrangaistuksen enimmäis- ja vähimmäispituudesta. Myös tässä momentissa tarkoitetuissa tilanteissa valvonta-ajan pituus on yksi vuosi.

Valvonta-aika on yhteensä yksi vuosi myös, jos täytäntöön pantavana on samaan aikaan useampi yhdistelmärangaistus.

Jos yhdistelmärangaistusta suorittavalla on samaan aikaan täytäntöön pantavana määräaikainen vankeusrangaistus, josta hänet vapautetaan ehdonalaiseen vapauteen, ja hän alkaa samalla suorittaa yhdistelmärangaistuksen valvonta-aikaa, täytäntöönpanossa sovelletaan yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanosta annettua lakia (801/2017). Ehdonalaisen vapauden koeaika kuluu tänä aikana. Jos ehdonalaisen vapauden koeaika on pitempi kuin yhdistelmärangaistuksen valvonta-aika, jäljellä olevan koeajan täytäntöönpanossa sovelletaan, mitä ehdonalaisen vapauden koeajasta säädetään.

Ehdotus

Jos 2 momentissa tarkoitettu rikoksenteikijä tuomitaan samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta, tulee vähintään yhden rikoksen täyttää 2 momentin 1 kohdan edellytykset. Jos puolestaan 3 momentissa tarkoitettu rikoksenteikijä tuomitaan samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta, voidaan yhdistelmärangaistus muiden 3 momentissa säädettyjen edellytysten täytyessä tuomita, jos vähintään yksi rikos täyttää 2 momentin 1 kohdan edellytykset ja yhteinen rangaistus olisi pituudeltaan vähintään kahdeksan vuotta vankeutta. Tässä momentissa tarkoitetuissa tilanteissa kaikista syyksi luetuista rikoksista tuomitaan yhdistelmärangaistus. Yhdistelmärangaistusta tuomittaessa määrättävän vankeusajan pituuteen sovelletaan mitä 7 luvun 2 §:ssä säädetään yhteisen määräaikaisen vankeusrangaistuksen enimmäis- ja vähimmäispituudesta. Myös tässä momentissa tarkoitetuissa tilanteissa valvonta-ajan pituus on yksi vuosi.

Valvonta-aika on yhteensä yksi vuosi myös, jos täytäntöön pantavana on samaan aikaan useampi yhdistelmärangaistus.

Jos yhdistelmärangaistusta suorittavalla on samaan aikaan täytäntöön pantavana määräaikainen vankeusrangaistus, josta hänet vapautetaan ehdonalaiseen vapauteen, ja hän alkaa samalla suorittaa yhdistelmärangaistuksen valvonta-aikaa, täytäntöönpanossa sovelletaan yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanosta annettua lakia. Ehdonalaisen vapauden koeaika kuluu tänä aikana. Jos ehdonalaisen vapauden koeaika on pitempi kuin yhdistelmärangaistuksen valvonta-aika, jäljellä olevan koeajan täytäntöönpanossa sovelletaan, mitä ehdonalaisen vapauden koeajasta säädetään.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-1172 (PDF)
ISBN 978-952-400-073-4 (PDF)